

T.C.
KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

“VEREN EL, ALAN ELDEN DAHA ÜSTÜNDÜR”
RİVAYETİNİN SENED VE METİN AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN

BİNNUR BAYRAM

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ MUSTAFA DEMİR

KARAMAN-2022

	ENSTİTÜ TEZ ONAY FORMU	Doküman No	FR-285
		İlk Yayın Tarihi	05.02.2018
		Revizyon Tarihi	27.10.2020
		Revizyon No	01
		Sayfa No	1/1

VEREN EL, ALAN ELDEN DAHA ÜSTÜNDÜR
RİVAYETİNİN SENED VE METİN AÇISINDAN DEĞERLENDİRMESİ

Tezin Kabul Ediliş Tarihi: 03/08/2022

Bu tez, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun 07/07/2022 tarih ve 30/681 sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Hazırlayan

Kalite Sistem Onayı

ÖZET

Bu araştırma; “ Veren el, alan elden üstündür ” hadisinin sened, metin ve içerik bakımından değerlendirilmesi maksadıyla yapılmıştır. İnceleme sırasında öncelikle ilgili hadisin tarama havuzumuza giren kaynaklardaki sened ve metinlerine ulaşılmış; neticedeyse 12 farklı sahâbî râviden toplam 78 rivayeti bulunduğu belirlenmiştir. Elde edilen verilere göre ilgili hadis metinlerinin 2 veya 3 farklı bağlama (sebeb-i vürûd) ait oldukları saptanmıştır. Hadisin anlaşılmasında anahtar sözcük sayabileceğimiz “yed-i ûlâ” öbeği ile “verme pozisyonuna sahip kimse”; “yed-i süflâ” öbeği ile de “imkânsızlık yüzünden başkalarından bir şeyler istemek durumunda kalan kimse” anlamlarının kastedildiği kanaatine varılmıştır. Ayrıca sözü edilen hadisin muhtevası ile tasadduk, cömertlik, cimrilik ve dilencilik kavramları arasında irtibat kurulmuştur. Klasik hadis literatüründe ağırlıklı olarak zekât, sadaka, bağış gibi maddi paylaşım yollarıyla ilişkilendirilen bu hadisin, bazı güncel yorumlara da konu edilebileceği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Şerh, Veren El, Alan El.

ABSTRACT

This research was prepared in order to evaluate the Hadith “The hand that gives is better than the hand that takes” in terms of chain, text and content. During the examination, first of all, the chains and texts of the related hadith in the sources included in our scanning pool were reached; as a result, it has been determined that there are 78 narrations from 12 different companions. According to the data obtained, it has been determined that the related hadith texts belong to 2 or 3 different contexts (sabab vurud al-hadith). The phrase “yad ula”, which we can count as a key word in understanding the hadith, means “the person who has the position of giving”. It has been concluded that the phrase “yad sufla” means “the person who has to ask for something from others due to impossibility”. In addition, a connection was established between the content of the hadith and the concepts of charity, generosity, stinginess and begging. It has been seen that this hadith, which is mainly associated with material sharing such as zakat, charity, donation in the classical hadith literature, can be also the subject of some current interpretations.

Keywords: Hadith, Commentary, The Hand That Gives, The Hand That Takes.

ÖN SÖZ

Bilindiği üzere Müslümanlar ilk asırlardan itibaren Hz. Peygamber'in (s.a) hadislerine büyük önem vermişlerdir. Onun rahle-i tedrisinde yetişen ve o dönemin manevi atmosferine şahitlik eden sahâbe-i kirâmın, hadislerin aktarılmasında ve anlaşılmasında gösterdikleri gayret takdire şayandır. Buna binaen ilk dönemlerden itibaren İslam âlimleri de Allah Rasûlü'nün (s.a) bıraktığı emanetler olan Kur'ân ve Sünnetin tespit ve anlaşılmasına yönelik çeşitli türde eserler vücuda getirmekle bu dinin bizlere kadar sağlam bir yolla ulaşmasına öncülük etmişlerdir.

“*Veren el, alan elden üstündür*” rivayeti gibi Hz. Peygamber' nispet edilen metinlerin anlaşılmasının Hadis ilmi başta olmak üzere diğer İslamî disiplinlere de katkı sağlayacağı aşikârdır. Hadisleri doğru tespit ve doğru faaliyetlerinin Hadis ilmi için arz ettiği önemden hareketle; metin merkezli müstakil bir çalışmanın alanımıza katkı sağlayacağı düşünülerek veciz bir ifade yapısına sahip “*Veren el, alan elden üstündür*” rivayetinin tez çalışması kapsamında incelenmesi uygun görülmüştür.

Bu çalışma; Giriş, iki ana bölüm ve Sonuç başlıklarından oluşmaktadır. Giriş'te araştırmanın konusu, önemi, amacı, metodu ve kaynaklarına yönelik bilgiler verilmiştir. Birinci Bölüm'de “*Veren el, alan elden üstündür*” rivayetinin sened ve metin itibariyle tarama havuzumudaki kaynaklarda tespiti üzerinde durulmuştur. Rivayet metinleri, sahâbi râvi başlıkları altında toplanıp tahlil edilmiş ve isnad şemaları oluşturulmuştur.

İkinci Bölüm'de öncelikle “el” sözcüğünün dildeki muhtelif kullanımları üzerinde durulmaya çalışılmış; bu maksatla âyet ve hadislerdeki anlamı değerlendirilerek dinî terminolojideki kazandığı bazı anlamlar üzerinde durulmuştur. Ayrıca rivayetin daha doğru anlaşılmasını temin etmek maksadıyla “el” motifinin Arap edebiyatı ve deyimlerinde kazandığı anlamlar belirlenmeye çalışılmıştır. Söz konusu başlık altında “veren el” ve “alan el” ifadelerinin, hadisin anlaşılması noktasında anahtar rol oynamaları dolayısıyla tahlilleri üzerine yoğunlaşmıştır. Bunun yanı sıra rivayetle ilişkisi belirlenen tasadduk, cömertlik, cimrilik, dilencilik kavramları üzerinde durulmuş; ardından ilgili rivayet ve kavramlar başta şerh kitapları olmak üzere farklı kaynaklardan da istifade edilerek değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Araştırma, elde edilen sonuçların, varılan kanaatlerin ve yapılan bazı önerilerin yer aldığı Sonuç başlığı ile tamamlanmıştır.

Tez konusunun belirlenmesinden bitirilmesine kadarki süreçte kıymetli zamanlarını ayırıp yardımcı olan danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa DEMİR'e teşekkür ederim. Tezin olgunlaşmasında ve son halini almasında değerli görüşlerini paylaştan Doç. Dr. Mustafa KARABACAK ve Dr. Öğr. Üyesi Duran EKİZER hocalarıma müteşekkirim. Yüksek lisans ders dönemlerinde ilmî birikimlerinden istifade ettiğim hocalarım Prof. Dr. Fikret KARAPINAR'a ve Prof. Dr. Adil YAVUZ'a teşekkürlerimi sunarım. Aynı şekilde ilim yolculuğum boyunca kendilerinden ders aldığım, görüşlerinden faydalandığım hocalarıma da şükranlarımı sunar ve asırlar öncesinde yaşamış olup kendilerinden sonraki nesillere kıymetli eserlerini ve ilmî birikimlerini emanet olarak bırakan başta hadis âlimleri olmak üzere bu ümmetin değerli âlimlerini rahmetle anarım.

Binnur BAYRAM

NİĞDE-2022

İÇİNDEKİLER

ENSTİTÜ ONAY

SAYFASI.....	Ha
ta! Yer işareti tanımlanmamış.	
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
KISALTMALAR.....	xii

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI, AMACI VE ÖNEMİ.....	1
2. ARAŞTIRMANIN METODU	2
3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

SENED VE METİN DEĞERLENDİRMESİ

1. ABDULLAH B. MES‘ÛD RİVAYETİ	6
1.1. ÇEVİRİ VE İSNAD ŞEMASI.....	6
1.1.1. <i>Müsned-i Ahmed b. Hanbel</i> Rivayeti.....	6
1.2. METİN TAHLİLİ	7
2. HAKÎM B. HİZÂM RİVAYETLERİ	8
2.1. ÇEVİRİLER VE İSNAD ŞEMALARI.....	8
2.1.1. <i>Câmi ‘-i Ma ‘mer</i> Rivayeti	8

2.1.2. <i>Musannef-i Abdürrezzâk</i> Rivayetleri	10
2.1.3. <i>Musannef-i İbn Ebî Şeybe</i> Rivayetleri	11
2.1.4. <i>Müsned-i Ahmed b. Hanbel</i> Rivayetleri	13
2.1.5. <i>Sünen-i Darîmî</i> Rivayetleri	16
2.1.6. <i>Sahîh-i Buhârî</i> Rivayetleri	18
2.1.7. <i>Sahîh-i Müslim</i> Rivayetleri	23
2.1.8. <i>Sünen-i Tirmizî</i> Rivayeti	25
2.1.9. <i>Sünen-i Nesâî</i> Rivayetleri	26
2.2. METİN TAHLİLİ	32
3. EBÛ HÜREYRE RİVAYETLERİ	34
3.1. ÇEVİRİLER VE İSNAD ŞEMALARI	35
3.1.1. <i>Sahîfetü Hemmâm b. Münebbih</i> Rivayeti	35
3.1.2. <i>Nüshatü Vekî'</i> Rivayeti	35
3.1.3. <i>Musannef-i Abdürrezzâk</i> Rivayetleri	36
3.1.4. <i>Musannef-i İbn Ebî Şeybe</i> Rivayeti	37
3.1.5. <i>Müsned-i Ahmed b. Hanbel</i> Rivayetleri	38
3.1.6. <i>Sahîh-i Buhârî</i> Rivayeti	44
3.1.7. <i>Sahîh-i Müslim</i> Rivayeti	44
3.1.8. <i>Sünen-i Tirmizî</i> Rivayeti	45
3.1.9. <i>Sünen-i Nesâî</i> Rivayeti	46
3.2. METİN TAHLİLİ	48
4. TÂRIK B. ABDULLAH EL-MUHÂRİBÎ RİVAYETİ	51
4.1. ÇEVİRİ VE İSNAD ŞEMASI	51
4.1.1. <i>Sünen-i Nesâî</i> Rivayeti	51
4.2. METİN TAHLİLİ	52

5. ABDULLAH B. ÖMER RİVAYETLERİ	53
5.1. ÇEVİRİLER VE İSNAD ŞEMALARI.....	53
5.1.1. <i>Muvatta</i> Rivayeti	53
5.1.2. <i>Musannef-i İbn Ebî Şeybe</i> Rivayeti	53
5.1.3. <i>Müsned-i Ahmed b. Hanbel</i> Rivayetleri	54
5.1.4. <i>Sünen-i Darîmî</i> Rivayeti	57
5.1.5. <i>Sahîh-i Buhârî</i> Rivayeti	58
5.1.6. <i>Sahîh-i Müslim</i> Rivayeti	59
5.1.7. <i>Sünen-i Ebû Dâvûd</i> Rivayeti	59
5.1.8. <i>Sünen-i Nesâî</i> Rivayeti	60
5.2. METİN TAHLİLİ	63
6. EBÛ SAÎD EL-HUDRÎ RİVAYETİ	65
6.1. ÇEVİRİ VE İSNAD ŞEMASI	66
6.1.1. <i>Müsned-i Humeydî</i> Rivayeti	66
6.2. METİN TAHLİLİ	67
7. CÂBİR B. ABDULLAH RİVAYETLERİ	67
7.1. ÇEVİRİLER VE İSNAD ŞEMALARI	68
7.1.1. <i>Müsned-i Ahmed b. Hanbel</i> Rivayetleri	68
7.2. METİN TAHLİLİ	69
8. ATIYYE B. AMR ES-SA‘DÎ RİVAYETLERİ	69
8.1. ÇEVİRİLER VE İSNAD ŞEMALARI	69
8.1.1. <i>Câmi‘ Ma‘mer</i> Rivayeti	69
8.1.2. <i>Musannef-i Abdürrezzâk</i> Rivayeti	70
8.1.3. <i>Müsned-i Ahmed b. Hanbel</i> Rivayeti	70

8.2. METİN TAHLİLİ	71
9. EBÛ ÜMÂME RİVAYETLERİ	71
9.1. ÇEVİRİLER VE İSNAD ŞEMALARI.....	71
9.1.1. <i>Müsned-i Ahmed b. Hanbel</i> Rivayeti.....	71
9.1.2. <i>Sahîh-i Müslim</i> Rivayeti	72
9.1.3. <i>Sünen-i Tirmizî</i> Rivayeti	73
9.2. METİN TAHLİLİ.....	74
10. MÂLİK B. NADLE RİVAYETLERİ	75
10.1. ÇEVİRİLER VE İSNAD ŞEMALARI.....	75
10.1.1. <i>Müsned-i Ahmed b. Hanbel</i> Rivayetleri	75
10.1.2. <i>Sünen-i Ebû Dâvûd</i> Rivayeti	76
10.2. METİN TAHLİLİ	77
11. EBÛ RİMSE ET-TEYMÎ RİVAYETİ	77
11.1. ÇEVİRİLER VE İSNAD ŞEMALARI.....	78
11.1.1. <i>Müsned-i Ahmed b. Hanbel</i> Rivayetleri	78
11.2. METİN TAHLİLİ	80
12. SA‘LEBE B. ZEHDDEM RİVAYETLERİ	81
12.1. ÇEVİRİLER VE İSNAD ŞEMALARI.....	81
12.1.1. <i>Musannef-i İbn Ebî Şeybe</i> Rivayeti	81
12.1.2. <i>Müsned-i Ahmed b. Hanbel</i> Rivayetleri	81
12.2. METİN TAHLİLİ	84
13. GENEL DEĞERLENDİRME	84

İKİNCİ BÖLÜM

İÇERİK DEĞERLENDİRMESİ

1. KUR'ÂN-I KERİM'DE EL SÖZCÜĞÜNÜN KULLANIMI	88
2. HADİSLERDE EL SÖZCÜĞÜNÜN KULLANIMI	92
3. “الْيَدُ الْغُلْيَا” VE “الْيَدِ السُّفْلَى” ÖBEKLERİ	102
4. HADİSİN İLİŞKİLİ OLDUĞU KONULAR	105
4.1. TASADDUK	106
4.1.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Tasadduk	108
4.1.2. Hadislerde Tasadduk	109
4.2. CÖMERTLİK VE CİMRİLİK	118
4.3. DİLENCİLİK	126
SONUÇ	13
	4
KAYNAKÇA	14
	0

KISALTMALAR

a.g.m.	: Adı geçen makale.
a.s	: Aleyhisselâm.
b.	: Bin, ibn.
bk.	: Bakınız.
bs.	: Basım, baskı, tab‘.
çev.	: Çeviren.
<i>DİA</i>	: <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.</i>
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı.
H.	: Hicrî.
haz.	: Hazırlayan.
Hz.	: Hazret-i.
<i>İFD</i>	: <i>İlahiyat Fakültesi Dergisi.</i>
Krş.	: Karşılaştırınız
ö.	: Ölümü, ölüm tarihi.
r.a	: Radiyallahüanh/anhâ.
S	: Sayı.
s.	: Sayfa.
s.a	: Sallallahüaleyhi ve sellem.
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
t.y.	: Tarih yok.
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı.
thk.	: Tahkik eden.
vb.	: Ve benzeri.
vdğr.	: Ve diğerleri.
y.y.	: Yayın yeri yok.
Yay.	: Yayıncılık, Yayını, Yayınları.

GİRİŞ

1. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI, AMACI VE ÖNEMİ

Bu çalışma, günlük hayatta yer yer kullanılan, hatta kalıplaşmış bir atasözü haline gelen “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin bilhassa *Kütüb-i Tis’a* kaynaklarında tahric edilen rivayetlerinin sened, metin ve içerik yönüyle değerlendirilmesini konu edinmektedir. Bununla birlikte taranan hadis kaynaklarında “veren el” (الْيَدُ الْعُلْيَا) ve “alan el” (الْيَدُ السُّفْلَى) şeklinde kalıp haline gelen ifadelerin yer aldığı rivayetler de, konunun daha iyi anlaşılması amacıyla tez kapsamına dâhil edilecektir.

Genel itibariyle çalışmanın iki temel amacı olduğu söylenebilir: 1. Yukarıda sözü edilen rivayetlere ait sened ve metinlerin tespit edilip irdelenmesi, 2. Buradan hareketle hadisin anlaşılması. Belirtilen amaçlar, tez bölümlerinin ana omurgasını oluşturmaktadır.

Birinci Bölüm, “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin sened ve metin hususiyetleri üzerine yoğunlaşacaktır. Bu bölüm hazırlanırken ilgili hadise ait metinlerin dökümü, 12 alt başlıkta (a). sahâbî râvinin vefat tarihi, (b). müellifin vefat tarihi, (c). kitap içi rivayet numarası ölçütleri esas alınarak yapılacaktır. Râvi ve müellif açıklamalarına ilaveten rivayetlerin sıhhatine ilişkin ulaşılabilen hüküm tespitlerine yer verilecektir. Arapça metinler çoğunlukla hareketleriyle kaydedilecektir.

İkinci Bölüm, ele aldığımız hadisin içerik değerlendirmesine tahsis edilecektir. Öncelikle rivayetlerde merkezî bir konumda yer alan “اليد” (el) ifadesinin hangi anlamları çağrıştırdığı ve nasıl öbekleştiği üzerinde durulacaktır. Ardından el sözcüğünün konumuzla ilgili âyetler ışığında anlamı tahlil edilecektir. Gerektiği takdirde âyet metinleri dipnotlarda gösterilmek suretiyle meselenin daha doğru anlaşılmasına katkı sağlanacaktır. El sözcüğünün Kur’ân’da geçtiği 120 âyetin çoğu, konumuzla doğrudan ilgili olmasa da çalışmaya geniş bir pencereden bakılmasını sağlayacak bilgi ve yorumlara değinilecektir. Konu bütünlüğünü daha geniş bir zaviyeden görebilmek amacıyla el sözcüğünün hadislerdeki kullanımına genel olarak yer verilecektir. Ayrıca el motifinin Arap dili ve edebiyatında kullanım çeşitliliğine girilerek hadisimizin anlaşılmasına katkı sağlanacaktır.

İkinci Bölüm’de ayrıca “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin metniyle anlam ilgisi bulunan kavramlar üzerinde durulacaktır. Öncelikle öbek haline gelen “veren el” ve

“alan el” ifadelerinin anlamı tespit edilecektir. Hadisle doğrudan irtibatlı sadaka, cömertlik, cimrilik ve dilencilik kavramları üzerinde durulacak; ancak infâk, îsâr gibi yan kavramlar kapsam dışında tutulacaktır.

“*Veren el, alan elden üstündür*” hadisi; içerdiği temel mesaj, ilişkili olduğu kavramlar, bir atasözü olmanın ötesinde infâk kültürümüze yön veren diğer nasslarla birlikte hayatımızda bulunduğu karşılık gibi hususiyetleriyle incelemeye değer bulunmuştur.

2. ARAŞTIRMANIN METODU

“*Veren el, alan elden üstündür*” rivayetinin sened ve metin tahlilinin yapılacağı bu çalışma hazırlanırken *Kütüb-i Tis’a* kaynakları ile Abdürrezzâk ve İbn Ebû Şeybe’nin *el-Musannef*’leri öncelenecektir. Eğer herhangi bir sahâbînin bu kaynaklarda rivayeti bulunuyorsa diğer kaynaklarda belirlenen rivayetler kapsama dâhil edilmeyecektir. Ancak sözü edilen 9 kaynakta hiçbir rivayet bulunamaması durumunda diğer hadis kaynakları da taramaya dâhil edilecektir. Ayrıca özel önemleri sebebiyle H. 2. asır kaynakları, tarama listesine alınmıştır.

Sahâbî râvilerden aktarıldığı belirlenen rivayetlerin sunumu, vefat tarihlerine göre kronolojik sıra esas alınarak yapılacaktır. Söz konusu rivayetler, sahâbî râvi başlıkları altında toplanarak rivayetlerin sened ve metin açısından daha rahat takibi sağlanacaktır. Bu şekilde “*Veren el, alan elden üstündür*” rivayetine ilişkin muhtelif metinler bir araya getirilerek hadisin anlaşılması cihetine gidilecektir.

Bu tez çalışması, anlama odaklı bir yapıda kurgulanmasından dolayı incelenen rivayetlerin senedlerinde yer alan râvilerin cerh-ta’dil yönünden değerlendirmesi ayrıca yapılmayacak olup sadece toplanan rivayetlerden hareketle isnad şemaları oluşturulacaktır. Bununla birlikte *Kütüb-i Tis’a* müelliflerinin veya bu kaynakları tahric eden araştırmacıların kaydettiği sıhhat değerlendirmeleri dipnotlarda gösterilmeye çalışılacaktır. Aşırı derecede zayıf ya da mevzu olduğu kaydı bulunan rivayetler ise tez kapsamı dışında tutulacaktır. Rivayetlerin değerlendirilmesinde çeşitli şerh kitaplarından ve konuya katkı sağlayacağı düşüncesiyle farklı kaynaklardan istifade edilecektir.

Rivayetin hangi tariklerden geldiğini daha belirgin hale getirmek düşüncesiyle isnad zincirinde yer alan râvi isimleri şema halinde gösterilecektir. Rivayet dağılımları

yapıldıktan sonra ilgili rivayetlerden elde edilen verilerden hareketle metin tahlili yapılacaktır. Metin tahlili esnasında hadisin en kısa metni olan “*Veren el, alan elden üstündür*” formundan başlanarak bu ana yapıya ilaveten başka ifadelerin olup olmadığı araştırılacaktır. İlgili rivayetlerin sebep-i vürûd bilgisi taşıyıp taşımadığı hususu üzerine ayrıca dikkat edilecektir. Metinlerin bir kısmında geçen “iki el” yerine “üç el” gibi farklılıkların izi sürülerek rivayetler arası bağlamı güçlendirme cihetine gidilecektir. Bunun yanında ilgili rivayetlerin muhteva özelliklerini belirlemek maksadıyla metin benzerlikleri ve farklılıklarının değerlendirilmesi yapılacaktır.

Kişi ve eser adlarının imlasında *TDV İslâm Ansiklopedisi* (DİA) esas alınacaktır.

3. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Tez için yapılan taramalar neticesinde “*Veren el, alan elden üstündür*” rivayetini konu alan herhangi bir akademik çalışma tespit edilememiştir.

Birinci Bölüm’de “*Veren el, alan elden üstündür*” rivayetlerinin tespitinde *Kütüb-i Tis’a* kaynaklarına müracaat edilecektir. Erken tarihli veya geniş bir muhteva sahip olmaları sebebiyle tarama havuzumuza eklenen Hemmâm b. Münebbih’in (ö. 132/750) *es-Sahîfe*’si, Ma‘mer b. Râşid’in (ö. 153/770) *el-Câmi*’i, Abdürrezzâk b. Hemmâm’ın (ö. 211/826-827) *el-Musannef*’i ve Ebû Bekr b. Ebû Şeybe’nin (ö. 235/849) *el-Musannef*’i ile birlikte öncelikli eser sayısı 13’e ulaşmaktadır. Rivayet tespiti sırasında çoğunlukla el-Mektebetü’ş-Şâmile programının 3.64 sürümünden istifade edilecektir.

Çalışmanın İkinci Bölümü’nde yararlanılacak temel kaynaklardan bazıları şunlardır:

“El” sözcüğünü anlam yönüyle tahlil eden Hasan Taşdelen’in hazırladığı “Arap Deyim ve Atasözlerinde ‘El’ Motifi” isimli makale, Allah Rasûlü’nün edebi ve veciz yönünün incelendiği başlıklarda “veren el” ve “alan el” ifadelerini tahlil eden Ramazan Kazan’a ait *Hiz. Peygamber’in Vecizeleri ve Edebi Özellikleri* kitabı müracaat edilecek önemli kaynaklardandır.

Bütünüyle “*Veren el, alan elden üstündür*” konusunu ihtiva etmese de hadiste vermeye teşvik eden bir anlam örgüsü olmasından dolayı sadaka hakkında Mehmet Tokuş’un Hadis Bilim Dalında hazırladığı “Hadislerde Sadaka Kavramı” başlıklı yüksek lisans tezine ve Mustafa Öztürk’ün “Sadaka Kavramının Kur’an’daki Anlam Çerçevesi”

makalesine değinmek yerinde olacaktır. Rivayetteki “vermek ve dilenerek istemek” eylemleriyle ilgili olması yönüyle de Mustafa Öztoprak’ın hazırlamış olduğu “Dilencilik Konusundaki Hadislerin Kaynak Değeri ve Rivâyet - Dirâyet Bütünlüğü Çerçevesinde Değerlendirilmesi” isimli makalesinden istifade edilecektir. Burada değinilen tez ve makalelere ilaveten Kaynakça’da belirtilen diğer makalelerden de faydalanılacaktır.

Râgıb el-İsfahânî’nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) *el-Müfredât*’ı konumuzla ilgisi olan anahtar sözcük ve terimlerin anlaşılması hususunda müracaat edilecek kaynaklardan biri olacaktır. Aynı zamanda modern bir çalışma olarak Toshihiko Izutsu’nun (ö. 1994) *Kur’an’da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar* isimli kitabı da başvurulacak kaynaklar arasındadır. Tezde temas edilecek temel kavramlar için ayrıca *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*’nde yer alan Yusuf Şevki Yavuz’un “Yed”, Ali Duman’ın “Sadaka”, Mustafa Çağrıncı’nın “Cömertlik” ve “Cimrilik” ile Ali Toksarı’nın “Dilencilik” maddelerinden yararlanılacaktır.

Çalışma boyunca âyetlerin mealleri kaydedilirken çoğunlukla Diyanet İşleri Başkanlığı meali esas alınacaktır. Tefsir kaynağı olarak *Hak Dini Kur’an Dili, Kur’an Yolu* gibi kaynaklara müracaat edilecektir. Dünyanın anlamı ve önemi, cimrilik, cömertlik ve mal tutkusu gibi konuların ele alındığı zühd konuları için Gazzâlî’nin (ö. 505/1111) *İhyau Ulûmiddin* ve Abdülkâdir Geylânî’nin (ö. 561/1165-1166) *el-Fethu’r-Rabbânî* eserleri kullanılacaktır.

Ayrıca şerh kitaplarından istifade edilecektir. Hattâbî’nin (ö. 388/998) *Meâlimü’s-Sünen*, Aynî’nin (ö. 855/1451) *Umdetü’l Kârî*, Nevevî’nin (ö. 676/1277) *el-Minhâc*, Ahmed Davudoğlu’nun (ö. 1983) *Sahîh-i Müslim Terceme ve Şerhi*, Haydar Hatiboğlu’nun (ö. 1995) *Sünen-i İbn Mâce Tercüme ve Şerhi*, İbrahim Canan’ın (ö. 2009) *Kütüb-i Sitte Muhtasarı ve Şerhi* ile İsmail Lütfi Çakan’ın *Sünen-i Ebû Dâvûd ve Şerhi* başlıklı çalışmalardan istifade edilecektir. Tasadduk ve infâk bilincinin medeniyetimizin teşekkülündeki yansımalarını gözlemlemek maksadıyla Erdinç Ahatlı’nın *Kültürümüzde Hadis* isimli eseri de istifade edilecek kaynaklardandır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SENED VE METİN DEĞERLENDİRMESİ

Bu bölümde “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin sened ve metin yönüyle incelemesi yapılacaktır. İlgili hadise ait metinlerin dökümü ve sıralaması 12 üst başlık altında (a). sahâbî râvinin vefat tarihi, (b). müellifin vefat tarihi, (c). kitap içi rivayet numarası ölçütleri dikkate alınarak yapılacaktır. Bu çerçevede rivayetlerin ele alınacak sahâbî râvilerin kronolojik listesi ve rumuzları şöylece sıralanabilir:

Sıra	Sahâbî Râvi	Rumuz	Sıra	Sahâbî Râvi	Rumuz
1.	Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32/652-653)	İM	7.	Câbir b. Abdullah (ö. 74/697)	CA
2.	Hakîm b. Hizâm (ö. 54/674?)	HH	8.	Atıyye b. Amr es-Sa'dî (ö. 71-80)	AS
3.	Ebû Hüreyre (ö. 58/678)	EH	9.	Ebû Ümâme (ö. 86/705)	EÜ
4.	Târik b. Abdullâh el-Muhâribî (ö. 60?)	TM	10.	Mâlik b. Nadle (ö. ?)	MN
5.	Abdullah b. Ömer (ö. 73/693)	İÖ	11.	Ebû Rimse (ö. ?)	ER
6.	Ebû Saîd el-Hudrî (ö. 74/693-694)	ES	12.	Sa'lebe b. Zehdem (ö. ?)	SZ

Tablo 1: Sahâbî Râviler ve Rumuzları

Ele alınacak 78 rivayetin tez içerisinde daha rahat takip edilmesi amacıyla (a). genel hadis numarası, (b). sahâbî râvi hadis numarası olmak üzere 2 farklı numara verilerek ilerletilmesi ve yukarıdaki rumuzların aşağıdaki örnekte gösterildiği üzere kullanılması uygun olacaktır:

Örnek Numara: 28 (EH2)		
28	EH	2

Genel Hadis Numarası	Sahâbî Râvi Rumuzu	Sahâbî Râvi Hadis Numarası
----------------------	--------------------	----------------------------

Tablo 2: Numaralandırma Sistemi

Sahâbî râvi başlıkları altında gruplandırılan metinlerin öncelikle Arapça metinleri ile Türkçe çevirileri kaydedilecek; isnâd şemaları çizilecek; son olarak da metin tahlilleri yapılacaktır. Bölüm, genel bir değerlendirme ile tamamlanacaktır. Bilhassa çoğunluğu oluşturan “veren el” ve “alan el” ifadeleri ile azınlıkta kalan tek veya üç elin anlatıldığı rivayetlerin maksadı anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda incelenen rivayetlerin sebep-i vürûd ve sebep-i îrâd bilgileri özellikle belirlenmeye çalışılacaktır. Metin çevirilerinin daha rahat takip edilmesi amacıyla merfu rivayetlerin kavli kısımları italik yazılacak; mevkuf rivayetlerin veya idrâc olduğu değerlendirilen kısımların yazımında herhangi bir vurgulama yapılmayacaktır.

1. ABDULLAH B. MES‘ÛD RİVAYETİ

Bu başlık altında Abdullah b. Mes‘ûd’un (ö. 32/652-653) rivayet ettiği “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin metni, tez kapsamında belirlenen kaynaklardan sadece Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçmektedir. Hadisin çevirisi aşağıda kaydedilecektir. Ardından ilgili hadisin isnad şeması verildikten sonra hadisin metin yönünden tahliline geçilecektir.

1.1. ÇEVİRİ VE İSNAD ŞEMASI

1.1.1. *Müsned-i Ahmed b. Hanbel Rivayeti*

Yapılan araştırma neticesinde Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde ilgili hadisin Abdullah b. Mes‘ûd’dan nakledilen 1 rivayetine ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir.

1 (İM1) Numaralı Rivayet

قَرَأْتُ عَلَى أَبِي، حَدَّثَكُمْ الْقَاسِمُ بْنُ مَالِكٍ قَالَ: أَخْبَرَنَا الْهَجْرِيُّ، عَنْ أَبِي الْأَخْوَصِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« الْأَيْدِي ثَلَاثَةٌ: فَيْدُ اللَّهِ الْعُلْيَا، وَيَدُ الْمُعْطَى الَّتِي تَلِيهَا، وَيَدُ السَّائِلِ السُّفْلَى »¹.

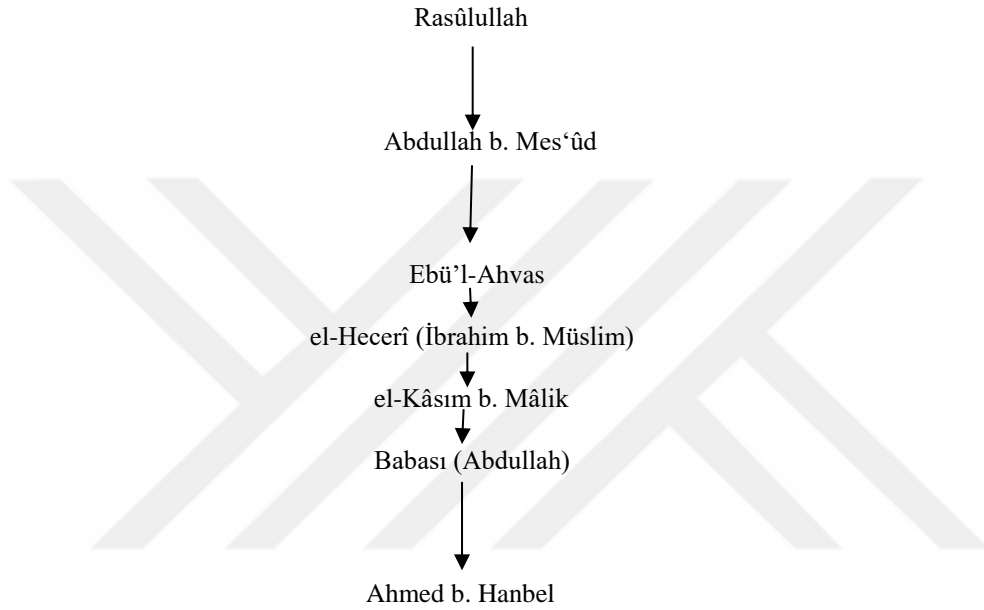
¹ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Müsned*, VII, 295 (Rivayet No: 4261).

Şuayb el-Arnâvûd’a göre rivayet sahîh li-gayrihidir. Rivayetin bu senedi diğer şahit rivayetlerle birlikte hasen seviyesindedir.

(Abdullah) Babası → el-Kâsım b. Mâlik → el-Hecerî (İbrahim b. Müslim) → Ebü'l-Ahvas isnadıyla rivayet edildiğine göre; Abdullah b. Mes'ûd şöyle demiştir:

Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“Eller üç (türlü)dür: (İlki) Allah'ın yüce eli, onun ardından infak edenin eli, (son sırada ise insanlardan) isteyen/dilenen kimsenin en alttaki eli”.

1.2. METİN TAHLİLİ

Tezimizin başlığında geçen ve ikili bir yapıya sahip “*Veren el, alan elden üstündür*” rivayetine karşılık İbn Mes'ûd rivayetinin üçlü bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. İbn Mes'ûd rivayetinde ikili bir mukayese durumu olmayıp sadece üç elin derecelendirilmesinden bahsedilmiştir. Ellerden en üstünü Cenâb-ı Hakk'ın eli olup aslında onun cömertliğine atıf yapılmıştır. İkinci sırada infak eden kimselerin eline geçilerek buradan itibaren insanların birbirine karşı durumu anlatılmaya başlanmıştır. Son olarak insanlardan bir şeyler isteyen kimsenin eli sıralanmış; böylelikle üç el arasında bir derecelendirme yapılmıştır. Diğer taraftan İbn Mes'ûd rivayeti, herhangi bir sebab-i vürûd bilgisi içermemektedir.

Önemli hadis kaynaklarından biri olan *Musannef-i İbn Ebî Şeybe*'nin "Zühd" bölümünde İbn Mes'ûd'a nispet edilen uzun bir hutbe metninde "Veren el, alan elden üstündür" cümlesinin mevkufen kaydedildiği belirlenmiştir.²

2. HAKÎM B. HİZÂM RİVAYETLERİ

Bu başlık altında ilk olarak Hakîm b. Hizâm'ın (ö. 54/674?) rivayet ettiği "Veren el, alan elden üstündür" hadisinin metinleri, tez kapsamında belirlenen kaynaklardaki kronolojik sıra dikkate alınarak kaydedilecektir. Ardından ilgili hadisin isnad şeması verildikten sonra hadisin metin yönünden tahlillerine geçilecektir

2.1. ÇEVİRİLER VE İSNAD ŞEMALARI

2.1.1. Câmi'-i Ma'mer Rivayeti

Ma'mer b. Râşid'in (ö. 153/770) *el-Câmi* 'inde ilgili hadisin Hakîm b. Hizâm'dan nakledilen 1 rivayetine ulaşılmıştır.

2 (HH1) Numaralı Rivayet

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، وَسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، وَعَنْ هِشَامٍ، عَنْ أَبِيهِ:
أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَعْطَى حَكِيمَ بْنَ جِرَامٍ دُونَ مَا أُعْطِيَ أَصْحَابَهُ.

فَقَالَ حَكِيمٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا كُنْتُ أَظُنُّ أَنْ تَقْصُرَ بِي دُونَ أَحَدٍ.

فَرَادَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ اسْتَرْادَهُ فَرَادَهُ، حَتَّى رَضِيَ.

فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ عَطِيَّتِكَ خَيْرٌ؟

قَالَ: « الْأُولَى » ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« يَا حَكِيمُ بْنَ جِرَامٍ، إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَصْرَةٌ خُلُوءٌ، فَمَنْ أَحَدَهُ بِسَخَاوَةِ نَفْسٍ، وَحُسْنِ أَكْلَةٍ بُورِكَ لَهُ فِيهِ، وَمَنْ أَحَدَهُ بِإِشْرَافِ نَفْسٍ، وَسُوءِ أَكْلَةٍ لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ، وَكَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ».

قَالَ: وَمِنْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: « وَمِنِّي ».

قَالَ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَا أُرْزَأُ بَعْدَكَ أَحَدًا شَيْئًا. فَلَمْ يَقْبَلْ عَطَاءً، وَلَا دِيْوَانًا حَتَّى مَاتَ.

فَكَانَ عُمَرُ يُدْعُوهُ بَعْدَ ذَلِكَ لِیَأْخُذَ مِنْهُ فَيَأْبَى، فَيَقُولُ عُمَرُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَشْهَدُكَ عَلَى حَكِيمِ بْنِ جِرَامٍ أَنِّي أَدْعُوهُ إِلَى حَقِّهِ مِنْ هَذَا الْمَالِ فَيَأْبَى، وَإِنِّي أَبْرَأُ إِلَى اللَّهِ مِنْهُ.

فَقَالَ حَكِيمٌ: « وَاللَّهِ وَلَا أُرْزَأُكَ وَلَا غَيْرَكَ شَيْئًا أَبَدًا ».

قَالَ: فَمَاتَ حِينَ مَاتَ، وَإِنَّهُ لَمِنْ أَكْثَرِ فُرَيْشٍ مَالًا.³

² İbn Ebû Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Absî, *el-Musannef*, VII, 106 (Zühd Bölümü: Kelâmü İbn Mes'ûd Bâbı, Rivayet No: 34552).

³ Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi* ', XI, 102 (Divân Bâbı: No. 20041).

Abdürrezzâk → Ma‘mer → Zührî → Urve b. Zübeyr, Saïd b. Müseyyib, Hişâm, Babası isnadıyla rivayet edildiğine göre;

(Huneyn günü) Peygamber (s.a), Hakîm b. Hizâm'a (ganimet mallarından diğer) ashâbına verdiğinden daha az verdi. Bunun üzerine Hakîm, "Ey Allah'ın Rasûlü! Bana diğer kimselerden az verdiğinizi düşünüyorum." dedi.

Peygamber (s.a) ona (verdiği miktarı) artırdı, (Hakîm daha fazla) arttırmasını istedi ve o razı oluncaya kadar (bu miktarı) onun için artırdı.

(Hakîm,) "Ey Allah'ın Rasûlü! Sizin (bana verdikleriniz içinde) hangi atıye daha hayırlı (idi)?" diye sorunca o da "*İlki (idi)*" diye cevaplayarak (ona hitaben şunları) söyledi:

"Ey Hakîm b. Hizâm! Bu (dünya) malı çekicidir, tatlıdır. Ancak kim onu tokgözlülükle alır ve ondan güzel bir surette yararlanırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilir. Kim de onu açgözlülükle alır ve kötü bir şekilde kullanırsa o (malda) ona hayır ve bereket verilmez. (Böyle kimse) tıpkı yiyip de doymayan kimse gibidir! Veren el, alan elden üstündür."

Bunun üzerine "Senden de mi (bir şey istemeyeyim) ey Allah'ın Rasûlü?" diye sordu; o da, "*Evet benden de (aynı şekilde).*" diye karşılık verdi.

(Daha sonra) Hakîm dedi ki: "Ey Allah'ın Rasûlü! Seni hak ile (peygamber) gönderen Allah'a yemin ederim ki; sizden sonra hiç kimseden bir şey almayacağım."

(Gerçekten de) Hakîm ölünceye kadar ne bir atıyeye, ne de divandan bir hisse kabul etti.

(Halife) Ömer bu (olaydan) sonra (Hakîm'i divandan hissesini) alması için çağırırdı da o (bundan) kaçınır ve şöyle derdi: "Ey Allah'ım! Hakîm b. Hizâm hakkında seni şahit tutuyorum ki; ben onu bu maldan hakkını almaya çağırıyorum da o (bundan) kaçınıyor. Ben, (Hakîm hususunda haksızlık yapmaktan) beriyim."

Hakîm (yine şöyle) derdi: "Yemin olsun ki; artık ne senden ne de senden bir başkasından sonsuza kadar hiçbir şey istemem."

(Râvî şöyle) dedi: "(Hakîm) öldüğü zaman Kureyş'in en zenginlerinden biriydi."

2.1.2. Musannef-i Abdürrezzâk Rivayetleri

Yapılan araştırma neticesinde Abdürrezzâk'ın *Musannef*'inde ilgili hadisin Hakîm b. Hizâm'dan nakledilen 1 rivayetine ulaşılmıştır.

3 (HH2) Numaralı Rivayet

Tez kapsamında incelediğimiz rivayetler için söylemek gerekirse; hem Hakîm b. Hizâm rivayetleri hem de “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin bütün metinleri arasında en detaylı rivayetin 3 (HH2) numaralı rivayet olduğu belirlenmiştir. Sebep-i vürûd bilgisi olarak Huneyn Gazvesine (8/630) açıkça atıfta bulunmasına ilaveten muhtevası ile de bir siyer rivayeti özelliği sergileyen bu tek aktarımın, nispeten erken tarihli bir eser sayılan *Musannef-i Abdürrezzâk*'ta geçtiğine ayrıca değinilebilir.

عَنْ مَعْمَرٍ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ قَالَ:
أَعْطَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَكِيمَ بْنَ حِرَامٍ يَوْمَ حُنَيْنٍ عَطَاءً فَاسْتَقَلَّهُ فَرَاذَهُ فَقَالَ: « يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ
أَعْطَيْتَكَ خَيْرٌ ». قَالَ « الْأُولَى ».

قَالَ: فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « يَا حَكِيمُ بْنَ حِرَامٍ إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَصِرَةٌ خُلُوةٌ فَمَنْ أَخَذَهُ بِسَخَاوَةٍ
نَفْسٍ وَحُسْنِ أَكْلَةٍ بُورِكَ لَهُ فِيهِ، وَمَنْ أَخَذَهُ بِاسْتِشْرَافِ نَفْسٍ، وَسُوءِ أَكْلَةٍ لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ، وَكَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ
وَلَمْ يَشْبَعْ وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ».

قَالَ: « وَمِنْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ » قَالَ: « وَمَنِي ». قَالَ: « فَوَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَا أُرْزَأُ بَعْدَكَ أَحَدًا شَيْئًا أَبَدًا ». قَالَ:
« فَلَمْ يَقْبَلْ دِيْوَانًا وَلَا عَطَاءً حَتَّى مَاتَ ». قَالَ: وَكَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ يَقُولُ: « اللَّهُمَّ إِنِّي أَشْهَدُكَ
عَلَى حَكِيمِ بْنِ حِرَامٍ أَنِّي أَدْعُوهُ لِحَقِّهِ مِنْ هَذَا الْمَالِ وَهُوَ يَا بِي فَقَالَ: إِنِّي وَاللَّهِ لَا أُرْزُوكَ وَلَا غَيْرَكَ شَيْئًا ».⁴

Ma‘mer → Zührî isnadıyla rivayet edildiğine göre Saîd b. Müseyyib şöyle demiştir:

Peygamber (s.a), Hakîm b. Hizâm'a Huneyn günü (ganimet mallarından) bir şeyler verdi. (Hakîm) onu az bulunca (Hz. Peygamber) onu artırdı. Bunun üzerine Hakîm, “Ey Allah’ın Rasûlü! Sizin bana verdiğiniz hangi atıye daha hayırlı (idi)?” diye sordu. O da “*İlki (idi)*” cevabını verdikten sonra Hakîm’e (şunları) söyledi:

“Ey Hakîm b. Hizâm! Bu (dünya) malı çekicidir, tatlıdır. Ancak kim onu tokgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilir. Kim de onu açgözlülükle alır ve kötü bir şekilde yerse, o (malda) ona hayır ve bereket verilmez. (Böyle kimse) tıpkı yiyip de doymayan kimse gibidir! Veren el, alan elden üstündür.”

⁴ Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Himmâm es-San‘ânî, *el-Musannef*, IX, 76 (Vesâyâ Bölümü: Rivayet No: 16407).

Bunun üzerine “Senden de mi (bir şey istemeyeyim) ey Allah’ın Rasûlü?” diye sordu; o da, “*Evet benden de (aynı şekilde).*” diye karşılık verdi.

(Daha sonra) Hakîm dedi ki: “Ey Allah’ın Rasûlü! Seni hak ile (peygamber) gönderen Allah’a yemin ederim ki; sizden sonra hiç kimseden sonsuza kadar bir şey almayacağım.” (Gerçekten de) Hakîm ölünceye kadar ne bir atiyeye, ne de divandan bir hisse kabul etti.

(Öyle ki;) Ömer b. Hattâb şöyle derdi: “Vallahi Hakîm b. Hizâm hususunda ben seni şahit tutuyorum ki; ben onu bu maldan hakkını almaya çağırıyorum, o ise bundan kaçınarak “Yemin olsun ki; ne senden ne de senden başkasından hiçbir şey istemem” diyor.

2.1.3. *Musannef-i İbn Ebî Şeybe Rivayetleri*

Yapılan araştırma neticesinde ilgili hadisin Hakîm b. Hizâm’dan nakledilen 3 farklı rivayetine ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetlerin metin ve senedleri aşağıda kaydedilmiştir.

4 (HH3) Numaralı Rivayet

“Zekât” bölümünün, “‘Veren El, Alan Elden Üstündür’ Diyerek Dilenmekten Çekinme” bâbı altında tahriç edilmiştir.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ قَالَ: حَدَّثَنَا حَفْصٌ، عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ جَرَّاحٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« مَنْ يَسْتَعْنِ يُغْنِهِ اللَّهُ، وَمَنْ يَسْتَعْفِفْ يُعِفَّهُ اللَّهُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ».⁵

Ebû Bekr → Hafs → Hişâm b. Urve → Babası [Urve b. Zübeyr] isnadıyla rivayet edildiğine göre; Hakîm b. Hizâm şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“(Dilenmekten) müstağni olmayı arzulayan kimseyi Allah varlıklı kılar. (Dilenmekten) çekinerek iffetli davranan kimseyi Allah (istemekten) iffetli kılar. Veren el, alan elden üstündür”.

5 (HH4) Numaralı Rivayet

İlk rivayetle aynı bâb altında tahriç edilmiştir.

⁵ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, II, 426 (Zekât Bölümü: Rivayet No: 10687).

حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدٍ، وَعُرْوَةَ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ جَرَامٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ
«الْيَدُ الْغُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى»⁶.

İbn Uyeyne → Zührî → Saîd ve Urve → Hakîm b. Hizâm isnadıyla rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“Veren el, alan elden üstündür.”

6 (HH5) Numaralı Rivayet

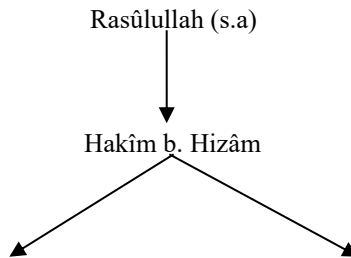
İlgili rivayet, “Zühd” bölümünün, “Zühd Hakkında Nebî’den (s.a) Aktarılan Hususlar” bâbında kaydedilmektedir.

سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، وَسَعِيدٍ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ جَرَامٍ، قَالَ:
سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْطَانِي ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي ثُمَّ قَالَ:
«إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَصْرَةٌ خُلُوءٌ، فَمَنْ أَخَذَهُ بِطَيْبِ نَفْسٍ بُورِكَ لَهُ فِيهِ، وَمَنْ أَخَذَهُ بِإِشْرَافِ نَفْسٍ لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ،
وَكَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ، وَالْيَدُ الْغُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى»⁷.

Süfyân b. Uyeyne → Zührî → Urve ve Saîd isnadıyla rivayet edildiğine göre Hakîm b. Hizâm şöyle demiştir:

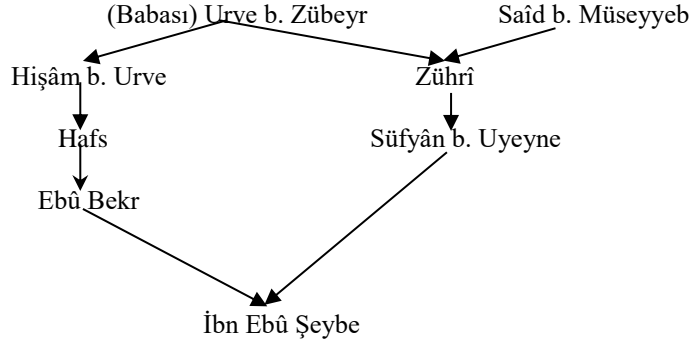
Ben, Peygamber’den (s.a) (mal) istedim, o da bana verdi. Ondandır (yine) istedim, (yine) verdi. Sonra (üçüncü kez yine) istedim, (bu kez de) verip ardından (şunları) söyledi:

“*(Ey Hakîm!) Şüphesiz bu (dünya) malı çekicidir, tatlıdır. Ancak kim tokgözlülükle sahiplenirse, o (malda) ona hayır ve bereket verilir. Kim de onu açgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilmez. (Böyle kimse) tıpkı yiyip de doymayan kimse gibidir! Veren el, alan elden üstündür.*”

⁶ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, II, 426 (Zekât Bölümü: Rivayet No: 10688).

⁷ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, VII, 85 (Zühd Bölümü: Rivayet No: 34383).

2.1.4. Müsned-i Ahmed b. Hanbel Rivayetleri

Yapılan araştırma neticesinde *Müsned*'de ilgili hadisin Hakîm b. Hizâm'dan nakledilen 5 farklı rivayetine ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetlerin metin ve senedleri aşağıda kaydedilmiştir.

7 (HH6) Numaralı Rivayet

İlgili rivayetin tamamı Hakîm bin Hizâm'ın müsnedi altında tahriç edilmiştir.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عُبَيْدٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ عُثْمَانَ، عَنْ مُوسَى بْنِ طَلْحَةَ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ جَرَامٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« إِنَّ خَيْرَ الصَّدَقَةِ عَنْ ظَهْرِ غَنَى، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَإِبْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ »⁸.

Muhammed b. Ubeyd → Amr b. Osmân → Musâ b. Talha isnadıyla rivayet edildiğine göre; Hakîm b. Hizâm (r.a) şöyle demiştir:

Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“En hayırlı sadaka, ihtiyaç fazlası maldan (zenginlik üzerinden verilir). Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!”

8 (HH7) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، قَالَ: سَمِعْتُ هِشَامَ بْنَ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ جَرَامٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَإِبْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ، مَنْ يَسْتَعْنِ يُغْنِهِ اللَّهُ، وَمَنْ يَسْتَعْفُ⁹ يُعْفَهُ اللَّهُ »¹⁰.

⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIV, 33 (Rivayet No: 15317).

Şuayb el-Arnâvûd'a göre hadisin isnadı sahih olup *Sahîhayn*'in şartlarına uygundur.

⁹ Muhakkik Şuayb el-Arnâvûd'un dipnotlarına göre; “يَسْتَعْفُ” kelimesinin yazımı tahrîf ve tashîf içermekte olup hem tahkike esas “م” nüshasında hem de tezimizde kaydedilen çoğu rivayette doğru yazımın “يَسْتَعْفُ” olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIV, 42 (Rivayet No: 15326).

Şuayb el-Arnâvûd'a göre hadisin isnadı sahih olup *Sahîhayn*'in şartlarına uygundur.

Vekî' → Hişâm b. Urve → Babası isnadıyla rivayet edildiğine göre Hakîm b. Hizâm şöyle demiştir:

Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“*Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla! (Dilenmekten) müstağni olmayı arzulayan kimseyi Allah varlıklı kılar. (Dilenmekten) çekinerek iffetli davranan kimseyi Allah (istemekten) iffetli kılar.*”.

9 (HH8) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، سَمِعَ عُرْوَةَ، وَسَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ، يَقُولَانِ: سَمِعْنَا حَكِيمَ بْنَ حِرَامٍ، يَقُولُ: سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي ثُمَّ قَالَ: «*إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَصْرَةٌ خُلُوءٌ، فَمَنْ أَخَذَهُ بِحَقِّهِ بُورِكَ لَهُ فِيهِ، وَمَنْ أَخَذَهُ بِإِشْرَافِ نَفْسٍ لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ، وَكَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى*».¹¹

Süfyân → Zührî → Urve ve Saîd b. Müseyyib’in işittiğine göre; Hakîm b. Hizâm şöyle demiştir:

Ben, Peygamber’den (s.a.) (mal) istedim, o da bana verdi. Ondan (yine) istedim, (yine) verdi. Sonra (üçüncü kez yine) istedim, (bu kez de) verip ardından (şunları) söyledi:

“*Ey Hakîm! Bu (dünya) malı çekicidir, tatlıdır. Ancak kim onu tokgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilir. Kim de onu açgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilmez. (Böyle kimse) tıpkı yiyip de doymayan kimse gibidir! Veren el, alan elden üstündür*”.

10 (HH9) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُمَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ مُوسَى بْنَ طَلْحَةَ، أَنَّ حَكِيمَ بْنَ حِرَامٍ حَدَّثَهُ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«*خَيْرُ الصَّدَقَةِ - أَوْ أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ - مَا أَبْقَتْ غِنَى، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ*».¹²

Yahyâ b. Saîd → Amr b. Osmân → Musâ b. Talha isnadıyla rivayet edildiğine göre; Hakîm b. Hizâm şöyle demiştir:

Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur:

¹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIV, 341 (Rivayet No: 15574).

Şuayb el-Arnâvûd’a göre hadisin isnadı sahih olup *Sahîhayn*’in şartlarına uygundur.

¹² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIV, 343 (Rivayet No: 15577).

Şuayb el-Arnâvûd’a göre hadisin isnadı sahih olup *Sahîhayn*’in şartlarına uygundur.

“En hayırlı sadaka –veya- en üstün sadaka, (kişiyi verdikten sonra bile hâlâ) varlıklı bırakanıdır. Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!”.

11 (HH10) Numaralı Rivayet

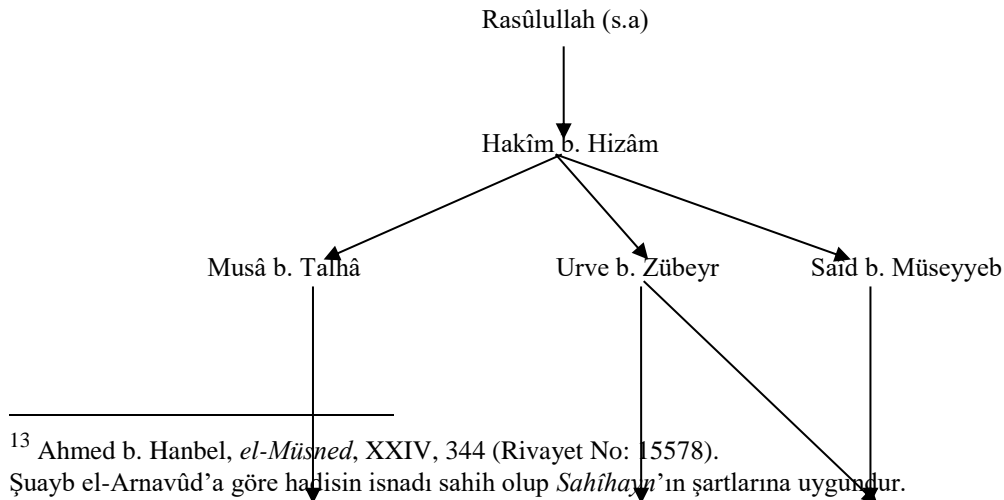
حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ، أَخْبَرَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ جَرَامٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَلْيَبْدَأْ أَحَدُكُمْ بِمَنْ يَعْوَلُ، وَخَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنَى، وَمَنْ يَسْتَعْنِ يُغْنِهِ اللَّهُ، وَمَنْ يَسْتَغْفِفْ يُعْفَهُ اللَّهُ.» فَقُلْتُ: «وَمَنْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ» قَالَ: «وَمَنِّي» قَالَ حَكِيمٌ: قُلْتُ: «لَا تَكُونُ يَدِي تَحْتَ يَدِ رَجُلٍ مِنَ الْعَرَبِ أَبَدًا.»¹³

İbn Nümeyr → Hişâm b. Urve → Babası isnadıyla rivayet edildiğine göre Hakîm b. Hizâm şöyle demiştir:

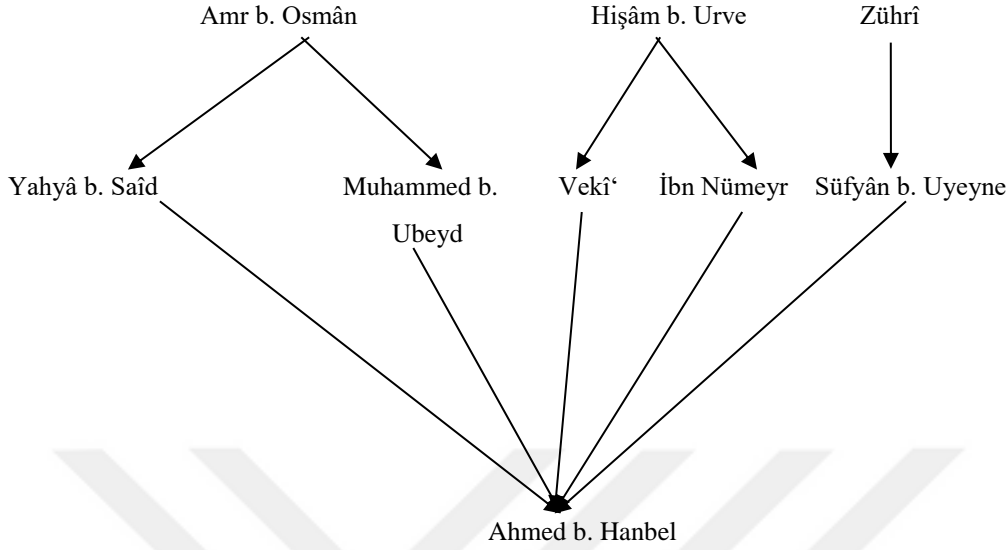
Rasûlullah’ın (s.a) şöyle buyurduğunu işittim:

“Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğiniz kimselerden başlayın! En hayırlı sadaka, ihtiyaç fazlası maldan (zenginlik üzerinden verilen) şey(ler)dir. (Dilenmekten) müstağni olmayı arzulayan kimseyi Allah varlıklı kılar. (Dilenmekten) çekinerek iffetli davranan kimseyi Allah (istemekten) iffetli kılar.”

Bunun üzerine “Senden de mi (bir şey istemeyelim) ey Allah’ın Rasûlü (s.a)?” diye sordum; “Evet benden de (aynı şekilde)” karşılığını verdi. Ben de, “Bundan sonra Araplardan hiç kimseden asla bir şey almayacağım” dedim.

¹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIV, 344 (Rivayet No: 15578). Şuayb el-Arnâvûd’a göre hadisin isnadı sahih olup *Sahîhain*’in şartlarına uygundur.

2.1.5. *Sünen-i Darîmî* Rivayetleri

Yapılan araştırma neticesinde Darîmî'nin *Sünen*'inde ilgili hadisin Hakîm b. Hizâm'dan nakledilen 2 farklı tariki tespit edilmiştir. Söz konusu rivayetlerin metin ve senedleri aşağıda kaydedilmiştir.

12 (HH11) Numaralı Rivayet

“Zekât” bölümünün “Veren Elin Faziletine Dair” açılan bâb başlığı altında tahriç edilmiştir.

حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَنَّمَانَ قَالَ: سَمِعْتُ مُوسَى بْنَ طَلْحَةَ يَذْكُرُ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ حِرَامٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« خَيْرُ الصَّدَقَةِ عَنْ ظَهْرِ غَنَى، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ ».¹⁴

Ebû Nuaym → Amr b. Osmân → Mûsâ b. Talha isnadıyla rivayet edildiğine göre Hakîm b. Hizâm şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“Sadakanın en hayırlısı, ihtiyaç fazlası maldan (zenginlik üzerinden verilir). Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!”.

¹⁴ Darîmî, Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdirahman b. el-Fazl, “Zekât”, 22 (Rivayet No: 1693). Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî'ye göre hadisin isnadı sahihtir.

13 (HH12) Numaralı Rivayet

“Rikâk” bölümünde “Dünya Çekici ve Tatlıdır” şeklinde açılan bâb altında tahriç edilmiştir.

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، وَعُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، أَنَّ حَكِيمَ بْنَ جِرَامٍ، قَالَ:

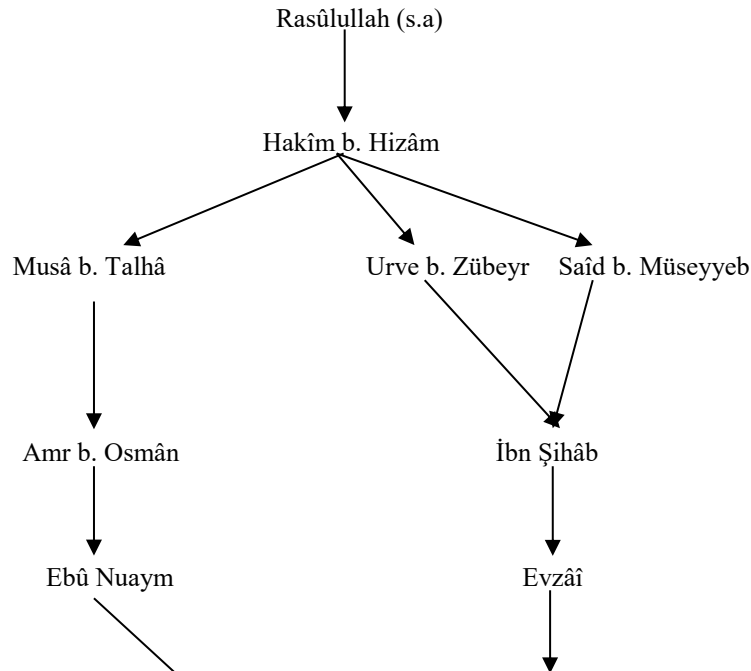
سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« يَا حَكِيمُ إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَضِرٌ حُلُوٌّ، فَمَنْ أَخَذَهُ بِسَخَاوَةِ نَفْسٍ، بُورِكَ لَهُ فِيهِ، وَمَنْ أَخَذَهُ بِإِشْرَافِ نَفْسٍ، لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ، وَكَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ».¹⁵

Muhammed b. Yûsuf → Evzâî → İbn Şihâb → Saîd b. Müseyyib ve Urve b. Zübeyr isnadıyla rivayet edildiğine göre Hakîm b. Hizâm şöyle demiştir:

Ben, Peygamber’den (s.a.) (mal) istedim, o da bana verdi. Ondan (yine) istedim, (yine) verdi; (yine) istedim, yine verdi. (Dördüncü kez yine) isteyince (şunları) söyledi:

“Ey Hakîm! Bu (dünya) malı çekicidir, tatlıdır. Ancak kim onu tokgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilir. Kim de onu açgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilmez. (Böyle kimse) tıpkı yiyip de doymayan kimse gibi olur! Veren el, alan elden üstündür.”

¹⁵ Darîmî, “Rikâk”, 37 (Rivayet No: 2792). Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî’ye göre hadisin isnadı sahihtir.

Muhammed b. Yûsûf

Darîmî

2.1.6. *Sahîh-i Buhârî* Rivayetleri

Yapılan araştırma neticesinde ilgili hadisin Hakîm b. Hizâm'dan nakledilen 5 farklı rivayetine ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetlerin metin ve senedleri aşağıda kaydedilmiştir.

14 (HH13) Numaralı Rivayet

“Zekât” bölümünde, “Sadaka Ancak Bir Zenginlik Üzerinden Verilir” şeklinde açılan bâb altında tahriç edilmiştir.

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ جِرَامٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ، وَخَيْرُ الصَّدَقَةِ عَنْ ظَهْرِ غَنَى، وَمَنْ يَسْتَعْفِفْ يُعْفَهِ اللَّهُ، وَمَنْ يَسْتَغْنِ يُغْنِهِ اللَّهُ»¹⁶.

Mûsâ b. İsmâil → Vüheyb → Hişâm → Babası → Hakîm b. Hizâm (r.a) isnadıyla rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla! Sadakanın en hayırlısı, ihtiyaç fazlası maldan (zenginlik üzerinden verilir). (Dilenmekten) müstağni olmayı arzulayan kimseyi Allah varlıklı kılar. (Dilenmekten) çekinerek iffetli davranan kimseyi Allah (istemekten) iffetli kılar.”

15 (HH14) Numaralı Rivayet

“Zekât” bölümünde, “Dilenip İstemekten Geri Durma” şeklinde açılan bâb altında tahriç edilmiştir.

وَحَدَّثَنَا عَبْدَانُ، أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، وَسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، أَنَّ حَكِيمَ بْنَ جِرَامٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ، فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ، فَأَعْطَانِي ثُمَّ قَالَ: «يَا حَكِيمُ، إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَصْرَةٌ حُلُوءَةٌ، فَمَنْ أَخَذَهُ بِسَخَاوَةِ نَفْسٍ بُورِكَ لَهُ فِيهِ، وَمَنْ أَخَذَهُ بِإِشْرَافِ نَفْسٍ لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ، كَأَلَدِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ، الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى».

¹⁶ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, “Zekât”, 18 (Rivayet No: 1427).

قَالَ حَكِيمٌ: فَقُلْتُ: « يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَا أَرِزُ أَحَدًا بَعْدَكَ شَيْئًا حَتَّى أَفَارِقَ الدُّنْيَا ». فَكَانَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، يَدْعُو حَكِيمًا إِلَى الْعَطَاءِ، فَيَأْتِي أَنْ يَقْبَلَهُ مِنْهُ. ثُمَّ إِنَّ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دَعَاهُ لِيُعْطِيَهُ فَأَبَى أَنْ يَقْبَلَ مِنْهُ شَيْئًا. فَقَالَ عُمَرُ: « إِنِّي أَشْهَدُكُمْ يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى حَكِيمٍ، أَنِّي أَعْرَضُ عَلَيْهِ حَقَّهُ مِنْ هَذَا الْفَيْءِ فَيَأْتِي أَنْ يَأْخُذَهُ ».

فَلَمْ يَرِزْ أَحَدًا مِنْ النَّاسِ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى تُوْفِيَ.¹⁷

Abdân → Abdullah → Yûnus → Zührî → Urve b. Zübeyr ve Saîd b. Müseyyib isnadiyla rivayet edildiğine göre; Hakîm b. Hizâm (r.a) şöyle demiştir:

“Ben, Rasûlullah’tan (s.a.) (mal) istedim, o da bana verdi. Ondan (yine) istedim, (yine) verdi. Sonra (üçüncü kez yine) istedim, (bu kez de) verip ardından (şunları) söyledi:

‘Ey Hakîm! Bu (dünya) malı çekicidir, tatlıdır. Ancak kim tokgözlülükle sahiplenirse, o (malda) ona hayır ve bereket verilir. Kim de onu açgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilmez. (Böyle kimse) tıpkı yiyip de doymayan kimse gibidir! Veren el, alan elden üstündür’”.

Bunun üzerine, “Ey Allah’ın Rasûlü! Seni hak ile (peygamber) gönderen Allah’a yemin ederim ki; sizden sonra artık bu dünyadan ayrılıncaya kadar hiç kimsenin (malından) bir şey alıp eksiltmem” diye karşılık verdim.

(Râvi dedi ki:) “Hakikaten Ebû Bekr (r.a), (beytûlmalden) payını vermek için Hakîm’i çağırırdı da kendisi, Ebû Bekr’in bu ihsanını kabul etmekten kaçınırdı. Sonraları Ömer (r.a) de payını vermek için onu davet eder, Hakîm ondan da herhangi bir şey kabul etmekten kaçınırdı.

Bu (durum) üzerine Ömer (topluluk huzurunda), ‘Ey Müslümanlar topluluğu! Sizleri Hakîm üzerine şahit tutuyorum ki; ben şu fey’ malından (kendisine düşen) hakkını arz ediyorum da o ise (bu payını) almaktan kaçınıyor’ derdi.

Gerçekten de Hakîm, Rasûlullah’tan (s.a) sonra vefat edinceye değin kimsenin (malından bir şey) alıp eksiltmemiştir.”

16 (HH15) Numaralı Rivayet

¹⁷ Buhârî, “Zekât”, 50 (Rivayet No: 1472).

“Vesâyâ” bölümünün,“(Bu Miras Payları) Ölenin Edeceği Vasiyet(in Yerine Getirilmesin)den veya Borcunun Ödenmesinden Sonradır’ Kavı-i İlahisinin Tevili” alt başlığında tahriç edilmiştir.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، وَعُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، أَنَّ حَكِيمَ بْنَ جَرَامٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ:

سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَعْطَانِي ثُمَّ سَأَلْتُهُ، فَأَعْطَانِي ثُمَّ قَالَ لِي:

« يَا حَكِيمُ، إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَضِرٌ خُلُوٌّ، فَمَنْ أَخَذَهُ بِسَخَاوَةِ نَفْسٍ، بُورِكَ لَهُ فِيهِ، وَمَنْ أَخَذَهُ بِإِشْرَافِ نَفْسٍ، لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ، وَكَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى.»

قَالَ حَكِيمٌ: فَقُلْتُ: « يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَا أَرُزَأُ أَحَدًا بَعْدَكَ شَيْئًا حَتَّى أَفَارِقَ الدُّنْيَا.»

فَكَانَ أَبُو بَكْرٍ يَدْعُو حَكِيمًا لِيُعْطِيَهُ الْعَطَاءَ، فَيَأْتِي أَنْ يَقْبَلَ مِنْهُ شَيْئًا. ثُمَّ إِنَّ عُمَرَ دَعَاهُ لِيُعْطِيَهُ، فَيَأْتِي أَنْ يَقْبَلَهُ، فَقَالَ: « يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ، إِنِّي أَعْرِضُ عَلَيْهِ حَقَّهُ، الَّذِي قَسَمَ اللَّهُ لَهُ مِنْ هَذَا الْقِيءِ، فَيَأْتِي أَنْ يَأْخُذَهُ.»

فَلَمْ يَرِزَأُ حَكِيمٌ أَحَدًا مِنَ النَّاسِ بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى تُؤْفَى رَحْمَةُ اللَّهِ.¹⁸

Muhammed b. Yûsuf → Evzâî → Zührî → Saîd b. Müseyyib ve Urve b. Zübeyr isnadıyla rivayet edildiğine göre Hakîm b. Hizâm (r.a) şöyle demiştir:

“Ben, Rasûlullah’tan (s.a.) (mal) istedim, o da bana verdi. Ondan (yine) istedim, (ikinci kez de) verip ardından (şunları) söyledi:

‘Ey Hakîm! Bu (dünya) mal çekicidir, tatlıdır. Ancak kim onu tokgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilir. Kim de onu açgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilmez. (Böyle kimse) tıpkı yiyip de doymayan kimse gibidir! Veren el, alan elden üstündür.’”

Bunun üzerine, “Ey Allah’ın Rasûlü! Seni hak ile (peygamber) gönderen Allah’a yemin ederim ki; sizden sonra artık bu dünyadan ayrılıncaya kadar kimsenin (malından) bir şey alıp eksiltmem” diye karşılık verdim.

(Râvi dedi ki:) “Hakikaten Ebû Bekr (r.a), (beytûlmalden) payını vermek için Hakîm’i çağırırdı da kendisi, Ebû Bekr’in (bu ihsanından) bir şeyi almaktan kaçınırdı. Sonraları Ömer (r.a) de (payını) vermek için onu (huzuruna) çağırır, Hakîm ondan da herhangi bir şey almaktan kaçınırdı.

¹⁸ Buhârî, “Vesâyâ”, 9 (Rivayet No: 2750).

Bu (durum) üzerine Ömer (topluluk huzurunda), ‘Ey Müslümanlar topluluğu! Ben, Allah’ın kendisine şu fey’ malından ayırdığı hakkını arz ediyorum da o ise (bu payını) almaktan kaçınıyor’ derdi.

Gerçekten de Hakîm, Rasûlullah’tan (s.a) sonra vefat edinceye değin kimsenin (malından bir şey) alıp eksiltmemiştir. Allah ona rahmet eylesin!”

17 (HH16) Numaralı Rivayet

“Humus” bölümünde “Peygamber’in (s.a) Kalpleri İslâm’a Alıştırılanlarla Diğer Kimselere Humus ve Benzeri Türden Verdiği Şeyler” şeklinde açılan bâb altında tahric edilmiştir.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ ، حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، وَعُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ، أَنَّ حَكِيمَ بْنَ جَرَّامٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ قَالَ لِي: « يَا حَكِيمُ، إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَضِرٌ خُلُو، فَمَنْ أَخَذَهُ بِسَخَاوَةٍ نَفْسٍ بُورِكَ لَهُ فِيهِ، وَمَنْ أَخَذَهُ بِإِشْرَافٍ نَفْسٍ لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ، وَكَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى». قَالَ حَكِيمٌ: فَقُلْتُ: « يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ، لَا أَرِزُ أَحَدًا بَعْدَكَ شَيْئًا حَتَّى أَفَارِقَ الدُّنْيَا ». فَكَانَ أَبُو بَكْرٍ يَدْعُو حَكِيمًا لِيُعْطِيَهُ الْعَطَاءَ فَيَأْتِي أَنْ يَقْبَلَ مِنْهُ شَيْئًا. ثُمَّ إِنَّ عُمَرَ دَعَاهُ لِيُعْطِيَهُ فَأَبَى أَنْ يَقْبَلَ، فَقَالَ: « يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ إِنِّي أَعْرَضُ عَلَيْهِ حَقَّهُ الَّذِي قَسَمَ اللَّهُ لَهُ مِنْ هَذَا الْفَيْءِ فَيَأْتِي أَنْ يَأْخُذَهُ ». فَلَمْ يَرِزْ أَحَدًا مِنَ النَّاسِ شَيْئًا بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى تُوفِّيَ.¹⁹

Muhammed b. Yûsuf → Evzâî → Zühri → Saîd b. Müseyyib ve Urve b. Zübeyr isnadıyla rivayet edildiğine göre Hakîm b. Hizâm (r.a) şöyle demiştir:

“Ben, Rasûlullah’tan (s.a.) (mal) istedim, o da bana verdi. Ondan (yine) istedim, (ikinci kez de) verip ardından (şunları) söyledi:

‘Ey Hakîm! Bu (dünya) mal çekicidir, tatlıdır. Ancak kim onu tokgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilir. Kim de onu açgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilmez. (Böyle kimse) tıpkı yiyip de doymayan kimse gibidir! Veren el, alan elden üstündür.’”

Bunun üzerine, “Ey Allah’ın Rasûlü! Seni hak ile (peygamber) gönderen Allah’a yemin ederim ki; sizden sonra artık bu dünyadan ayrılıncaya kadar kimsenin (malından) bir şey alıp eksiltmem” diye karşılık verdim.

¹⁹ Buhârî, “Humus”, 18 (Rivayet No: 3143).

(Râvi dedi ki:) “Hakikaten Ebû Bekr (r.a), (beytûlmalden) payını vermek için Hakîm’i çağırırdı da kendisi, Ebû Bekr’in (bu ihsanından) bir şeyi almaktan kaçınırdı. Sonraları Ömer (r.a) de (payını) vermek için onu (huzuruna) çağırır, Hakîm ondan da herhangi bir şey almaktan kaçınırdı.

Bu (durum) üzerine Ömer (topluluk huzurunda), ‘Ey Müslümanlar topluluğu! Ben, Allah’ın kendisine şu fey’ malından ayırdığı hakkını arz ediyorum da o ise (bu payını) almaktan kaçınıyor’ derdi.

Gerçekten de Hakîm, Rasûlullah’tan (s.a) sonra vefat edinceye değin kimsenin (malından) bir şey alıp eksiltmemiştir.”

18 (HH17) Numaralı Rivayet

“Rikâk” bölümünde “‘Bu (Dünya) Malı Çekicidir, Tatlıdır’ Kavlı-i Nebevîsi” şeklinde açılan bâb altında tahrîç edilmiştir.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، قَالَ: سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ، يَقُولُ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ، وَسَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ جَزَامٍ، قَالَ:

سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ قَالَ:

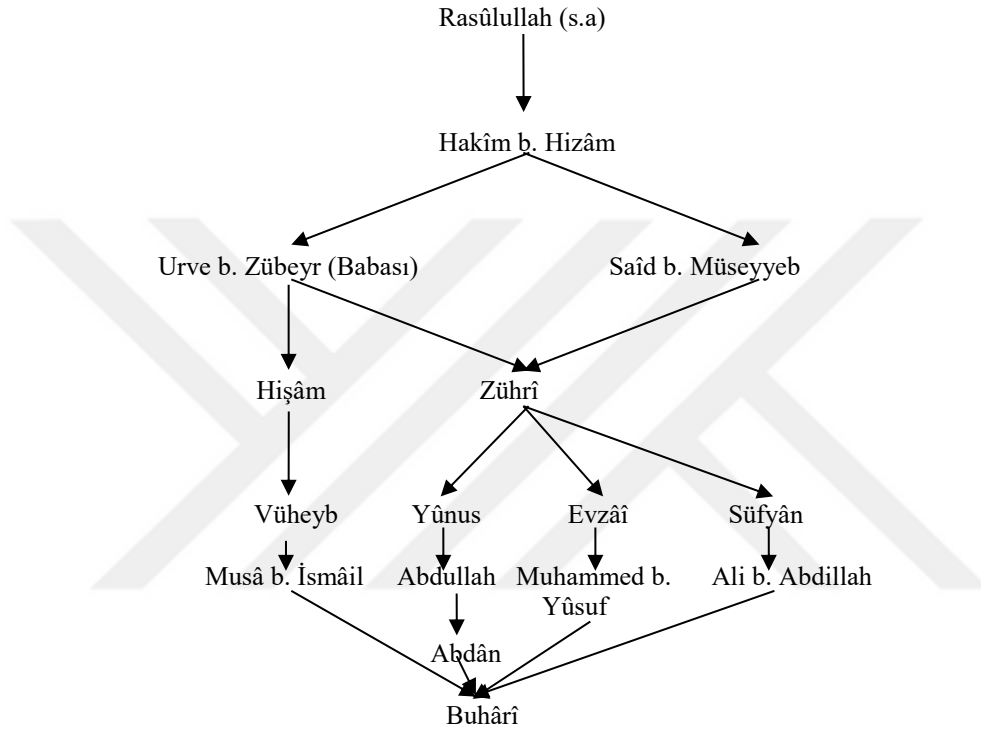
« هَذَا الْمَالُ » - وَرُبَّمَا قَالَ سُفْيَانُ: قَالَ لِي - « يَا حَكِيمُ، إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَضِرَةٌ حُلْوَةٌ، فَمَنْ أَخَذَهُ بِطَيْبِ نَفْسٍ بُورِكَ لَهُ فِيهِ، وَمَنْ أَخَذَهُ بِإِثْرَافِ نَفْسٍ لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ، وَكَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ».²⁰

Ali b. Abdillâh → Süfyân → Zührî → Urve ve Saîd b. Müseyyib isnadıyla rivayet edildiğine göre Hakîm b. Hizâm şöyle demiştir:

“Ben, Peygamber’den (s.a.) (mal) istedim, o da bana verdi. Ondan (yine) istedim, (yine) verdi. Sonra (üçüncü kez yine) istedim, (bu kez de) verip ardından (şunları) söyledi –râvi Süfyân’ın aktarımına göre- bana şunları söyledi:

‘Bu (dünya) malı / Ey Hakîm! Bu (dünya) malı çekicidir, tatlıdır. Ancak kim onu tokgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilir. Kim de onu açgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilmez. (Böyle kimse) tıpkı yiyip de doymayan kimse gibidir! Veren el, alan elden üstündür.’”

²⁰ Buhârî, “Rikâk”, 11 (Rivayet No: 6441).

2.1.7. *Sahîh-i Müslim Rivayetleri*

Yapılan araştırma neticesinde Müslim’in *Sahîh*’inde ilgili hadisin Hakîm b. Hizâm’dan nakledilen 2 farklı rivayetine ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetlerin metin ve senedleri aşağıda kaydedilmiştir.

19 (HH18) Numaralı Rivayet

“Zekât” bölümünün “Yüksek Elin Alçak Elden Hayırlı Olduğuna ve Yüksek Elin Veren El, Alçak Elin de Alan El Olduğuna Dair Açıklama” bâbı altında tahriç edilmiştir.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ، وَمُحَمَّدُ بْنُ حَاتِمٍ، وَأَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، جَمِيعًا عَنْ يَحْيَى الْقَطَّانِ، قَالَ ابْنُ بَشَّارٍ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَنَمَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ مُوسَى بْنَ طَلْحَةَ، يُحَدِّثُ أَنَّ حَكِيمَ بْنَ جَرَّامٍ، حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ:

« أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ أَوْ خَيْرُ الصَّدَقَةِ عَنْ ظَهْرِ غَنَى، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ ».²¹

Muhammed b. Beşşâr, Muhammed b. Hâtim ve Ahmed b. Abde → Yahyâ el-Kattân → Amr b. Osmân → Musâ b. Talha isnadıyla rivayet edildiğine göre Hakîm b. Hizâm şöyle anlatmıştır: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“*En üstün sadaka –veya- en hayırlı sadaka, ihtiyaç fazlası maldan (zenginlik üzerinden verilir). Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!*”.

20 (HH19) Numaralı Rivayet

Bir önceki rivayetle aynı bölüm ve bâb altında tahriç edilmiştir.

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، وَعَمْرُو النَّاقِدُ، قَالَا: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الرَّبِيعِ، وَسَعِيدٍ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ جَرَّاحٍ، قَالَ:

سَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ قَالَ: «*إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَصِيرَةٌ خُلُوءٌ، فَمَنْ أَخَذَهُ بِطَيْبِ نَفْسٍ بُورِكَ لَهُ فِيهِ، وَمَنْ أَخَذَهُ بِإِشْرَافِ نَفْسٍ لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ، وَكَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى*».²²

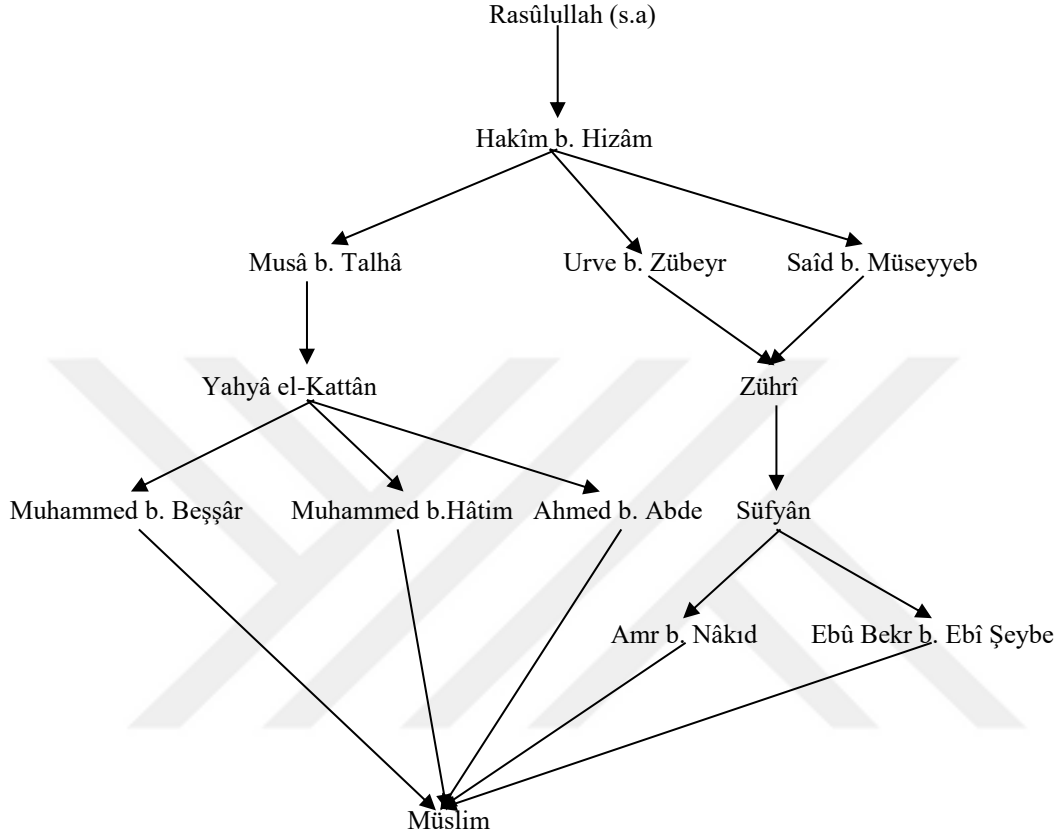
Ebû Bekr b. Ebî Şeybe ve Amr en-Nâkîd → Süfyân → Zührî → Urve b. Zübeyr ve Saîd isnadıyla rivayet edildiğine göre; Hakîm b. Hizâm şöyle demiştir:

“Ben, Peygamber’den (s.a.) (mal) istedim, o da bana verdi. Ondan (yine) istedim, (yine) verdi. Sonra (üçüncü kez yine) istedim, (bu kez de) verip ardından (şunları) söyledi:

‘*(Ey Hakîm!) Bu (dünya) malı çekicidir, tatlıdır. Ancak kim onu tokgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilir. Kim de onu açgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilmez. (Böyle kimse) tıpkı yiyip de doymayan kimse gibidir! Veren el, alan elden üstündür.*”

²¹ Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, “Zekât”, 95 (Rivayet No: 1034).

²² Müslim, “Zekât”, 96 (Rivayet No: 1035).

2.1.8. Sünen-i Tirmizî Rivayeti

Yapılan araştırma neticesinde Tirmizî'nin *Sünen*'inde ilgili hadisin Hakîm b. Hizâm'dan nakledilen 1 rivayet tespit edilmiştir. Söz konusu rivayetin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir.

21 (HH20) Numaralı Rivayet

“Sıfatü'l-Kıyâme ve'r -Rekâik” bölümünün 29. bâbında tahriç edilmiştir.

حَدَّثَنَا سُوَيْدٌ قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، عَنْ يُونُسَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُرْوَةَ، وَابْنِ الْمُسَيَّبِ، أَنَّ حَكِيمَ بْنَ جَرَّامٍ، قَالَ:

سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ قَالَ: « يَا حَكِيمُ، إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَضِرَةٌ خُلُوَّةٌ، فَمَنْ أَحَدَهُ بِسَخَاوَةِ نَفْسٍ بُورِكَ لَهُ فِيهِ، وَمَنْ أَحَدَهُ بِإِشْرَافِ نَفْسٍ لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ، وَكَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ». »

فَقَالَ حَكِيمٌ: فَقُلْتُ: «يَا رَسُولَ اللَّهِ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَا أَرَزَأُ أَحَدًا بَعْدَكَ شَيْئًا حَتَّى أَفَارِقَ الدُّنْيَا». .
فَكَانَ أَبُو بَكْرٍ، يَدْعُو حَكِيمًا إِلَى الْعَطَاءِ فَيَأْبَى أَنْ يَقْبَلَهُ. ثُمَّ إِنَّ عُمَرَ دَعَاهُ لِيُعْطِيَهُ فَأَبَى أَنْ يَقْبَلَ مِنْهُ شَيْئًا، فَقَالَ
عُمَرُ: «إِنِّي أَشْهَدُكُمْ يَا مَعْشَرَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى حَكِيمٍ أَنِّي أَعْرَضْتُ عَلَيْهِ حَقَّهُ مِنْ هَذَا الْفَيْءِ فَيَأْبَى أَنْ يَأْخُذَهُ». .
فَلَمْ يَرَزَأُ حَكِيمٌ أَحَدًا مِنَ النَّاسِ شَيْئًا بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى تُؤْفَى.²³

Süveyd → Abdullah → Yûnus → Zührî → Urve ve İbnü'l-Müseyyib isnadıyla rivayet edildiğine göre Hakîm b. Hizâm şöyle demiştir:

“Ben, Peygamber’den (s.a.) (mal) istedim, o da bana verdi. Ondan (yine) istedim, (yine) verdi. Sonra (üçüncü kez yine) istedim, (bu kez de) verip ardından (şunları) söyledi:

‘Ey Hakîm! Bu (dünya) malı çekicidir, tatlıdır. Ancak kim onu tokgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilir. Kim de onu açgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilmez. (Böyle kimse) tıpkı yiyip de doymayan kimse gibidir! Veren el, alan elden üstündür.’”

Bunun üzerine, “Ey Allah’ın Rasûlü! Seni hak ile (peygamber) gönderen Allah’a yemin ederim ki; sizden sonra artık bu dünyadan ayrılıncaya kadar kimsenin (malından) bir şey alıp eksiltmem” diye karşılık verdim.

(Râvi dedi ki:) “Hakikaten Ebû Bekr (r.a), (beytûlmalden) payını vermek için Hakîm’i çağırırdı da kendisi, Ebû Bekr’in (bu ihsanından) bir şeyi almaktan kaçınırdı. Sonraları Ömer (r.a) de (payını) vermek için onu (huzuruna) çağırır, Hakîm ondan da herhangi bir şey almaktan kaçınırdı.

Bu (durum) üzerine Ömer (topluluk huzurunda), ‘Ey Müslümanlar topluluğu! Sizleri Hakîm üzerine şahit tutuyorum ki; ben, şu fey’ malından hakkımı arz ediyorum da o ise (bu payını) almaktan kaçınıyor’ derdi.

Gerçekten de Hakîm, Rasûlullah’tan (s.a) sonra vefat edinceye değin kimsenin (malından) bir şey alıp eksiltmemiştir.”

2.1.9. Sünen-i Nesâî Rivayetleri

Yapılan araştırma neticesinde Nesâî’inin *Sünen*’inde ilgili hadisin Hakîm b. Hizâm’dan nakledilen 5 farklı rivayetine ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetlerin metin ve senedleri aşağıda kaydedilmiştir.

²³ Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, “Sıfatu’l-Kıyâme ve’r-Rekâik”, 29 (Rivayet No: 2463). Elbâni’ye göre rivayet sahihtir.

22 (HH21) Numaralı Rivayet

“Zekât” bölümünde, “Veren El” şeklinde açılan bâb altında tahriç edilmiştir.

أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الرَّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي سَعِيدٌ، وَعُرْوَةُ، سَمِعَا حَكِيمَ بْنَ جَرَامٍ، يَقُولُ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ قَالَ: «إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَصْرَةٌ خُلُوءٌ، فَمَنْ أَخَذَهُ بِطَيْبِ نَفْسٍ، بُورِكَ لَهُ فِيهِ، وَمَنْ أَخَذَهُ بِإِشْرَافِ نَفْسٍ، لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ، وَكَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا، خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى»²⁴.

Kuteybe → Süfyân → Zührî → Saîd ve Urve'nin işittiğine göre; Hakîm b. Hizâm şöyle demiştir:

“Ben, Rasûlullah'tan (s.a.) (mal) istedim, o da bana verdi. Ondan (yine) istedim, (ikinci kez de) verip ardından (şunları) söyledi:

‘(Ey Hakîm) Bu (dünya) malı çekicidir, tatlıdır. Ancak kim onu tokgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilir. Kim de onu açgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilmez. (Böyle kimse) tıpkı yiyip de doymayan kimse gibidir! Veren el, alan elden üstündür.’”

23 (HH22) Numaralı Rivayet

“Zekât” bölümünün, “Hangi Sadaka Daha Hayırlıdır?” alt başlığında tahriç edilmiştir.

أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عُثْمَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ مُوسَى بْنَ طَلْحَةَ، أَنَّ حَكِيمَ بْنَ جَرَامٍ، حَدَّثَهُ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ، مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِيٍّ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا، خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ»²⁵.

Amr b. Ali → Yahyâ → Amr b. Osmân → Mûsâ b. Talha isnadıyla rivayet edildiğine göre; Hakîm b. Hizâm şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“En hayırlı sadaka, ihtiyaç fazlası maldan (zenginlik üzerinden verilir). Veren el, alan elden üstündür. Sadaka vermeye geçimini üstlendiğin kimselerden başla!”

24 (HH23) Numaralı Rivayet

²⁴ Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb, “Zekât”, 50 (Rivayet No: 2531).

Elbânî'ye göre rivayet sahihtir.

²⁵ Nesâî, “Zekât”, 60 (Rivayet No: 2543).

Elbânî'ye göre rivayet sahihtir.

“Zekât” bölümünde “Bir Kimsenin Kendisi İçin Zorunlu Olan Bir Hususta Dilencilik Yapması” şeklinde açılan bâb altında tahriç edilmiştir.

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْجَبَّارِ بْنُ الْعَلَاءِ بْنُ عَبْدِ الْجَبَّارِ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ جَرَامٍ، قَالَ:

سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ، فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ، فَأَعْطَانِي، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« يَا حَكِيمُ إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَضِرَةٌ خُلُوَّةٌ، فَمَنْ أَخَذَهُ بِطَيْبِ نَفْسٍ، بُورِكَ لَهُ فِيهِ، وَمَنْ أَخَذَهُ بِإِشْرَافِ نَفْسٍ، لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ، وَكَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ، وَلَا يَشْبَعُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا، خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ».²⁶

Abdülcebâr b. el-‘Alâ b. Abdilcebâr → Süfyân → Zührî → Urve isnadıyla rivayet edildiğine göre; Hakîm b. Hizâm şöyle demiştir:

“Ben, Rasûlullah’tan (s.a.) (mal) istedim, o da bana verdi. Ondan (yine) istedim, (yine) verdi. Sonra (üçüncü kez yine) istedim, (bu kez de) verip ardından (şunları) söyledi:

‘Ey Hakîm! Bu (dünya) malı çekicidir, tatlıdır. Ancak kim onu tokgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilir. Kim de onu açgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilmez. (Böyle kimse) tıpkı yiyip de doymayan kimse gibidir! Veren el, alan elden üstündür.’”

25 (HH24) Numaralı Rivayet

Bir önceki rivayetle aynı bölüm ve bâb altında tahriç edilmiştir.

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ سُلَيْمَانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَسْكِينُ بْنُ بُكَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا الْأَوْزَاعِيُّ، عَنْ الزُّهْرِيِّ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيْبِ، عَنْ حَكِيمِ بْنِ جَرَامٍ، قَالَ:

سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ، فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ، فَأَعْطَانِي، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« يَا حَكِيمُ إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَضِرَةٌ خُلُوَّةٌ، مَنْ أَخَذَهُ بِسَخَاوَةِ نَفْسٍ، بُورِكَ لَهُ فِيهِ، وَمَنْ أَخَذَهُ بِإِشْرَافِ النَّفْسِ، لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ، وَكَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ، وَلَا يَشْبَعُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا، خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ».²⁷

Ahmed b. Süleymân → Miskîn b. Bükeyr → Evzâî → Zührî → Saîd b. el-Müseyyeb isnadıyla rivayet edildiğine göre; Hakîm b. Hizâm şöyle demiştir:

“Ben, Rasûlullah’tan (s.a.) (mal) istedim, o da bana verdi. Ondan (yine) istedim, (yine) verdi. Sonra (üçüncü kez yine) istedim, (bu kez de) verip ardından (şunları) söyledi:

²⁶ Nesâî, “Zekât”, 93 (Rivayet No: 2601).

Elbânî’ye göre rivayet sahihtir.

²⁷ Nesâî, “Zekât”, 93 (Rivayet No: 2602).

Elbânî’ye göre rivayet sahihtir.

‘Ey Hakîm! Bu (dünya) malı çekicidir, tatlıdır. Ancak kim onu tokgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilir. Kim de onu açgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilmez. (Böyle kimse) tıpkı yiyip de doymayan kimse gibidir! Veren el, alan elden üstündür.’”

26 (HH25) Numaralı Rivayet

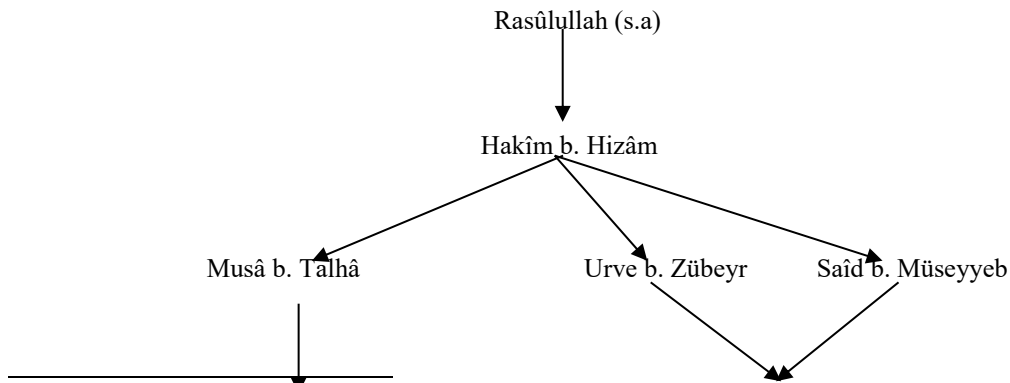
Bir önceki rivayetle aynı bölüm ve bâb altında tahriç edilmiştir.

أَخْبَرَنِي الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ بَكْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الرَّبِيعِ، وَسَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ، أَنَّ حَكِيمَ بْنَ جَرَّاحٍ، قَالَ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَعْطَانِي، ثُمَّ سَأَلْتُهُ، فَأَعْطَانِي، ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « يَا حَكِيمُ إِنَّ هَذَا الْمَالَ خُلُوعٌ، فَمَنْ أَخَذَهُ بِسَخَاوَةِ نَفْسٍ، بُورِكَ لَهُ فِيهِ، وَمَنْ أَخَذَهُ بِإِشْرَافِ نَفْسٍ، لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ، وَكَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ، وَلَا يَشْبَعُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا، خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ». قَالَ حَكِيمٌ: فَقُلْتُ « يَا رَسُولَ اللَّهِ، وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَا أَرَزُّ أَحَدًا بَعْدَكَ حَتَّى أُفَارِقَ الدُّنْيَا بِشَيْءٍ ».²⁸

er-Rebî‘ b. Süleymân b. Dâvud → İshak b. Bekr → Babası (Bekr) → Amr b. el-Hâris → İbn Şihâb → Urve b. Zübeyr ve Saîd b. Müseyyeb isnadıyla rivayet edildiğine göre; Hakîm b. Hizâm şöyle demiştir: “Ben, Rasûlullah’tan (s.a.) (mal) istedim, o da bana verdi. Ondan (yine) istedim, (ikinci kez de) verip ardından (şunları) söyledi:

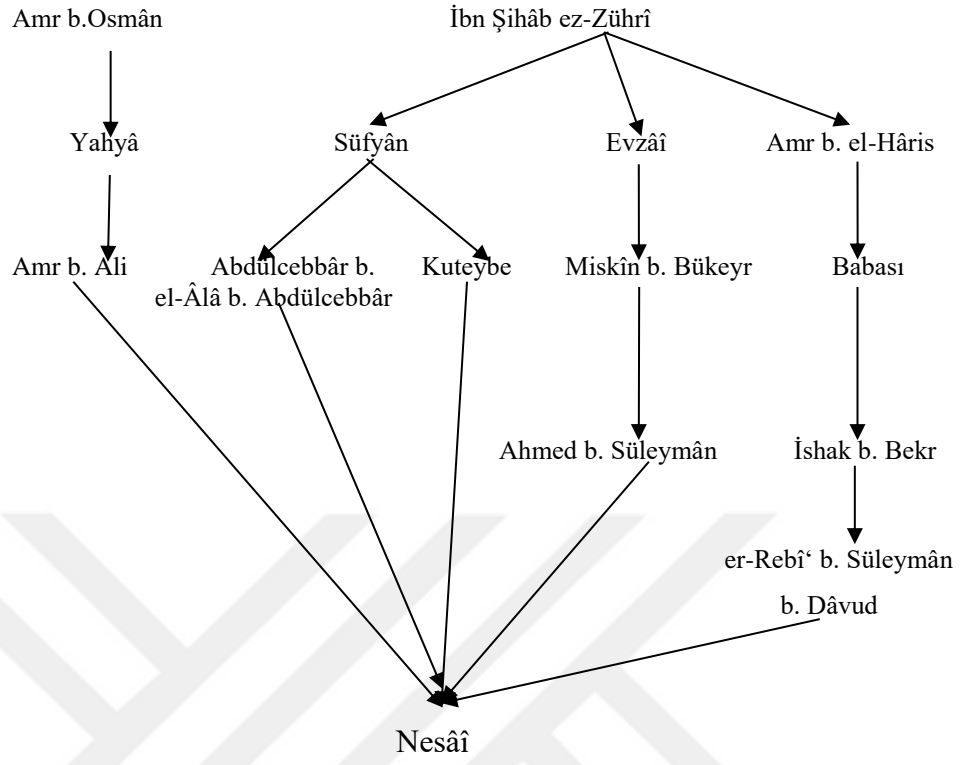
‘Ey Hakîm! Bu (dünya) malı çekicidir, tatlıdır. Ancak kim tokgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilir. Kim de onu açgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilmez. (Böyle kimse) tıpkı yiyip de doymayan kimse gibidir! Veren el, alan elden üstündür.’”.

Bunun üzerine, “Ey Allah’ın Rasûlü! Seni hak ile (peygamber) gönderen Allah’a yemin ederim ki; sizden sonra artık bu dünyadan ayrılıncaya kadar kimsenin (malından) bir şey alıp eksiltmem” diye karşılık verdim.

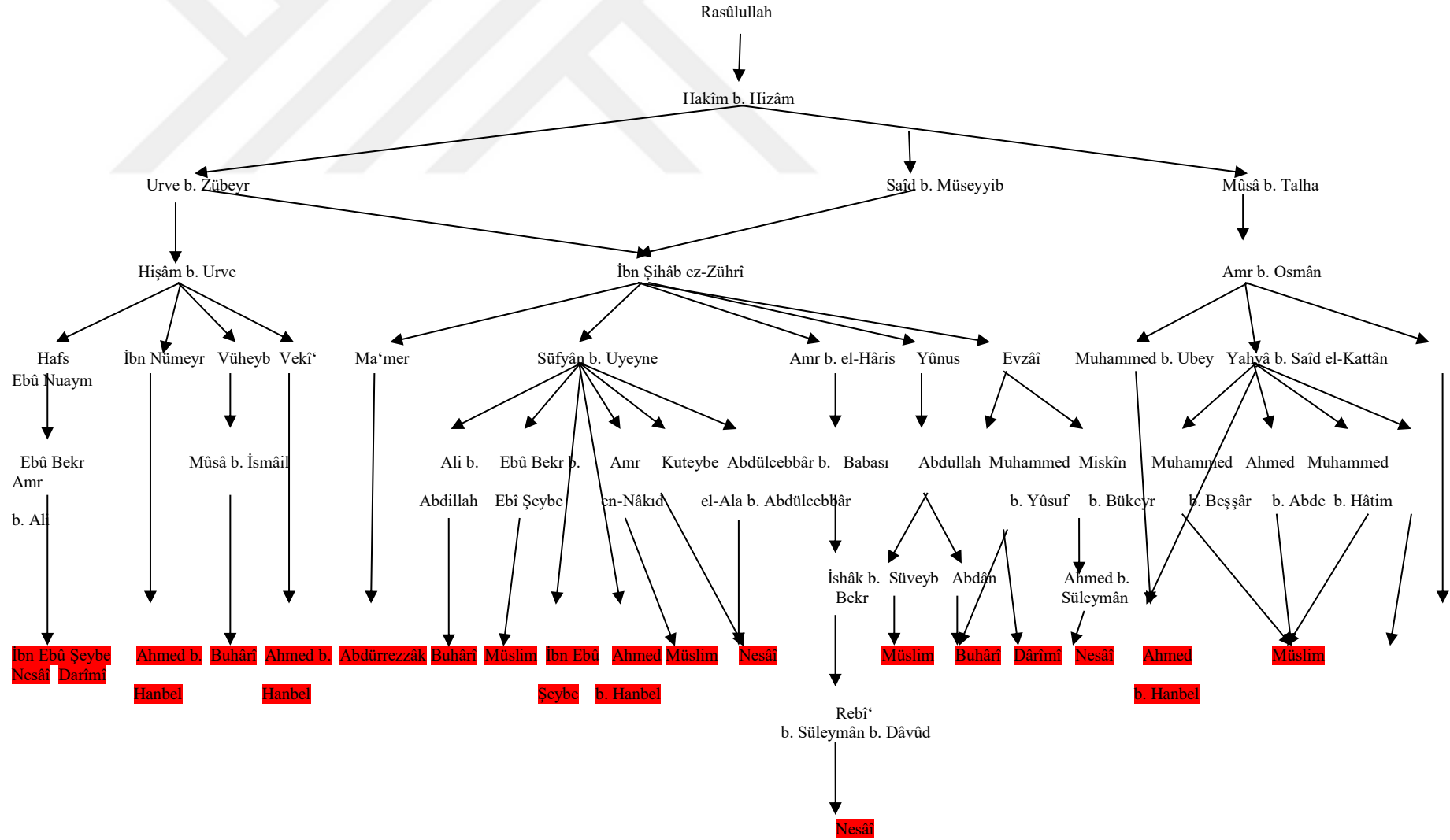

²⁸ Nesâî, “Zekât”, 93 (Rivayet No: 2603).

Elbâni’ye göre rivayet sahihtir.

Hâkim b. Hizâm Rivayetlerinin Toplu İsnad Şeması

2.2. METİN TAHLİLİ

Üç elin derecelendirilmesini anlatan İbn Mes‘ûd rivayetine karşılık buraya kadar incelenen Hakîm b. Hizâm’a ait 25 rivayetin tamamında ikili bir karşılaştırma formu mevcuttur. İlgili rivayetlerde merkezi bir konumdaki “yed-i ulyâ” ifadesi ile “veren kimse”, “yed-i süflâ” kalıbıyla da “alan/alınan durumunda kalan kimse” anlamları kastedilerek ilkinin pozisyonunun diğerinden üstünlüğü yinelenmiştir.

Hakîm rivayetlerinin 4 metin grubu altında ele alınması mümkündür.

Birinci Grup: Hakîm b. Hizâm rivayetlerinin en kısa formunu, 5 (HH4) numaralı rivayet oluşturmakta olup “*Veren el, alan elden üstündür*” cümlesinden ibarettir. İlgili cümle, Hakîm rivayetlerinin tamamında -aşağıda değinileceği üzere- farklı formlarda tekrar etmiştir.

İkinci Grup: Yukarıdaki ana cümlelerin başında veya devamında “*(Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!*”, “*(Dilenmekten) müstağni olmayı arzulayan kimseyi Allah varlıklı kılar. (Dilenmekten) çekinerek iffetli davranan kimseyi Allah (istemekten) iffetli kılar.*”, “*En hayırlı sadaka, (kişiyi verdikten sonra bile hâlâ) varlıklı bırakanıdır.*”, “*En üstün sadaka, ihtiyaç fazlası maldan (zenginlik üzerinden verilendir).*” vb. cümlelerinin geçtiği rivayetler grubudur. Bu gruptaki metinlerde Hakîm b. Hizâm sadece bir hadis râvisi olarak yer almakta ve ilgili metinler herhangi bir sebep-i vürûd bilgisi içermemektedir. 3. grup rivayetleriyle kıyaslandığında daha kısa metinlerdir.

Üçüncü Grup: Bu gruptaki rivayetler, sebep-i vürûd bilgisi içermekte olup Hakîm b. Hizâm’ın Rasûlullah’tan (s.a) Huneyn Gazvesi (8/630) ganimetlerinden ısrarla istemesi üzerine aldığı uyarıyı anlatan “*Ey Hakîm! Bu (dünya) malı çekicidir, tatlıdır. Ancak kim tokgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilir. Kim de onu açgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilmez. (Böyle kimse) tıpkı yiyip de doymayan kimse gibidir! Veren el, alan elden üstündür.*” metni örnek verilebilir. Görüldüğü gibi ana form cümlesi, bu grup için örnek verilen uyarı cümlelerinin en sonunda yer almaktadır. İlgili metinlerde Hakîm’in ganimet mallarından isteyişinin 2; ağırlıklı olarak 3; 13 (HH12) numaralı rivayette ise 4 kez gerçekleştiği kaydedilmektedir. Bir önceki gruptaki aktarıcı vasfının ötesinde Hakîm b. Hizâm 3. grup rivayetlerinde

olayın bizzat içerisinde ve kaydedilen uyarı cümlelerinin muhatabıdır. Üçüncü grupta anlatıldığı şekliyle Rasûlullah'ın Huneyn günü Hakîm'e ganimet mallarını veriş, Abbâs b. Abdülmuttalib'in (ö. 32/653) bir rivayetine de konu olmuştur.²⁹

2. ve 3. gruptaki metinler, 8'er rivayetle Hakîm rivayetlerinin yaklaşık $\frac{2}{3}$ 'ünü oluşturmaktadır.

Dördüncü Grup: Önceki gruptaki metinlere ilaveten Hakîm'in Rasûlullah'a (s.a) ölünceye kadar artık hiç kimseden bir şey istemeyeceği sözünü vermesi ile Hz. Ebû Bekr ve Hz. Ömer'in hilafetleri döneminde beytümâlden kendisine ayrılan tahsisatı kabul etmemesi detaylarını içermektedir. Öyle ki; Hakîm'in devlet hazinesine karşı bu müstağni duruşu, tabiûn nesli ilim adamı ve kadılarından Meymûn b. Mihrân (ö. 117/735) tarafından örnek alınmıştır.³⁰

Bu gruptaki metinlerde aynı sebab-i vürûd bilgisi geçmekte ve anlatım örgüsünün merkezinde Hakîm yer almaktadır. Hakîm'in ilk iki halife devrindeki zâhidâne tavrı, hem yukarıda sözü edilen sebab-i vürûd bilgilerini güçlendirmekte hem de Hz. Peygamber'in vefatından sonra ilgili rivayetlerin sebab-i irâdını oluşturmaktadır. Kısacası 3. grup metinleri sebab-i vürûd, 4. grup metinleri ise hem sebab-i vürûd hem de sebab-i irâd bilgileri içermektedir. Bu gruptaki 3 (HH2) numaralı *Musannef-i Abdürrezzâk* rivayeti, siyere yakın anlatımıyla bizlere en detaylı metni sunmaktadır.

11 (HH10) numaralı *Müsned* rivayeti ile 26 (HH25) numaralı *Sünen-i Nesâî* rivayeti, burada belirlenen metin gruplarının kısmen dışında kalmaktadır. Toplam 25 rivayet hakkında kaydedilen tespitlerin daha açık hale getirilmesi için hazırlanan tablo bir sonraki sayfada mevcuttur.

Buraya kadarki tespitlerden hareketle Hakîm rivayetlerinin hacminin 1. gruptan 4. gruba doğru genişlediği ve her metnin kararlılık taşıdığı söylenebilir. Yalnızca şu farkla ki; 1. ve 2. gruptaki metinler, sebab-i vürûdlarından soyutlanmıştır.

Hakîm rivayetlerinin dikkat çeken noktalarından bir diğeri de sanatlı ifadeler barındırmasıdır. Söz gelimi Rasûlullah'ın uyarısını dinledikten sonra Hakîm'in artık hiç kimseden bir şey almayacağına karar verişini anlatan “ لَا تَكُونُ يَدِي تَحْتَ يَدِ رَجُلٍ مِنَ الْعَرَبِ ”

²⁹ İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullâh b. Vehb el-Fihri, *el-Câmi' fi'l-Hadis*, I, 681 (Rivayet No: 585).

³⁰ Ma'mer, *el-Câmi'*, XI, 103 (Rivayet No: 20042).

”أَبَدًا” cümlesi, “yed-i ulyâ” ve “yed-i süflâ” kullanımlarıyla uyumlu güzel bir mukabeledir. Keza sanatlı ifadeler içeren “عَنْ ظَهْرٍ غَنِيٍّ”, “كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ”, “إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَضِرَةٌ حُلْوَةٌ” cümleleri Hakîm tarafından rahatlıkla anlaşılmış; -ileride ele alınacak bazı sahâbî râvilerde görüleceği üzere- herhangi bir soru yöneltme ihtiyacı hissedilmemiştir. Hakîm’in kaydedilen veciz ifadeleri herhangi bir açıklama ihtiyacı olmaksızın kavramasında rivayetin bizâtihi muhatabı olmasının etkisi büyüktür.

Müellif Adı	1. Grup	2. Grup	3. Grup	4. Grup	Toplam
Ma’mer	-	-	-	2 (HH1)	1
Abdürrezzâk	-	-	-	3 (HH2)	1
İbn EbûŞeybe	5 (HH4)	4 (HH3)	6 (HH5)	-	3
Ahmed b. Hanbel	-	7 (HH6) 8 (HH7) 10 (HH9) 11 (HH10)	9 (HH8)	11 (HH10)	5
Darîmî	-	12 (HH11)	13 (HH12)	-	2
Buhârî	-	14 (HH13)	18 (HH17)	15 (HH14) 16 (HH15) 17 (HH16)	5
Müslim	-	19 (HH18)	20 (HH19)	-	2
Tirmizî	-	-	-	21 (HH20)	1
Nesâî	-	23 (HH22)	22 (HH21) 24 (HH23) 25 (HH23) 26 (HH25)	26 (HH25)	5
Toplam	1	8	8	6	23+2= 25

Tablo 3: Hakîm b. Hizâm Rivayetlerinin Toplu Gösterimi

3. EBÛ HÜREYRE RİVAYETLERİ

Bu başlık altında Ebû Hüreyre’nin (ö. 58/678) rivayet ettiği “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin çevirileri, tez kapsamında belirlenen kaynaklardaki kronolojik sıra

dikkate alınarak kaydedilecektir. Ardından ilgili hadisin isnad şeması verildikten sonra hadisin metin yönünden tahliline geçilecektir.

3.1. ÇEVİRİLER VE İSNAD ŞEMALARI

3.1.1. *Sahîfetü Hemmâm b. Münebbih Rivayeti*

“Veren el, alan elden üstündür” hadisinin alanımız açısından en önemli kaynaklarından biri olan Hemmâm b. Münebbih’in (ö. 132/750) *es-Sahîfe*’sinde Ebû Hüreyre’den nakledilen 1 rivayetine ulaşılmış olup sened ve metni aşağıda kaydedilmiştir:

27 (EH1) Numaralı Rivayet

وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ».³¹

Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“*Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!*”.

3.1.2. *Nüshatü Vekî‘ Rivayeti*

H. 2. asır eserlerinden biri olan *Nüshatü Vekî‘ ani’l-A‘meş*’te ilgili hadisin 1 rivayetine ulaşılmıştır.

28 (EH2) Numaralı Rivayet

عَنِ الْأَعْمَشِ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

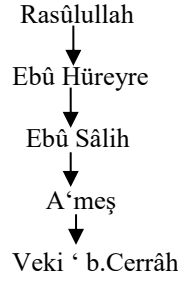
«خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غَنَى، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ السُّفْلَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ».³²

A‘meş → Ebû Sâlih → Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“*En hayırlı sadaka, ihtiyaç fazlası maldan (bir zenginlik üzerinden) verilendir. Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!*”.

³¹ Hemmâm b. Münebbih, *es-Sahîfetü’s-Sahîha*, I, 62 (Rivayet No: 132).

³² Vekî‘ b. Cerrâh, *Nüshatü Vekî‘ ani’l-A‘meş*, I, 66 (Hayru’s-Sadaka Bâbı, Rivayet No: 12).

3.1.3. Musannef-i Abdürrezzâk Rivayetleri

Yapılan araştırma neticesinde Abdürrezzâk'ın *Musannef*'inde ilgili hadisin Ebû Hüreyre'den nakledilen 2 farklı rivayetine ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetlerin metin ve senedleri aşağıda kaydedilmiştir.

29 (EH3) Numaralı Rivayet

“Vesâyâ” bölümünde “Servetinin Tamamını Veren Kimse” şeklinde açılan bâb altında tahriç edilmiştir. Rivayet, senedin muntehası yönüyle mevkuftur.

عَنْ ابْنِ جُرَيْجٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عَطَاءٌ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ:
 « الصَّدَقَةُ عَنْ ظَهْرِ غَنَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ».

قَالَ: قُلْتُ: « مَا قَوْلُهُ عَنْ ظَهْرِ غَنَى ». « قَالَ: « لَا تُعْطِي الَّذِي لَكَ وَتَجْلِسُ تَسْأَلُ النَّاسَ ». »³³

İbn Cüreyc → Atâ isnadıyla rivayet edildiğine göre; Atâ, Ebû Hüreyre'yi şöyle derken işitmiştir:

“Sadaka, ihtiyaç fazlası bir mal (zenginlik) üzerinden (verilir). (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla! Veren el, alan elden üstündür”.

(Râvi), “(عَنْ ظَهْرِ غَنَى) sözünün anlamı nedir?” diye sorunca “Servetinin (tamamını) verip de oturup (elini açarak) insanlardan bir şey dilenmemendir.” diye karşılık verdi.

30 (EH4) Numaralı Rivayet

İlk rivayetle aynı bâb altında tahriç edilmiştir.

عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ أَبِي يُونُسَ، عَنْ ابْنِ سَبْرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

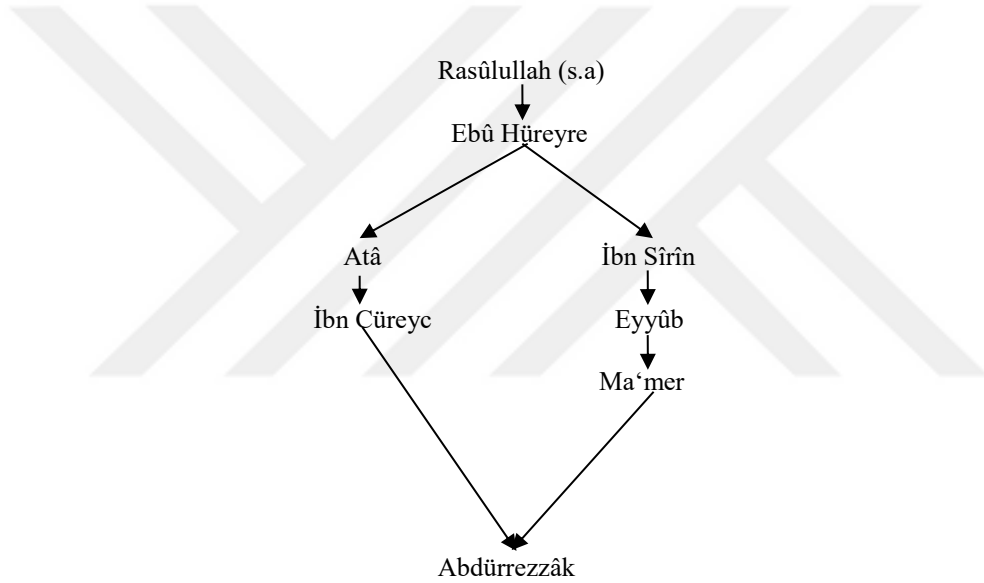
³³ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, IX, 75 (Vesâyâ Bölümü: Rivayet No: 16403).

« خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غَنَى، وَابْتَدَأَ بِمَنْ تَعُولُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ». قَالَ: قُلْتُ لِأَيُّوبَ: « مَا عَنْ ظَهْرِ غَنَى ». قَالَ: « عَنْ فَضْلِ عِيَالِكَ »³⁴.

Ma‘mer → Eyyûb → İbn Sîrîn isnadıyla rivayet edildiğine göre; Ebû Hüreyre şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“En hayırlı sadaka, ihtiyaç fazlası maldan (/zenginlik üzerinden verilen) şey(ler)dir. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla! Veren el, alan elden üstündür”.

(Ma‘mer) dedi ki: Eyyûb’e, “(عن ظَهْرِ غَنَى) nedir?” diye sordum. O da, “Ailenin (ihtiyacından) arta kalan (şeylerden)” cevabını verdi.

3.1.4. Musannef-i İbn Ebî Şeybe Rivayeti

Yapılan araştırma neticesinde İbn Ebû Şeybe’nin *Musannef*’inde ilgili hadisin Ebû Hüreyre’den nakledilen 1 rivayeti tespit edilmiştir. Söz konusu rivayetin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir.

31 (EH5) Numaralı Rivayet

“Zekât” bölümünün, “‘Veren El, Alan Elden Üstündür’ Diyerek Dilenmekten Çekinme” bâbı altında tahriç edilmiştir.

³⁴ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, IX, 75 (Rivayet No: 16404).

حَدَّثَنَا ابْنُ فَضَيْلٍ، عَنْ عَاصِمِ بْنِ كُؤَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَخَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا أَبْقَتْ غَنَى، وَابْدَأُ بِمَنْ تَعُولُ»³⁵.

İbn Fudayl → Âsım b. Küleyb → Babası isnadıyla rivayet edildiğine göre; Ebû Hüreyre şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“*Veren el, alan elden üstündür. En hayırlı sadaka, (kişiyi verdikten sonra bile hâlâ) varlıklı bırakanıdır. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!*”.

3.1.5. Müsned-i Ahmed b. Hanbel Rivayetleri

Yapılan araştırma neticesinde Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde ilgili hadisin Ebû Hüreyre’den nakledilen 13 farklı rivayetine ulaşılmış olup bu rivayetlerin tamamı aynı sahâbînün müsnedinde geçmektedir. Söz konusu rivayetlerin metin ve senedleri aşağıda kaydedilmiştir.

32 (EH6) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا يَغْلَى بْنُ عُبَيْدٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«لَا صَدَقَةَ إِلَّا عَنْ ظَهْرِ غَنَى، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَابْدَأُ بِمَنْ تَعُولُ»³⁶.

Ya‘lâ b. Ubeyd → Abdülmelik → Atâ isnadıyla rivayet edildiğine göre Ebû Hüreyre şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“*Sadaka, ancak ihtiyaç fazlası bir mal (zenginlik) üzerinden (verilir). Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!*”.

33 (EH7) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي الزِّنَادِ، عَنِ الْأَعْرَجِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «وَاللَّهِ لَأَنْ يَأْخُذَ أَحَدُكُمْ حَبْلًا فَيَحْتَطِبَ فَيَحْمِلَهُ عَلَى ظَهْرِهِ، فَيَأْكُلَ أَوْ يَتَصَدَّقَ، خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَأْتِيَ رَجُلًا أَعْنَاهُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ، فَيَسْأَلَهُ، أَعْطَاهُ أَوْ مَنَعَهُ، ذَلِكَ بَأَنَّ الْيَدَ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى»³⁷.

Süfyân → Ebü’z-Zinâd → A‘rec → Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edildiğine göre; Peygamber (s.a) (şöyle buyurmuştur):

³⁵ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, II, 427 (Zekât Bölümü: Rivayet No: 10693).

³⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsnef*, XII, 69 (Rivayet No: 7155).

Şuayb el-Arnâvûd’a göre hadisin isnadı sahih olup *Sahih-i Müslim*’in şartlarına uygundur. Abdülmelik isimli râvi, sadece Müslim’in ricalinden iken diğer râvilerin tamamı Şeyhanyn ricalindedir.

³⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsnef*, XII, 268 (Rivayet No: 7317).

Şuayb el-Arnâvûd’a göre hadisin isnadı sahih olup *Sahihayn*’in şartlarına uygundur.

“Yemin olsun ki; sizden birinizin bir urgan alarak bir bağ odun toplayıp sırtında taşıması, (böylelikle elde ettiği kazancından) kendisinin yemesi veya (başkasına) sadaka vermesi, Allah’ın varlıklı kıldığı bir kimseye gelerek ondan (bir şeyler) istemesinden daha hayırlıdır. Zira o (varlıklı) kişi, (isteyen/dilenen) kişiye ya verir ya vermez. Gerçek şu ki; veren el, alan elden üstündür”.

34 (EH8) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنِ ابْنِ سِيرِينَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ». «

قُلْتُ لِأَيُّوبَ: « مَا عَنْ ظَهْرِ غِنَى ». قَالَ: « عَنْ فَضْلِ غِنَاكَ ».³⁸

Abdürrezzâk → Ma‘mer → Eyyûb → İbn Sîrîn isnadıyla rivayet edildiğine göre; Ebû Hüreyre şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“En hayırlı sadaka, ihtiyaç fazlası maldan (zenginlik üzerinden verilen) şey(ler)dir. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla! Veren el, alan elden üstündür”.

(Ma‘mer) dedi ki: Eyyûb’e, “(ظَهْرُ غِنَى عَنْ) nedir?” diye sordum. O da, “Seni varlıklı kılan miktardan arta kalan (şeylerden)” cevabını verdi.

35 (EH9) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ الْحُبَابِ، حَدَّثَنِي حُسَيْنُ بْنُ وَاقِدٍ، حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ زِيَادٍ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ، حَدَّثَهُ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ ».³⁹

Zeyd b. el-Hubâb → Hüseyin b. Vâkıd → Muhammed b. Ziyâd isnadıyla rivayet edildiğine göre; Ebû Hüreyre şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!”.

³⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIII, 167 (Rivayet No: 7741).

Şuayb el-Arnâvûd’a göre hadisin isnadı sahih olup *Sahîhayn*’ın şartlarına uygundur. Ahmed b. Hanbel, rivayeti bu senedle aktarmak noktasında teferrüd etmiştir.

³⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIII, 167 (Rivayet No: 7867).

Şuayb el-Arnâvûd’a göre hadisin isnadı kavîdir. Hüseyin b. Vâkıd isimli râvi sadûktur. İmam Müslim ile *Sünen-i Erbaa* sahipleri bu râvinin rivayetlerini mutâbaat amacıyla kullanmıştır. Seneddeki diğer râviler *Sahîh-i Buhari* ricalindedir.

36 (EH10) Numaralı Rivayet

وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:
«الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ»⁴⁰.

Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“*Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!*”.

37 (EH11) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا زَيْدُ بْنُ يَحْيَى الدِّمَشْقِيُّ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْعَلَاءِ بْنِ زَبْرِ، قَالَ: سَمِعْتُ الْقَاسِمَ، مَوْلَى يَزِيدَ، يَقُولُ:
حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ، أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
«إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ: يَا ابْنَ آدَمَ، إِنْ نَعِطَ الْفَضْلَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكَ، وَإِنْ تُمْسِكُهُ فَهُوَ شَرٌّ لَكَ، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ،
وَلَا يُلُومُ اللَّهُ عَلَى الْكَفَافِ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى»⁴¹.

Zeyd b. Yahyâ ed-Dimeşkî → Abdullah b. el-Alâ b. Zebr → Kâsım (Mevlâ Yezîd) isnadıyla rivayet edildiğine göre; Ebû Hüreyre, Peygamber’i (s.a) şöyle derken işitmiştir:

“*Aziz ve Celil olan Allah şöyle buyuruyor: “Ey Âdemoğlu! (İhtiyacından) fazla (malını sadaka) verirsen bu (tercihin) senin için daha hayırlıdır. Vermeyip (elinde) tutarsan da bu (durum) senin aleyhine bir şerdir. (Öyleyse sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla! Yeterli miktarda mala sahip olmaktan (el-kefâf) dolayı Allah (hiçbir kulu) kınamaz. Veren el, alan elden üstündür”.*

38 (EH12) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا أَبُو أَحْمَدَ، حَدَّثَنَا مَعْقِلُ بْنُ يَعْنِي ابْنَ عَبِيدِ اللَّهِ، عَنْ عَطَاءٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«الصَّدَقَةُ عَنْ ظَهْرِ غَيْئٍ، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى»⁴².

⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XIII, 544 (Rivayet No: 8247).

Şuayb el-Arnâvûd’a göre hadisin isnadı sahih olup *Sahîhayn*’ın şartlarına uygundur.

⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XIV, 356 (Rivayet No: 8743).

Şuayb el-Arnâvûd’a göre hadis, sahih li-gayrihi derecesinde olup yukarıda kaydedilen rivayet Kâsım isimli râviden dolayı hasendir. Diğer râviler sikadır.

⁴² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsne'd*, XV, 62 (Rivayet No: 9122).

Şuayb el-Arnâvûd’a göre hadis sahih olup bu isnadı ceyyiddir. Ma’kil b. Ubeydullah isimli râvi *Sahîh-i Müslim* ricalinden olup sadük sayılmıştır. Diğer râviler ise Şeyhayn ricalindedir.

Ebû Ahmed → Ma‘kil (İbn Ubeydullah) → Atâ isnadıyla rivayet edildiğine göre; Ebû Hüreyre şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“*Sadaka, ihtiyaç fazlası bir mal (zenginlik) üzerinden (verilir). (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla! Veren el, alan elden üstündür*”.

39 (EH13) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَطَاءٌ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ عَنْ ظَهْرِ غَنَى، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ » .
وَقَالَ يَحْيَى مَرَّةً: « لَا صَدَقَةَ إِلَّا مِنْ ظَهْرِ غَنَى ».⁴³

Yahyâ → Abdülmelik → Atâ → Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edildiğine göre; Peygamber (s.a) (şöyle buyurmuştur):

“*En üstün sadaka, ihtiyaç fazlası maldan (zenginlik üzerinden verilir). Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!*”.

(Râvi) Yahyâ bir defasında (da) şöyle rivayet etti:

“*Sadaka, ancak ihtiyaç fazlası bir mal (zenginlik) üzerinden (verilir)*”.

40 (EH14) Numaralı Rivayet

İbn Hanbel bu rivayeti, daha önce kaydedilen 28 (EH2) numaralı rivayetle aynı râviler aracılığıyla tahriç etmiştir.

حَدَّثَنَا وَكِيعٌ، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غَنَى، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ ».⁴⁴

Vekî → A‘meş → Ebû Sâlih isnadıyla rivayet edildiğine göre; Ebû Hüreyre şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“*En hayırlı sadaka, ihtiyaç fazlası maldan (zenginlik üzerinden verilen) şey(ler)dir. Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!*”.

41 (EH15) Numaralı Rivayet

⁴³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XV, 376 (Rivayet No: 9613).

Şuayb el-Arnâvûd’a göre hadisin isnadı sahih olup *Sahih-i Müslim*’in şartlarına uygundur. Abdülmelik isimli râvi *Sahih-i Müslim*’in ricalinden olup diğer râviler ise Şeyhayn ricalindedir.

⁴⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XVI, 143 (Rivayet No: 10172).

Şuayb el-Arnâvûd’a göre hadisin isnadı sahih olup *Sahihayn*’in şartlarına uygundur.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ، حَدَّثَنَا شُعْبَةُ، عَنْ سُلَيْمَانَ قَالَ: سَمِعْتُ دُكْوَانَ، يُحَدِّثُ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ:

« خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا تَرَكَ غِنَى أَنْ تَتَصَدَّقَ عَنْ ظَهْرِ غِنَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا أَفْضَلُ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى »⁴⁵.

Muhammed b. Ca'fer → Şu'be → Süleyman → Zekvân → Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edildiğine göre; Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur:

“En hayırlı sadaka, ihtiyaç fazlası maldan (zenginlik) verdiğinde (seni hâlâ) varlıklı bırakanıdır. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla! Veren el alan elden üstündür”.

42 (EH16) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا يَزِيدُ، أَخْبَرَنَا مُحَمَّدٌ، عَنْ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « إِنَّمَا الصَّدَقَةُ عَنْ ظَهْرِ غِنَى، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ »⁴⁶.

Yezîd → Muhammed → Ebû Seleme isnadıyla rivayet edildiğine göre; Ebû Hüreyre şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“Sadaka ancak ihtiyaç fazlası bir mal (zenginlik) üzerinden (verilir). Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!”.

43 (EH17) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عَمْرٍو، حَدَّثَنَا هِشَامٌ، عَنْ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

« خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنَى، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ ». قَالَ: سَأَلَ أَبُو هُرَيْرَةَ « مَا مِنْ تَعُولٍ ». قَالَ: « أَمْرَاتُكَ تَقُولُ: أَطْعِمْنِي أَوْ أَنْفِقْ عَلَيَّ - شَكَ أَبُو عَامِرٍ - أَوْ طَلَّقْنِي. وَحَادِمُكَ يَقُولُ: أَطْعِمْنِي وَاسْتَعْمِلْنِي. وَابْنَتُكَ تَقُولُ: إِلَى مَنْ تَدْرِي ». ⁴⁷

⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XVI, 166 (Rivayet No: 10223).

Şuayb el-Arnâvûd'a göre hadisin isnadı sahih olup *Sahîhayn*'in şartlarına uygundur.

⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XVI, 304 (Rivayet No: 10511).

Şuayb el-Arnâvûd'a göre hadis sahih olmakla birlikte rivayetin bu isnadı hasendir.

⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XVI, 458 (Rivayet No: 10785).

Şuayb el-Arnâvûd'a göre hadis sahihtir. Ancak bu sened Hişâm isimli râvi dolayısıyla hasendir. Seneddeki diğer râviler, Şeyhayn ricalinden olup sikadrlar.

Abdûlmelik b. Amr → Hişâm → Zeyd → Ebû Sâlih → Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edildiğine göre; Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur:

“*En hayırlı sadaka, ihtiyaç fazlası maldan (zenginlik üzerinden verilen) şey(ler)dir. Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!*”.

Ebû Hüreyre’ye, “(مَنْ تَعُولُ) ne demek?” diye soruldu. O da, “Beni doyur veya bana infak et” -Ebû Âmir tereddüt etti- veya “Beni boşa’ diyen hanımındır. ‘Beni doyur, beni çalıştır’ diyen hizmetçindir. ‘Beni kime bırakıyorsun?’ diyen kızındır” diye karşılık verdi.

44 (EH18) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُزَيْدٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، حَدَّثَنِي ابْنُ عَجَلَانَ، عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ، عَنْ أَبِي صَالِحٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ،
عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ:
« خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ مِنْهَا عَنْ ظَهْرِ غَنَى، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَإِبْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ ».

فَقِيلَ: « مَنْ أَعُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ». قَالَ: « أَمْرَ أَنْتَكَ مِمَّنْ تَعُولُ. تَقُولُ: أَطْعِمْنِي وَإِلَّا فَارْقِنِي. وَجَارِيَتُكَ تَقُولُ: أَطْعِمْنِي وَاسْتَعْمِلْنِي. وَوَلَدُكَ يَقُولُ: إِلَى مَنْ تَنْزُرُ كُنِي ».⁴⁸

Abdullah b. Yezîd → Saîd → İbn Aclân → Zeyd b. Eslem → Ebû Sâlih → Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edildiğine göre; Peygamber (s.a.) şöyle buyurmuştur:

“*En hayırlı sadaka, ihtiyaç fazlası maldan (zenginlik üzerinden verilen) şey(ler)dir. Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!*”.

Bunun üzerine, “Ben (öncelikle) kimin geçimini sağlarım ey Allah’ın Rasûlü?” diye soruldu. O da, “Beni doyur ya da beni boşa’ diyen hanımın senin bakmakla sorumlu olduğun kişilerdendir. ‘Beni doyur, beni çalıştır’ diyen cariye; ‘Beni kime bırakıyorsun’ diyen çocuğun da (öyle)” cevabını verdi.

Müsned rivayetlerinin isnad şeması, aşağıda toplu şemada sunulmuştur.

⁴⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XVI, 479 (Rivayet No: 10818).

Şuayb el-Arnâvûd’a göre hadisin baş tarafı sahihtir. Kişinin bakmakla yükümlü olduğu kimselerin sayıldığı “senin annen” ifadesiyle başlayan cümleler, Ebû Hüreyre’ye ait sahih bir mevkuf rivayettir. Bu söz Peygamber’den (s.a) rivayet edilmiş gibi görünse de ona ait değildir.

3.1.6. *Sahîh-i Buhârî* Rivayeti

Yapılan araştırma neticesinde Buhârî'nin *Sahîh*'inde ilgili hadisin Ebû Hüreyre'den nakledilen 1 rivayeti tespit edilmiştir. Söz konusu rivayetin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir.

45 (EH19) Numaralı Rivayet

“Nafakât” bölümünde “Aile Fertlerine ve Çoluk Çocuğa Harcama Yapmanın Gerekliği” şeklinde açılan bâb altında tahrîç edilmiştir.

حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ حَفْصٍ، حَدَّثَنَا أَبِي، حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ، حَدَّثَنَا أَبُو صَالِحٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ مَا تَرَكَ غِنَى، وَالْيَدُ الْغُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ ».

تَقُولُ الْمَرْأَةُ: إِمَّا أَنْ تُطْعِمَنِي، وَإِمَّا أَنْ تُطَلِّقَنِي، وَيَقُولُ الْعَبْدُ: أَطْعِمْنِي وَاسْتَعْمِلْنِي، وَيَقُولُ الْإِنْسَانُ: أَطْعِمْنِي، إِلَى مَنْ تَدْعُنِي " .

فَقَالُوا: « يَا أَبَا هُرَيْرَةَ، سَمِعْتَهُ هَذَا مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ». قَالَ: « لَا، هَذَا مِنْ كَيْسِ أَبِي هُرَيْرَةَ ».⁴⁹

Ömer b. Hafs → Babası → A‘meş → Ebû Sâlih isnadıyla rivayet edildiğine göre; Ebû Hüreyre (r.a) şöyle demiştir: Peygamber (s.a) şöyle buyurmuştur:

“*En üstün sadaka, kişiyi varlıklı kılan (sadaka)dır. Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!*”.

Hanım(ın), “Ya beni doyur ya da beni boşa!” der. Hizmetçi(n), “Beni doyur ve beni çalıştır” der. Oğlu(n) da, “Beni doyur; beni kime bırakıyorsun?” der.

(Bu sırada Ebû Hüreyre'nin yanında bulunanlar), “Ey Ebû Hüreyre! Sen bu (sözü) Rasûlullah'tan (s.a) (gerçekten bu şekilde mi) işittin?” diye sordular. O da, “Hayır! Bu (son açıklamalar), Ebû Hüreyre'nin zekâsındandır” diye karşılık verdi.

3.1.7. *Sahîh-i Müslim* Rivayeti

Yapılan araştırma neticesinde Müslim'in *Sahîh*'inde ilgili hadisin Ebû Hüreyre'den nakledilen 1 rivayetine ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir.

46 (EH20) Numaralı Rivayet

⁴⁹ Buhârî, “Nafakât”, 2 (Rivayet No: 5355).

“Zekât” bölümünün, “İnsanlardan Bir Şey Dilenmenin Çirkinliği” alt başlığında tahriç edilmiştir.

حَدَّثَنِي هَنَّاذُ بْنُ السَّرِيِّ، حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنْ بَيَانَ أَبِي بَشِيرٍ،⁵⁰ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: «لَأَنْ يَغْدُوَ أَحَدُكُمْ، فَيَحْتَطِبَ عَلَى ظَهْرِهِ، فَيَتَصَدَّقَ بِهِ وَيَسْتَعْنِيَ بِهِ مِنَ النَّاسِ، خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ رَجُلًا، أَعْطَاهُ أَوْ مَنَعَهُ ذَلِكَ، فَإِنَّ الْيَدَ الْعُلْيَا أَفْضَلُ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَأَبْدَأُ بِمَنْ تَعُولُ»⁵¹.

Hennâd b. es-Serî → Ebü'l-Ahvas → Beyân b. Ebî Bişr → Kays b. Ebû Hâzım isnadıyla rivayet edildiğine göre; Ebû Hüreyre, Rasûlullah'ı (s.a) şöyle derken işitmiştir: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“Elbette ki; sizden birinizin sabahleyin erkenden gidip sırtına odun toplaması, bununla (elde ettiği kazancından) sadaka vermesi ve (böylelikle diğer) insanlara muhtaç olmaması, (başka) bir kimseden bir şey(ler) istemesinden daha hayırlıdır. (Zira o varlıklı kimse) ona (istediği) şeyi ya verir, ya vermez. Gerçek şu ki; veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!”

3.1.8. Sünen-i Tirmizî Rivayeti

Yapılan araştırma neticesinde Tirmizî'nin *Sünen*'inde ilgili hadisin Ebû Hüreyre'den nakledilen 1 rivayeti tespit edilmiştir. Söz konusu rivayetin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir.

47 (EH21) Numaralı Rivayet

“Zekât” bölümünde “Dilenmenin Yasaklanmasına Dair Rivayetler” şeklinde açılan bâb altında tahriç edilmiştir.

حَدَّثَنَا هَنَّاذُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ، عَنْ بَيَانَ بْنِ بَشِيرٍ، عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: «لَأَنْ يَغْدُوَ أَحَدُكُمْ فَيَحْتَطِبَ عَلَى ظَهْرِهِ فَيَتَصَدَّقَ مِنْهُ فَيَسْتَعْنِيَ بِهِ عَنِ النَّاسِ، خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ رَجُلًا، أَعْطَاهُ أَوْ مَنَعَهُ ذَلِكَ، فَإِنَّ الْيَدَ الْعُلْيَا أَفْضَلُ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَأَبْدَأُ بِمَنْ تَعُولُ»⁵².

⁵⁰ Râvi adı, Beyân b. Bişr olmalıdır.

⁵¹ Müslim, “Zekât”, 106 (Rivayet No:1042).

⁵² Tirmizî, “Zekât”, 38 (Rivayet No: 680).

Tirmizî, rivayetin hasen-sahih-garib olduğunu ve Beyân b. Bişr'in, Kays b. Ebû Hâzım'dan rivayetinin garib kaldığını kaydetmiştir. Elbâni'ye göre ise rivayet sahihtir.

Hennâd → Ebû'l-Ahvas → Beyân b. Bişr → Kays b. Ebû Hâzım isnadıyla rivayet edildiğine göre; Ebû Hüreyre, Rasûlullah'ı (s.a) şöyle derken işitmiştir:

“*Elbette ki; sizden birinizin sabahleyin erkenden gidip sırtına odun toplaması, bununla (elde ettiği kazancından) sadaka vermesi ve (böylelikle diğer) insanlara muhtaç olmaması, (başka) bir kimseden bir şey(ler) istemesinden daha hayırlıdır. (Zira o varlıklı kimse) ona (istediği) şeyi ya verir, ya vermez. Gerçek şu ki; Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!*”.

3.1.9. Sünen-i Nesâî Rivayeti

Yapılan araştırma neticesinde Nesâî'nin *Sünen*'inde ilgili hadisin Ebû Hüreyre'den nakledilen 1 rivayeti tespit edilmiştir. Söz konusu rivayetin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir.

48 (EH22) Numaralı Rivayet

“Zekât” bölümünde “İhtiyaç Fazlası Maldan Verilen Sadaka” şeklinde açılan bâb altında tahrîç edilmiştir.

أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ، قَالَ: حَدَّثَنَا بَكْرٌ، عَنْ ابْنِ عَجَلَانَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:

« خَيْرُ الصَّدَقَةِ مَا كَانَ عَنْ ظَهْرِ غِنَى، وَالْيَدُ الْعُلْيَا، خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ »⁵³.

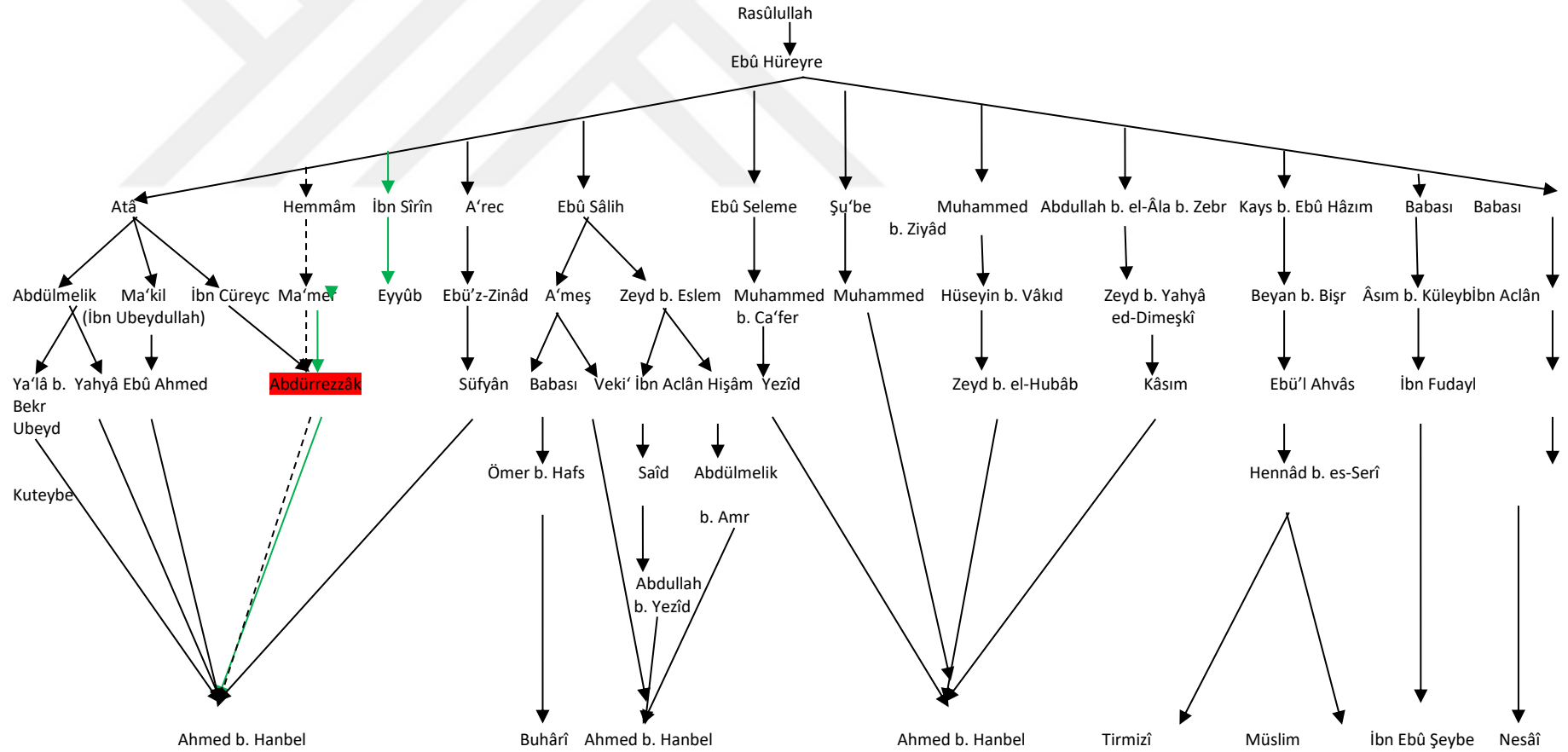
Kuteybe → Bekr → İbn Aclân → Babası → Ebû Hüreyre isnadıyla rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“*En hayırlı sadaka, ihtiyaç fazlası maldan (zenginlik üzerinden verilen) şey(ler)dir. Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!*”

⁵³ Nesâî, “Zekât”, 53 (Rivayet No: 2534).

Elbânî'ye göre rivayet hasen-sahihtir.

Ebû Hüreyre Rivayetlerinin Toplu İsnad Şeması

3.2. METİN TAHLİLİ

Buraya kadar incelenen 1'i mevkuf,⁵⁴ toplam 22 adet Ebû Hüreyre rivayetinin tamamında -tıpkı Hakîm rivayetlerinde olduğu gibi- “alan el” ile “veren el” arasında bir derecelendirme yapıldığı göze çarpmaktadır. İlgili rivayetlere ait metinleri 4 grup altında sınıflandırabiliriz:

Birinci Grup: Ebû Hüreyre rivayetlerinin en kısa metni -Hakîm rivayetlerinin de en kısa formunu oluşturan- “*Veren el, alan elden üstündür*” ana cümlesi ile “(Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!” cümlesinin birleşik halinden ibarettir. Hemmâm rivayetinin de bu gruba girdiği metinlerin sayısı yalnızca 3’tür.

İkinci Grup: Toplam 3 cümlelik bir metin grubudur. Ana cümlemiz; “*En hayırlı sadaka, ihtiyaç fazlası maldan (bir zenginlik üzerinden) verilendir*” ile “(Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!” cümleleriyle birlikte çoğunlukla 2. veya 3. sırada tekrarlanmaktadır. Ayrıca merfu metnin devamında “ظَهْرَ غَنَى” (+a) ve “من تعول” (+b) ifadelerinin ne anlama geldiğinin sorulduğu 3’er rivayet de bu gruba değerlendirilmiştir. Netice itibarıyla Ebû Hüreyre rivayetlerinin $\frac{2}{3}$ ’ünden fazlası bu gruba girmektedir.

Üçüncü Grup: Toplam 3 rivayeti bulunan bir metin grubu olup telif edilmiş bir rivayete benzemektedir. Zira ilgilenmekte olduğumuz “*Gerçek şu ki; veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!*” cümlelerinden önce metnin başı şu şekildedir:

“*Yemin ederim ki; sizden birinizin sabahleyin erkenden gidip sırtına odun toplaması, bununla (elde ettiği kazancından) sadaka vermesi ve (böylelikle diğer) insanlara muhtaç olmaması, (başka) bir kimseden bir şeyler istemesinden daha hayırlıdır. (Zira gittiği kimse) ona (istediği) şeyi ya verir, ya vermez.*”

“Urgan” hadisi olarak adlandırabileceğimiz bu metnin, ana cümlelerimizi içermeyen Ebû Hüreyre aktarımları da mevcuttur.⁵⁵ Ayrıca aynı metnin, fiten içerikli bir

⁵⁴ Bk. 29 (EH3) numaralı rivayet.

⁵⁵ Krş. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 12/268 (No: 7317); 12/459 (No: 7490); 13/366 (No: 7986); 15/246 (No: 9421).

rivayette de geçtiği saptanmıştır.⁵⁶ Dolayısıyla 3. gruptaki metinlerin urgan hadisi ile ana cümlelerimizin telfikiyle oluştuğu düşünülmektedir.

Dördüncü Grup: Bu metin grubunun 37 (EH11) numaralı tek örneği *el-Müsned*'de yer almaktadır. Yapı itibariyle kudsî hadis formuna sahiptir. “Ebû Hüreyre, Peygamber’i (s.a) şöyle derken işitmiştir: ‘Aziz ve Celil olan Allah şöyle buyuruyor: Ey Âdemoğlu! (İhtiyacından) fazla olan (malını sadaka) verirsen bu senin için daha hayırlıdır. Vermeyip (elinde) tutarsan da bu senin için kötüdür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla! Yeterli miktarda mala sahip olmaktan (el-kefâf) dolayı Allah (hiçbir kulu) kınamaz.’” metni, “Veren el, alan elden üstündür” ana cümlesi ile sonlanmaktadır. İlgili metnin kudsî hadis üslubunu çağrıştıran bilhassa ilk cümleleri tezde incelediğimiz diğer Ebû Hüreyre rivayetlerinde hiç geçmemiştir.

Ebû Hüreyre’ye ait 22 rivayetin 4 metin grubu altında toplandığı bilgilerin tablo halinde bir sonraki sayfada gösterilecektir.

Hakîm rivayetleri ile kıyaslandığı takdirde; Hakîm’in ilgili rivayetlerin bizzat içinde bulunmasına karşılık Ebû Hüreyre’nin metnin içinde olduğu çok belirgin değildir. Kendisi daha çok kavli bir hadisin aktarıcısı konumundadır. Nitekim incelenen metinlerde Ebû Hüreyre’nin bu hadisi Hz. Peygamber’e nispet edişinde semâ⁵⁷ ve ru’yet gibi kesin sîgalar yerine “قال” ve “عن” sîgalarının kullanılması da yapılan değerlendirmeyi desteklemektedir. Ebû Hüreyre’nin metnin dışında kaldığı yönündeki değerlendirmemiz, ondan aktarılan hiçbir rivayette sebep-i vürüd veya îrâd elde edilememesiyle güç kazanmaktadır. Hâlbuki metnin içinde yer alan Hakîm rivayetlerinin büyük ölçüde bu bilgileri içerdiğine daha önce değinilmişti.

Toplam 22 rivayetten 18’ini oluşturan 1. ve 2. grup metinler kendi içlerinde olduğu gibi daha önce işlenen Hakîm rivayetleriyle de büyük ölçüde tutarlılık arz etmektedir. Buna karşılık müleffak 3. grup ve kudsî 4. grubun rivayet toplamı yalnız 4’tür. Dolayısıyla Hakîm rivayetlerinin bütün metinlerinde gözlemlenen kararlılığa karşın Ebû Hüreyre metinleri nispeten daha gevşek bir yapıya sahiptir.

⁵⁶ Bk. İbn Râhûye, Ebû Ya’kûb İshâk b. İbrâhîm el-Mervezî, *el-Müsned*, s. 266 (Rivayet No. 235).

⁵⁷ Semâ’ sîgasının geçtiği toplam 3 rivayet mevcuttur. Ancak bunlar kudsî formda tek örneği bulunan 37 (EH11) numaralı rivayet ile müleffak olduğu düşünülen 46 (EH20) ve 47 (EH21) numaralı rivayetlerdir.

Hakîm rivayetlerinde daha önce temas edilen sanatlı ifadeler karşılık herhangi bir sual yöneltmezken Ebû Hüreyre rivayetlerinde 3'er kez "ظَهْر غَنَى" ve "من تعول" ifadelerinin ne anlama sorulmuştur. Rivayet içi bir şerh faaliyeti olarak da görebileceğimiz "ظَهْر غَنَى nedir?" sorusu râvilerce yöneltmiş olup "ihtiyaç fazlası mal" diye açıklanmıştır. Buna karşılık "من تعول" ifadesinin Ebû Hüreyre'ye mi yoksa Rasûlullah'a mı sorulduğu hususu, incelenen metinlerde belirsizlik taşımaktadır. Her halükarda bakmakla sorumlu olunan kimseler "eş, köle, evlat" şeklinde sıralanmıştır.

Müellif Adı	1. Grup	2. Grup	3. Grup	4. Grup	Toplam
Hemmâm	27 (EH1)	-	-	-	1
Vekî'	-	28 (EH2)	-	-	1
Abdürrezzâk	-	29 (EH3+a) 30 (EH4+a)	-	-	2
İbn Ebû Şeybe	-	31 (EH5)	-	-	1
Ahmed b. Hanbel	35 (EH9) 36 (EH10)	32 (EH6) 34 (EH8+a) 38 (EH12) 39 (EH13) 40 (EH14) 41 (EH15) 42 (EH16) 43 (EH17+b) 44 (EH18+b)	33 (EH7)	37 (EH11)	13
Buhârî	-	45 (EH19+b)	-	-	1
Müslim	-	-	46 (EH20)	-	1
Tirmizî	-	-	47 (EH21)	-	1
Nesâî	-	48 (EH22)	-	-	1
Toplam Rivayet Sayıları	3	15	3	1	22

Tablo 4: Ebû Hüreyre Rivayetlerinin Toplu Gösterimi

4. TÂRIK B. ABDULLAH EL-MUHÂRİBÎ RİVAYETİ

“*Veren el, (alan elden) üstündür*” rivayetinin Târik el-Muhâribî’den⁵⁸ (ö. 60?)⁵⁹ aktarılan tek metninin *Sünen-i Nesâî*’de geçtiği belirlenmiştir. İlgili rivayetin metin, çeviri ve isnad şeması aşağıda kaydedilecektir.

4.1. ÇEVİRİ VE İSNAD ŞEMASI

4.1.1. *Sünen-i Nesâî* Rivayeti

49 (TM1) Numaralı Rivayet

“Zekât” bölümünde, “İki Elden Hangisi Üstteki Eldir?” şeklinde açılan bâb altında tahriç edilmiştir.

أَخْبَرَنَا يُوسُفُ بْنُ عَيْسَى، قَالَ: أَنْبَأَنَا الْفَضْلُ بْنُ مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ وَهُوَ ابْنُ زِيَادِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنْ جَامِعِ بْنِ شَدَّادٍ، عَنْ طَارِقِ الْمُحَارِبِيِّ، قَالَ:

قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ فَإِذَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَائِمٌ عَلَى الْمَنْبَرِ يَخُطُبُ النَّاسَ وَهُوَ يَقُولُ:

« يَدُ الْمُعْطِي الْعُلْيَا، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ: أُمَّكَ، وَأَبَاكَ، وَأَخْتَكَ، وَأَخَاكَ، ثُمَّ أَدْنَاكَ، أَدْنَاكَ » مُخْتَصَرٌ.⁶⁰

Yûsuf b. Îsâ → el-Fadl b. Mûsâ → Yezîd (İbn Ziyâd b. Ebi'l-Ca'd) → Câmi' b.

Şeddâd isnadıyla rivayet edildiğine göre; Târik el-Muhâribî şöyle demiştir:

Biz (bir defasında) Medine’ye gelmiştik. O sırada Rasûlullah (s.a.) minberde insanlara hitap ederek şöyle diyordu:

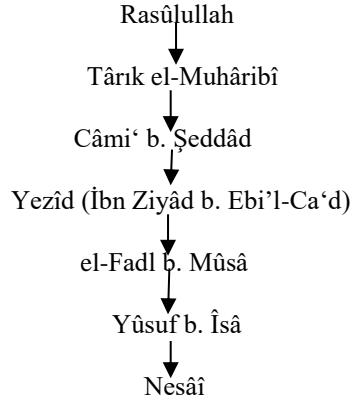
“*Veren kimsenin eli üsttedir. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden -annen ve babandan, kız kardeşin ve erkek kardeşinden, sonra da (sırasıyla) diğer yakınlarından- başla*”.

⁵⁸ Hayatı hakkında bk. Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, IV, 352; Begavî, Ebü'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed, *Mu'cemu's-Sahâbe*, III, 425; İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *Meşâhîru Ulemâi'l-Emsâr ve 'Alâmi Fukahâi'l-Aktâr*, I, 83; İbn Abdülberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî, *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, II, 756; İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî, *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, III, 69; İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, III, 414.

⁵⁹ Vefat tarihi için bk. Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî, *Târihu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, II, 507 (Muhakkik notudur); Aziz Gökçe, “İbn Ebî Hayseme'nin Târîhi'nde Sahâbî Olarak Gözüken Bazı Kişiler”, *Usûl: İslam Araştırmaları*, 2014, sayı: 21, s. 114.

⁶⁰ Nesâî, “Zekât”, 51 (Rivayet No: 2532).

Elbânî'ye göre rivayet sahihtir.

4.2. METİN TAHLİLİ

İncelenen Târik el-Muhâribî rivayetinde -genel tekrar ifadesi olan “الْيَدُ الْعُلْيَا” yerine- “يَدُ الْمُعْطِي” kullanımı yer almakta; “alan el”den hiç bahsedilmediği için açık bir kıyaslama yapılmamaktadır. Dolayısıyla Târik rivayeti, şimdiye kadar tek elin konu edildiği ilk rivayet olmaktadır. Ancak tez kapsamı dışında yaptığımız taramaların birinde Târik b. Abdullah’ın Rasûlullah (s.a) ile Mekke döneminde Zülmecâz panayırında ve -kaydedilen *Sünen-i Nesâî* rivayetinde geçtiği üzere- Mescid-i Nebevî’de görüştüğünü detaylıca anlatan bir rivayetin “*Veren el, alan elden üstündür*” şeklindeki kıyaslama cümlesini içerdiği belirlenmiştir.⁶¹

Diğer taraftan, açıkça Huneyn Gazvesine işaret eden Hakîm rivayetine ilaveten “veren elin üstte olduğu” hakikatinin Hz. Peygamber tarafından Mescid-i Nebevî’nin minberinde belli bir insan topluluğuna hitap edildiği sırada tekraren dile getirildiğini belirtmesi bakımından yeni bir sebab-i vürûd bilgisi ortaya koymaktadır.

Birkaç Ebû Hüreyre rivayetinde yöneltilen “من تعول” sorusunun kapsam olarak kimlere tekabül ettiği buradaki “(Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden -annen ve babandan, kız kardeşin ve erkek kardeşinden, sonra da (sırasıyla) diğer yakınlarından- başla” nebevî cümlesi ile açıklığa kavuşmaktadır.

⁶¹ Bk. Abdullah b. el-Mübârek, Ebû Abdîrrahmân el-Mervezî, *Kitabü'z-Zühd ve'r-Rekâik*, I, thk. Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 410, (Rivayet No: 1164).

5. ABDULLAH B. ÖMER RİVAYETLERİ

Bu başlık altında Abdullah b. Ömer'in (ö. 73/693) rivayet ettiği “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin çevirileri, tez kapsamında belirlenen kaynaklardaki kronolojik sıra dikkate alınarak kaydedilecektir. Ardından ilgili hadisin isnad şeması verildikten sonra hadisin metin yönünden tahliline geçilecektir.

5.1. ÇEVİRİLER VE İSNAD ŞEMALARI

5.1.1. Muvatta Rivayeti

Yapılan araştırma neticesinde Mâlik b. Enes'in *Muvatta*'nda ilgili hadisin Abdullah b. Ömer'den nakledilen 1 rivayetine ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir.

50 (İÖ1) Numaralı Rivayet

“Sadaka” bölümünün “Dilencilikten Kaçınmaya Dair Rivayetler” bâbı altında tahriç edilmiştir.

مَالِكُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ، وَهُوَ عَلَى الْمَنْبَرِ، وَهُوَ يَذْكُرُ
الصَّدَقَةَ وَالنَّعْفَةَ عَنِ الْمَسْأَلَةِ:
«الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى.»
وَالْيَدُ الْعُلْيَا هِيَ الْمُنْفَعَةُ، وَالسُّفْلَى السَّائِلَةُ.⁶²

Mâlik → Nâfi' → Abdullah b. Ömer isnadıyla rivayet edildiğine göre;

Rasûlullah (s.a), (bir defasında) minber üzerinde iken sadaka vermekten ve iffetli davranıp dilencilikten sakınmak (konusun)dan bahsederken şöyle buyurmuştur:

“*Üstteki el*, *alttaki el*'den üstündür”.

(Ravi dedi ki:) Ayrıca “üstteki el”, veren; “alttaki el” ise, isteyen/dilenen (kimse anlamına gelmekte)dir.

5.1.2. Musannef-i İbn Ebî Şeybe Rivayeti

Yapılan araştırma neticesinde İbn Ebî Şeybe'nin *Musannef*'inde ilgili hadisin Abdullah b. Ömer'den nakledilen 1 rivayetine ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir.

⁶² Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, “Sadaka”, 8 (Rivayet No: 836).

51 (İÖ2) Numaralı Rivayet

“Zekât” bölümünün, “‘Veren El, Alan Elden Üstündür’ Diyerek Dilenmekten Çekinme” bâbı altında tahriç edilmiştir.

حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ:
كُنَّا نَتَحَدَّثُ أَنَّ الْيَدَ الْعُلْيَا هِيَ الْمُتَعَفِّفَةُ.⁶³

Vekî' → Süfyân → Abdullah b. Dinâr isnadıyla rivayet edildiğine göre; Abdullah b. Ömer şöyle demiştir:

“Bizler ‘üstteki el’in, ‘iffet(inden dolayı istemekten çekinen) kimse (anlamına geldiğini kendi aramızda) konuşurduk”.

5.1.3. Müsned-i Ahmed b. Hanbel Rivayetleri

Yapılan araştırma neticesinde Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde ilgili hadisin Abdullah b. Ömer’den nakledilen 5 farklı rivayetine ulaşılmış olup bu rivayetlerin tamamı bu sahâbînin müsnedinde geçmektedir. Söz konusu rivayetlerin metin ve senedleri aşağıda kaydedilmiştir.

52 (İÖ3) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ يُونُسَ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ ابْنِ عَجَلَانَ، عَنِ الْقَعْقَاعِ بْنِ حَكِيمٍ، قَالَ:
كَتَبَ عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ مَرْوَانَ إِلَى ابْنِ عُمَرَ، أَنْ ارْفَعْ إِلَيَّ حَاجَتَكَ.
قَالَ: فَكَتَبَ إِلَيْهِ ابْنُ عُمَرَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ:
« إِنَّ الْيَدَ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ ».
« وَأَسْأَلُكَ شَيْئًا، وَلَا أُرِدُّ رِزْقًا رَزَقْنِيهِ اللَّهُ مِنْكَ ».⁶⁴

İshâk b. Yûsuf → Süfyân → İbn Aclân isnadıyla rivayet edildiğine göre; el-Ka’kâ’ b. Hakîm şöyle demiştir:

Abdülazîz b. Mervân, İbn Ömer’e “Bir ihtiyacın (olursa) bana arz edebilirsin” diye mektup yazdı.

(Ravi) dedi ki: Bunun üzerine İbn Ömer, ona şöyle bir cevap yazdı:

“Rasûlullah (s.a) şöyle söyledirdi:

⁶³ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, II, 427 (Zekât Bölümü: Rivayet No: 10692).

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VIII, 50 (Rivayet No: 4474).

Şuayb el-Arnâvûd’a göre rivayet sahihtir. Ancak bu sened Muhammed b. Aclân dolayısıyla hasendir. Seneddeki diğer râviler sika olup el-Ka’ka’ b. Hakîm dışındaki râviler Şeyhayn ricalindedir.

‘Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla’.

(Bu durumda) ben ne senden bir şey isterim ne de Allah’ın senin (vesilen) ile bana vereceği bir rızkı geri çeviririm”.

53 (İÖ4) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا عَتَّابٌ، حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، أَخْبَرَنَا مُوسَى بْنُ عُقْبَةَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

«الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى». الْيَدُ الْعُلْيَا الْمُنْفِقَةُ، وَالْيَدُ السُّفْلَى السَّائِلَةُ⁶⁵.

Attâb → Abdullah → Mûsâ b. Ukbe → Nâfi‘ isnadıyla rivayet edildiğine göre; Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“‘Üstteki el’, ‘alttaki el’den üstündür”.

(Ravi dedi ki:) “Üstteki el”, veren; “alttaki el” ise, isteyen/dilenen (kimse anlamına gelmekte)dir.

54 (İÖ5) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا يُونُسُ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ يَعْنِي ابْنَ زَيْدٍ، حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَهُوَ يَخْطُبُ:

«الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى». الْيَدُ الْعُلْيَا الْمُعْطِيَةُ، وَالْيَدُ السُّفْلَى يَدُ السَّائِلِ⁶⁶.

Yûnus → Hammâd (İbn Zeyd) → Eyyûb → Nâfi‘ → Abdullah isnadıyla rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a) (bir) hutbe îrâdı sırasında şöyle buyurmuştur:

“‘Üstteki el’, ‘alttaki el’den üstündür”.

(Ravi dedi ki:) “Üstteki el”, veren; “alttaki el” ise, isteyen/dilenen (kimsenin) eli (anlamına gelmekte)dir.

55 (İÖ6) Numaralı Rivayet

⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IX, 248 (Rivayet No: 5344).

Şuayb el-Arnâvûd’a göre rivayet sahihtir. Attâb dışındaki râviler, Şeyhayn ricalinden olup hepsi sikadır.

⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, X, 21 (Rivayet No: 5728).

Şuayb el-Arnâvûd’a göre hadisin isnadı sahih olup *Sahîhayn*’in şartlarına uygundur.

حَدَّثَنَا هَاشِمٌ، حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ سَعِيدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ، عَنْ أَبِيهِ سَعِيدِ بْنِ عَمْرٍو، عَنْ ابْنِ عُمَرَ
قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
« أَلَيْدُ الْعُلَيَّا خَيْرٌ مِنَ أَلَيْدِ السُّفْلَى ».

قَالَ ابْنُ عُمَرَ: « فَلَمْ أَسْأَلْ عُمَرَ فَمَنْ سِوَاهُ مِنَ النَّاسِ ».⁶⁷

Hâşim → İshâk b. Saîd b. Amr b. Saîd b. el-Âs → Babası → Saîd b. Amr isnadıyla rivayet edildiğine göre; İbn Ömer Rasûlullah'ı (s.a) şöyle derken işitmiştir:

“*Veren el, alan elden üstündür*”.

(Ayrıca) İbn Ömer, “(Babam) Ömer’den (hiçbir şey) istememişken diğer insanlardan (nasıl isteyebilirim ki?)” demiştir.

56 (iÖ7) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ مَسْعَدَةَ، عَنْ ابْنِ عَجَلَانَ، وَصَفْوَانَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ عَجَلَانَ الْمَعْنَى، عَنِ الْقَعْقَاعِ بْنِ حَكِيمٍ،
أَنَّ عَبْدَ الْعَزِيزِ بْنَ مَرْوَانَ، كَتَبَ إِلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنْ أَرْفَعُ إِلَيْكَ حَاجَتَكَ.
قَالَ: فَكَتَبَ إِلَيْهِ عَبْدُ اللَّهِ إِلَيَّ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
« أَلَيْدُ بَيْنِ تَعُولٍ، وَالْأَيْدِ الْعُلَيَّا خَيْرٌ مِنَ أَلَيْدِ السُّفْلَى ».

« وَإِنِّي لِأَحْسِبُ أَلَيْدَ الْعُلَيَّا الْمُعْطِيَةَ، وَالسُّفْلَى السَّائِلَةَ، وَإِنِّي غَيْرُ سَائِلِكَ شَيْئًا، وَلَا رَادِّ رِزْقًا سَأَلَهُ اللَّهُ إِلَيَّ مِنْكَ ».⁶⁸

Hammâd b. Mes‘ade → İbn Aclân ve Safvân → el-Ka‘ka‘ b. Hakîm isnadıyla rivayet edildiğine göre;

Abdülazîz b. Mervân, İbn Ömer’e “Bir ihtiyacın (olursa) bana arz edebilirsin” diye mektup yazdı.

(Ravi) dedi ki: Bunun üzerine İbn Ömer, “Ben, Rasûlullah (s.a) şöyle söylerken işittim” diyerek bir cevap yazdı.

“(Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla. ‘Üstteki el’, ‘alttaki el’den üstündür”.

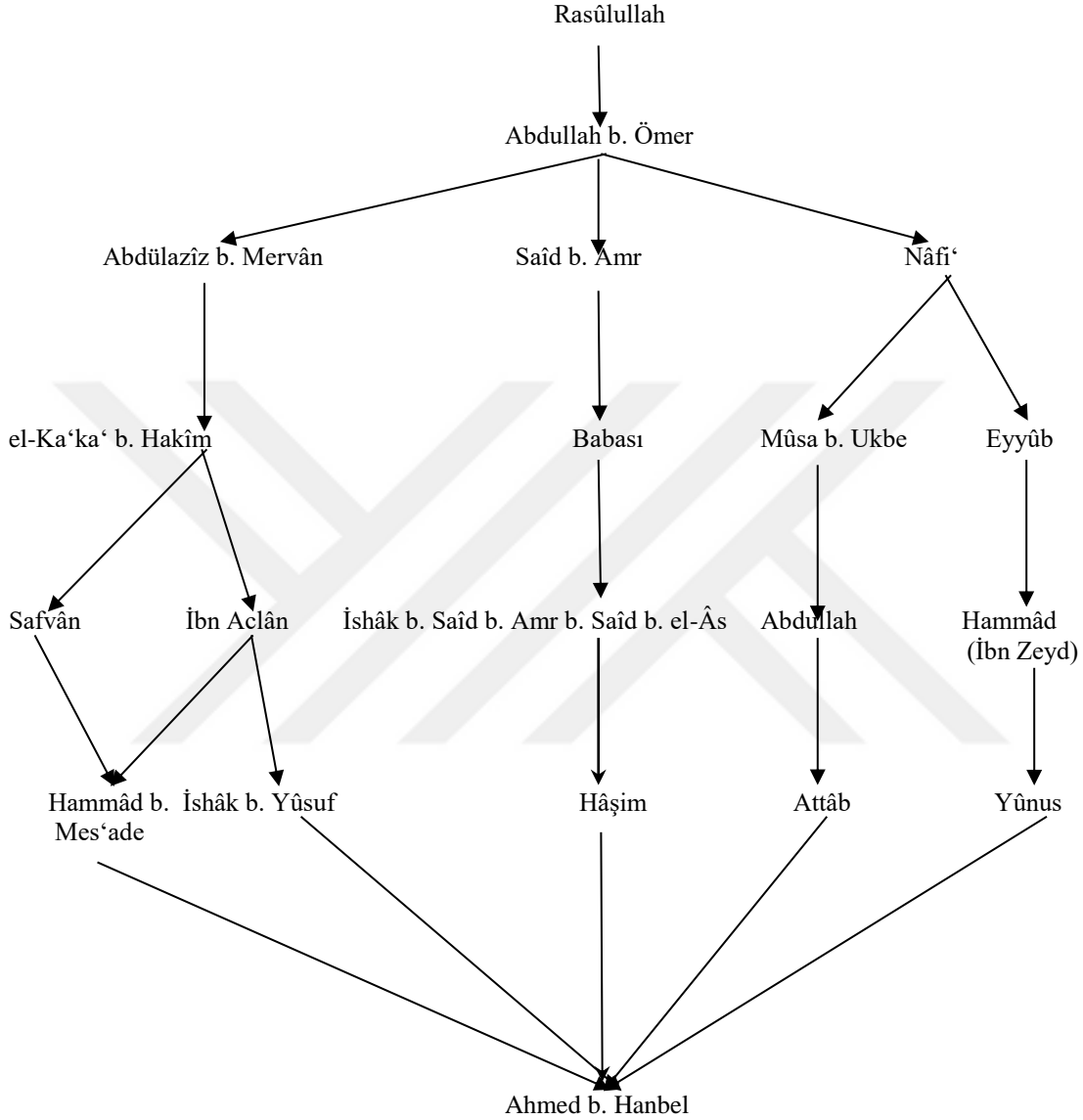
⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, X, 228 (Rivayet No: 6039).

Şuayb el-Arnâvûd’a göre hadisin isnadı sahih olup *Sahîhayn*’in şartlarına uygundur.

⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, X, 456 (Rivayet No: 6402).

Şuayb el-Arnâvûd’a göre rivayet sahihtir. Ancak bu sened Muhammed b. Aclân dolayısıyla hasendir. Seneddeki diğer râviler sika olup *Sahîh-i Buhârî* ricalindedir.

Gerçek şu ki; ben ‘üstteki el’in veren, ‘alttaki el’in ise, isteyen/dilenen (kimse olduğunu) sanıyorum. Şu halde ne senden bir şey isterim ne de Allah’ın sen(in vesilen) ile bana göndereceği bir rızkı geri çeviririm”.

5.1.4. *Sünen-i Darîmî* Rivayeti

Yapılan araştırma neticesinde Darîmî’nin *Sünen*’inde ilgili hadisin Abdullah b. Ömer’den nakledilen 1 rivayetine ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir.

57 (İÖ8) Numaralı Rivayet

“Zekât” bölümünün “Veren Elin Faziletine Dair” açılan alt başlıkta tahrîç edilmiştir.

أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:
«الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى».

قَالَ: «وَالْيَدُ الْعُلْيَا يَدُ الْمُعْطَى، وَالْيَدُ السُّفْلَى يَدُ السَّائِلِ».⁶⁹

Süleymân b. Harb → Hammâd b. Zeyd → Eyyûb → Nâfi‘ isnadıyla rivayet edildiğine göre; İbn Ömer, Rasûlullah’ı (s.a) şöyle derken işitmiştir:

“Üstteki el’, ‘alttaki el’den üstündür”.

(İbn Ömer / Râvi) dedi ki: “Üstteki el”, verenin eli; “alttaki el” ise, isteyen/dilenenin eli (anlamına gelmekte)dir.

5.1.5. *Sahîh-i Buhârî* Rivayeti

Yapılan araştırma neticesinde Buhârî’nin *Sahîh*’inde ilgili hadisin Abdullah b. Ömer’den nakledilen 1 rivayeti tespit edilmiştir. Söz konusu rivayetin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir.

58 (İÖ9) Numaralı Rivayet

“Zekât” bölümünde, “Sadaka Ancak İhtiyaç Fazlası Maldan Verilir” şeklinde açılan bâb altında tahriç edilmiştir.

حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ح وَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا:

أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ، وَذَكَرَ الصَّدَقَةَ، وَالتَّعَفُّفَ، وَالمَسْأَلَةَ:

«الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، فَالْيَدُ الْعُلْيَا: هِيَ الْمُنْفِقَةُ، وَالسُّفْلَى: هِيَ السَّائِلَةُ».⁷⁰

Ebü’n-Nu‘mân → Hammâd b. Zeyd → Eyyûb → Nafi‘ → İbn Ömer (ح) Abdullah b. Mesleme → Mâlik → Nâfi‘ → Abdullah b. Ömer (r.a) isnadıyla rivayet edildiğine göre;

Rasûlullah (s.a), (bir defasında) minber üzerinde iken sadaka vermekten ve iffetli davranıp dilencilikten sakınmak (konusun)dan bahsederken şöyle buyurmuştur:

“Üstteki el’, ‘alttaki el’den üstündür”.

⁶⁹ Darîmî, “Zekât”, 22 (Rivayet No: 1692).

Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî’ye göre hadis sahihtir.

⁷⁰ Buhârî, “Zekât”, 18 (Rivayet No: 1429).

(Ravi dedi ki:) Şu halde “üstteki (el)”, veren; “alttaki (el)” ise, isteyen/dilenen (kimse anlamına gelmekte)dir.

5.1.6. *Sahîh-i Müslim Rivayeti*

Yapılan araştırma neticesinde Müslim’in *Sahîh*’inde ilgili hadisin Abdullah b. Ömer’den nakledilen 1 rivayetine ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir.

59 (İÖ10) Numaralı Rivayet

“Zekât” bölümünde, “Üstteki Elin, Alttaki Elden Hayırlı Olduğunu ve Üstteki Elin Veren El, Alttaki Elin ise Dilenen El Manasına Geldiğini Açıklama” şeklinde açılan bâb altında tahrîç edilmiştir.

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ، عَنْ مَالِكِ بْنِ أَنَسٍ، فِيمَا قُرِئَ عَلَيْهِ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ، وَهُوَ يَذْكُرُ الصَّدَقَةَ وَالتَّعَفُّفَ عَنِ الْمَسْأَلَةِ: «الْيَدُ الْغُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَالْيَدُ الْغُلْيَا الْمُنْفِقَةُ، وَالسُّفْلَى السَّائِلَةُ»⁷¹.

Kuteybe b. Saîd → Mâlik b. Enes → Nâfi‘ → Abdullah b. Ömer isnadıyla rivayet edildiğine göre;

Rasûlullah (s.a), (bir defasında) minber üzerinde iken sadaka vermekten ve iffetli davranıp dilencilikten sakınmak (konusun)dan bahsederken şöyle buyurmuştur:

“‘Üstteki el’, ‘alttaki el’den üstündür”.

(Ravi dedi ki:) Ayrıca “üstteki el”, veren; “alttaki el” ise, isteyen/dilenen (kimse anlamına gelmekte)dir.

5.1.7. *Sünen-i Ebû Dâvûd Rivayeti*

Yapılan araştırma neticesinde Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde ilgili hadisin Abdullah b. Ömer’den nakledilen 1 rivayetine ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir.

60 (İÖ11) Numaralı Rivayet

⁷¹ Müslim, “Zekât”, 94 (Rivayet No: 1033).

“Zekât” bölümünde “Dilenmeyerek İffetli Davranmaya Dair” açılan başlık altında tahriç edilmiştir.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ،
أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ، وَهُوَ يَذْكُرُ الصَّدَقَةَ، وَالتَّعَفُّفَ مِنْهَا وَالْمَسْأَلَةَ:
«الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَالْيَدُ الْعُلْيَا الْمُنْفِقَةُ، وَالسُّفْلَى السَّائِلَةُ»⁷².

Abdullah b. Mesleme → Mâlik → Nâfi' → Abdullah b. Ömer isnadıyla rivayet edildiğine göre;

Rasûlullah (s.a), (bir defasında) minber üzerinde iken sadaka vermekten ve iffetli davranıp dilencilikten sakınmak (konusun)dan bahsederken şöyle buyurmuştur:

“Üstteki el’, ‘alttaki el’den üstündür”.

(Ravi dedi ki:) Ayrıca “üstteki el”, veren; “alttaki el” ise, isteyen/dilenen (kimse anlamına gelmekte)dir.

5.1.8. *Sünen-i Nesâî Rivayeti*

Yapılan araştırma neticesinde Nesâî'nin *Sünen*'inde ilgili hadisin Abdullah b. Ömer'den nakledilen 1 rivayetine ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir.

61 (İÖ12) Numaralı Rivayet

“Zekât” bölümünün “Altta El” bâbı altında tahriç edilmiştir.

أَخْبَرَنَا قُتَيْبَةُ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ،
أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَهُوَ يَذْكُرُ الصَّدَقَةَ، وَالتَّعَفُّفَ عَنِ الْمَسْأَلَةِ:
«الْيَدُ الْعُلْيَا، خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، وَالْيَدُ الْعُلْيَا الْمُنْفِقَةُ، وَالْيَدُ السُّفْلَى السَّائِلَةُ»⁷³.

Kuteybe → Mâlik → Nafi' → Abdullah b. Ömer isnadıyla rivayet edildiğine göre;

Rasûlullah (s.a), (bir defasında) minber üzerinde iken sadaka vermekten ve iffetli davranıp dilencilikten sakınmak (konusun)dan bahsederken şöyle buyurmuştur:

“Üstteki el’, ‘alttaki el’den üstündür”.

⁷² Ebû Dâvûd, “Zekât”, 28 (Rivayet No: 1648).

Elbânî'ye göre rivayet sahihtir.

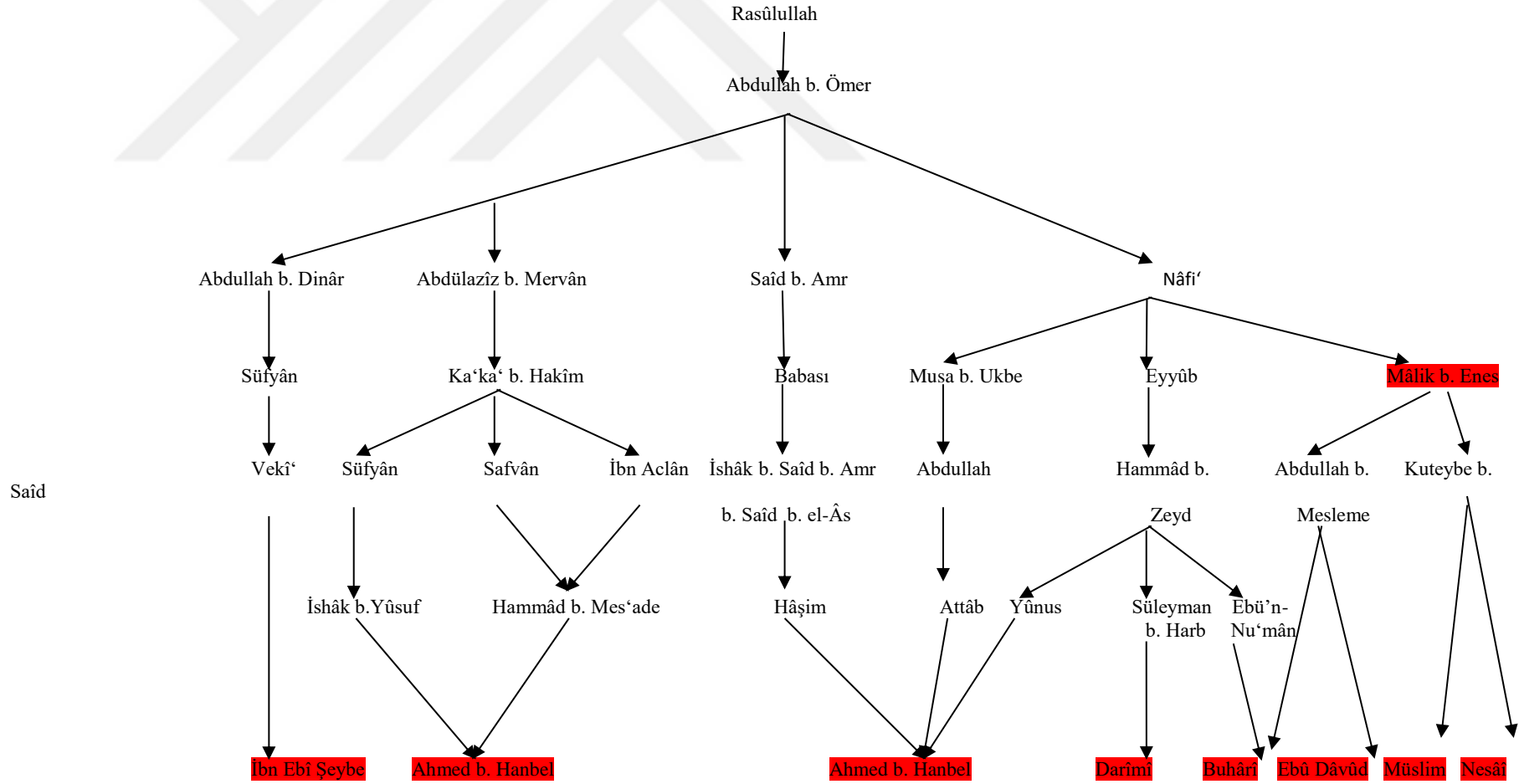
⁷³ Nesâî, “Zekât”, 52 (Rivayet No: 2533).

Elbânî'ye göre rivayet sahihtir.

(Ravi dedi ki:) Ayrıca “üstteki el”, veren; “alttaki el” ise, isteyen/dilenen (kimse anlamına gelmekte)dir.

Abdullah b. Ömer Rivayetlerinin Toplu İsnad Şeması

5.2. METİN TAHLİLİ

“Veren el” ve “alan el” kıyaslamasının yapıldığı 1’i mevkûf,⁷⁴ toplam 12 İbn Ömer rivayetinin yine 4 metin grubu altında incelenmesi mümkündür:

Birinci Grup: “*Veren el, alan elden üstündür*” ana cümlesinden sonra “الْيَدُ الْعُلْيَا” ifadesinin “infâk eden kimse”, “الْيَدُ السُّفْلَى” ifadesinin ise “isteyen kimse” anlamına geldiğini belirten bir cümle daha yer almaktadır. Sadece 2 örneği bulunan bu metin grubunun ana cümle ile kaydedilen açıklama cümlesinden oluştuğunu söyleyebiliriz.

İkinci Grup: 6 rivayetle en çok tekrarlanan metin grubu olup İbn Ömer’in, Rasûlullah’ı minberde sadaka vermek, iffetli davranıp dilenmemek hakkında konuştuğu bir sırada tezimizin ana cümlesini söylerken işittiği aktarılmaktadır. Ayrıca ilgili rivayetlerin devamında, 1. metin grubundaki açıklama cümlesi aynen tekrarlanmaktadır.

İbn Ömer, “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisini - 2. grup rivayetlerden açıkça anlaşılacağı üzere - Mescid-i Nebevî’de işitmiştir. Kanaatimizce her ne kadar kendisi Huneyn Gazvesine katılmış bir kimse olsa ve bu sebeple Hakîm’e yapılan nebevî ikaza bizzat şahit olma ihtimali bulunsa da onun rivayetleri hadisin mescid ortamında vârid olduğunu göstermektedir. Şu durumda İbn Ömer rivayetleri, incelediğimiz hadis için ikinci bir sebep-i vürûd bilgisi içermektedir. İlâveten sebep-i vürûd bilgilerini aktaran giriş cümlesi dışında 1. grup rivayetleri, 2. grup rivayetleriyle aynı cümlelerden oluşmaktadır. Öyleyse 1. grup metinlerine, sebep-i vürûd bilgilerinden soyutlanmış rivayetler gözüyle bakabiliriz. Ayrıca aynı anda vârid oldukları katiyetle anlaşılmasa da Târik el-Muhârîbî ile İbn Ömer’in 2. grup rivayetleri vürûd mekânı olarak Mescid-i Nebevî’yi işaret etmektedir.

Diğer taraftan, Hakîm rivayetlerindeki sanatlı ifadelerle karşılık herhangi bir sorunun yöneltildiği ya da bir açıklama cümlesinin kurulmadığı belirtilmişti. Buna karşılık İbn Ömer’den gelen mezkûr 8 rivayetin tamamında açıklama cümlesinin tekrar etmesi hayli ilginçtir. Rasûlullah’ın “الْيَدُ الْعُلْيَا” ve “الْيَدُ السُّفْلَى” gibi sanatlı ifadeleri kullandıktan hemen sonra bunların anlamını açıklayacağını düşünmüyoruz. Dolayısıyla mevcut açıklama cümlelerinin şerh niteliğinde bir idrâc olarak görülmesini daha isabetli bulmaktayız.

Üçüncü Grup: Emevî idarecilerinden Abdülazîz b. Mervân’ın (ö. 86/705), İbn Ömer’e ihtiyaçlarını çekinmeden iletebileceğini bildiren bir mektup yazması üzerine bu sahâbînin “*Veren el, alan elden üstündür*” ve “(Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden

⁷⁴ Bk. 51 (İÖ2) numaralı rivayet.

başla!” cümlelerinin de yer aldığı cevabî bir mektup gönderdiğini anlatmaktadır. İbn Ömer bununla birlikte doğrudan bir istekte bulunmaksızın gelen bir iyiliği de geri çevirmeyeceğini eklemiştir. Bu grup açık bir sebep-i vürûd bilgisi içermese de Abdülazîz’in mektubundan sonra yaşanan süreç bir sebep-i îrâd kaydı olarak kabul edilebilir.

1. ve 2. grup rivayetlerinde tekrarlandığını belirttiğimiz açıklama cümlesinin, 56 (İÖ7) numaralı rivayette “Ben üstteki elin veren, alttaki elin ise isteyen kimse olduğunu sanıyorum” ifadeleriyle bizzat İbn Ömer’in ağzından söylendiği aktarılmıştır ki; bu durum, ilgili açıklama cümlesinin nebevî kaynaklı değil râvi idrâcî/açıklaması olduğu yönündeki kanaatimizi desteklemektedir.

Dördüncü Grup: Kaynağı itibariyle mevkûf hükmündeki “Bizler ‘üstteki el’in, ‘iffet(inden dolayı istemekten çekinen) kimse (anlamına geldiğini kendi aramızda) konuşurduk” rivayetidir. İlgili rivayet, sayı olarak tek kaldığı gibi daha önceki metinlerde ‘*الْمُنْفَقَةُ*’ veya ‘*الْمُعْطِيَةُ*’ şeklinde açıklanan ‘*الْيَدُ الْعُلْيَا*’ ifadesi; incelemekte olduğumuz rivayette ‘*الْمَتَعَفِّفَةُ*’ (iffetinden dolayı istemekten çekinen kimse) şeklinde tamamen ters bir anlamda açıklanmıştır. Kısacası bir grup sahâbînin bu ifadelerin anlamını kendi aralarında müzakere ettiklerini düşündürmesi bakımından değerli olan bu rivayet, ‘*الْيَدُ الْعُلْيَا*’ ifadesine yapılan ters yönlü açıklama ile diğer rivayetlerden ayrı düşmektedir.

İbn Ömer’e nispet edilen 12 rivayet, 4 metin grubu aşağıda sayfada gösterilmiştir.

İsnad şeması kaydedilen 50 (İÖ1), 59 (İÖ10), 60 (İÖ11), 61 (İÖ12) numaralı rivayetlerin ilk üç tabakada İbn Ömer → Nâfi‘ → Mâlik râvileriyle silsiletü’z-zeheb adı verilen senede sahip oldukları göze çarpmaktadır.

“*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin, tıpkı Hakîm gibi İbn Ömer’in hayatını şekillendirdiği anlaşılmaktadır. Şu farkla ki; ganimet taksimi sırasındaki nebevî ikazı alması üzerine Hakîm, ölene dek hiçbir surette kimseden ne bir şey isteyeceğini ne de bir şey alacağını belirtmesine karşılık İbn Ömer ise daha farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Şöyle ki; İbn Ömer kimseden hiçbir şey almayacağına söylemesine rağmen bizatihi istemeksizin Allah’ın kendisine ikram ettiğini düşündüğü şeyleri de geri çevirmeyeceğini bildirmektedir. Her halükarda İbn Ömer’in bu tavrı, kendisinin sünnete bağlılıkta gösterdiği bilinen hassasiyetle örtüşmektedir.

Ma‘mer b. Râşid’in *el-Câmi*’in “Divan” bâbında Hz. Ömer’den naklettiği iki rivayet, Abdullah’ın sergilediği tavrın babası Ömer ile Hz. Peygamber’den kaynaklanmış olabileceğini düşündürmektedir. Bu rivayetlerin ilkinde insana istemeksizin bağışlanan şeylerin rızık olduğu belirtilmekte; bu sebeple Hz. Ömer de tıpkı oğlu Abdullah gibi kimseden bir şey istemeyeceğini

ancak kendiliğinden verilen şeyleri alacağını söylemektedir.⁷⁵ Hz. Ömer diğer rivayette ise yaptığı amme hizmetine karşılık hiçbir ücret almak istemeyen Abdullah b. es-Sa'dî'ye, Rasûlullah'ın (s.a) verilen ücreti almayı, aldıktan sonra ise bu malı sahiplenmek ile tasadduk etmek arasında kişinin muhayyer olduğunu bildiren tavsiyelerini aktarmıştır.⁷⁶

Müellif Adı	1. Grup	2. Grup	3. Grup	4. Grup	Toplam
Mâlik b. Enes	-	50 (İÖ1)	-	-	1
İbn Ebû Şeybe	-	-	-	51 (İÖ2)	1
Ahmed b. Hanbel	53 (İÖ4)	54 (İÖ5)	52 (İÖ3) 55 (İÖ6) 56 (İÖ7)	-	5
Darîmî	57 (İÖ8)	-	-	-	1
Buhârî	-	58 (İÖ9)	-	-	1
Müslim	-	59 (İÖ10)	-	-	1
Ebû Dâvûd	-	60 (İÖ11)	-	-	1
Nesâî	-	61 (İÖ12)	-	-	1
Toplam	2	6	3	1	12

Tablo 5: İbn Ömer Rivayetlerinin Toplu Gösterimi

6. EBÛ SAÎD EL-HUDRÎ RİVAYETİ

“*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin Ebû Saîd el-Hudrî'ye (ö. 74/693) nispet edilen tek metninin Humeydî'nin *Müsned*'inde geçtiği belirlenmiştir. Rivayete ilişkin şablon bilgiler aşağıda kaydedilecektir.

⁷⁵Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, XI, 103 (Dîvân Bâbı No. 20044).

⁷⁶Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, XI, 104 (Dîvân Bâbı No. 20045).

6.1. ÇEVİRİ VE İSNAD ŞEMASI

6.1.1. Müsned-i Humeydî Rivayeti

62 (ES1) Numaralı Rivayet

Hizmet Peygamber'in (s.a) ümmeti için en çok endişelendiği hususun dünyanın bütün güzellikleri ve nimetleri ile sunulması olduğunu bildiren uzunca bir metnin sonunda tezimizde incelediğimiz cümlelerin yer aldığı belirlenmiştir. Sadece ilgilendiğimiz kısma odaklanarak metnin çevirisini şöylece kaydedebiliriz:

حَدَّثَنَا الْحَمِيدِيُّ قَالَ: ثنا سُفْيَانُ، قَالَ: ثنا مُحَمَّدُ بْنُ عَجَلَانَ، أَنَّهُ سَمِعَ عِيَاضَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي سَرْحِ الْعَامِرِيِّ، يَقُولُ: سَمِعْتُ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمِنْبَرِ:

« أَنْ أَخُوفَ مَا أَخَافَ عَلَيْكُمْ مَا يُخْرِجُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مِنْ نَبَاتِ الْأَرْضِ، وَزَهْرَةَ الدُّنْيَا. »

قَالَ: فَقَامَ رَجُلٌ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَهَلْ يَأْتِي الْخَيْرَ بِالشَّرِّ؟ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ.

قَالَ: فَسَكَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى رَأَيْنَا أَنَّهُ يُنَزَّلُ عَلَيْهِ، وَكَانَ إِذَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ غَشِيَهُ بُهْرٌ وَعَرَقٌ، فَلَمَّا سُرِّيَ عَنْهُ، قَالَ:

« أَيُّنَ السَّائِلِ؟ ». قَالَ: هَا أَنَا دَا يَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَمْ أَرِدْ إِلَّا خَيْرًا.

فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « إِنَّ الْخَيْرَ لَا يَأْتِي إِلَّا بِالْخَيْرِ، إِنَّ الْخَيْرَ لَا يَأْتِي إِلَّا بِالْخَيْرِ، إِنَّ الْخَيْرَ لَا يَأْتِي إِلَّا بِالْخَيْرِ، وَلَكِنَّ الدُّنْيَا خَصْرَةٌ خُلُوءٌ، وَكُلُّ مَا يُنْبِتُ الرَّبِيعُ يُقْتَلُ حَبَطًا، أَوْ يُلْمُ إِلَّا أَكَلَهُ الْخَصْرُ، تَأْكُلُ حَتَّى إِذَا امْتَدَّتْ خَاصِرَتَاهَا اسْتَقْبَلَتِ الشَّمْسُ، فَتَلَطَّتْ أَوْ بَالَتْ، ثُمَّ عَادَتْ فَأَكَلَتْ، ثُمَّ أَفَاضَتْ فَاجْتَرَّتْ، مَنْ أَحَدَ مَالًا بِحَقِّهِ بُورِكَ لَهُ فِيهِ، وَمَنْ أَحَدَ مَالًا بِغَيْرِ حَقِّهِ لَمْ يُبَارَكْ لَهُ فِيهِ، وَكَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى. »

قَالَ سُفْيَانُ: كَثِيرًا مَا كَانَ الْأَعْمَشُ يَسْتَعِينُنِي هَذَا الْحَدِيثُ كُلَّمَا جِنْتُهُ⁷⁷.

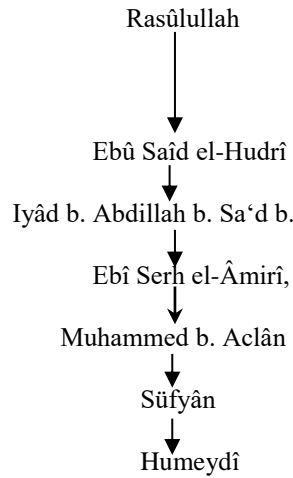
el-Humeydî → Süfyân → Muhammed b. Aclân → İyâd b. Abdillâh b. Sa'd b. Ebî Serh el-Âmirî, Ebû Saîd el-Hudrî isnadıyla rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a) minberde iken şöyle buyurmuştur:

“Sizin hakkınızda en çok korktuğum şey, Allah azze ve cellenin yeryüzünün bitkilerini ve dünyanın güzelliklerini çıkarmasıdır...”

... Her kim bir malı hakkıyla elde ederse o malda o kimseye bereket verilir; her kim de bir malı haksız yere ele geçirirse o malda ona bereket verilmez. (Böyle kimse) tıpkı yiyip de doymayan kimse gibidir! Veren el, alan elden üstündür.”

⁷⁷ Humeydî, Ebû Bekr Abdullâh b. ez-Zübeyr, *el-Müsned*, II, 9 (Rivayet No: 757).

Süfyân dedi ki: Yanına geldiğim zaman A‘meş çoğu kez bu hadisi (kendisine) tekrar etmemi isterdi.

6.2. METİN TAHLİLİ

Tek metnini tespit ettiğimiz yukarıdaki rivayette veren elin, alan elden üstün olduğu belirtilerek - incelediğimiz çoğu rivayette geçtiği üzere - bir kıyaslama yapılmaktadır. Hz. Peygamber’in (s.a) ümmeti için taşıdığı en büyük endişeyi dile getiren bir bağlamın devamında yer alması; şimdiye değin bağışlama, sadaka verme, zâhidâne yaşama durumlarıyla öne çıkan hadisimizi bir de fiten muhtevası ile irtibatlı hale getirmektedir. Ebû Saîd rivayetinin belki de en dikkat çeken yönü, sadece Hakîm için söylendiğini sandığımız “dünyanın çekici ve tatlı olması, mala bereket/bereketsizlik verilmesi, haksız geçim yollarına başvuranların yiyip de doymayan kimselere benzetilmesi” gibi detayları içermesidir. Hakîm rivayetleri Huneyn ganimetlerinin paylaşılmasına, Ebû Saîd rivayeti ise minber kaydından hareketle büyük ihtimalle Mescid-i Nebevî’ye işaret etmesi dolayısıyla Hz. Peygamber’in bu sözleri farklı zaman ve mekânda söylediği anlaşılmaktadır. Ancak bu iki olay arasında öncelik-sonralık tayini yapmak güç görünmektedir. Her ne kadar hadisimizin Ebû Saîd rivayetinin incelediğimiz kaynaklarda yaygınlık kazanamadığı anlaşılrsa da Ebû Muhammed el-A‘meş’in (ö. 148/765) isteğine bakılırsa arka planda kalsa da belli bir varlık gösterdiği söylenebilir.

7. CÂBİR B. ABDULLAH RİVAYETLERİ

Bu başlık altında Câbir b. Abdullah’ın (ö. 78/697) rivayet ettiği “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin metinleri, tez kapsamında belirlenen kaynaklardaki kronolojik sıra dikkate alınarak kaydedilecektir. Ardından ilgili hadisin isnad şeması verildikten sonra hadisin metin yönünden tahliline geçilecektir.

7.1. ÇEVİRİLER VE İSNAD ŞEMALARI

7.1.1. Müsned-i Ahmed b. Hanbel Rivayetleri

Yapılan araştırma neticesinde Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde ilgili hadisin Câbir b. Abdullah'tan nakledilen 2 farklı rivayetine ulaşılmış olup bu rivayetlerin tamamı ilgili sahâbînin müsnedinde geçmektedir. Söz konusu rivayetlerin metin ve senedleri aşağıda kaydedilmiştir.

63 (CA1) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا رَوْحٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ، أَخْبَرَنِي أَبُو الزُّبَيْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ عَنْ ظَهْرٍ غَنَى، وَأَبْدَأُ بِمَنْ تَعُولُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ».⁷⁸

Ravh → İbn Cüreyc → Ebü'z-Zübeyr → Câbir b. Abdullah isnadıyla rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“*En üstün sadaka, ihtiyaç fazlası maldan (zenginlik üzerinden verilir). (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla! Veren el, alan elden üstündür*”.

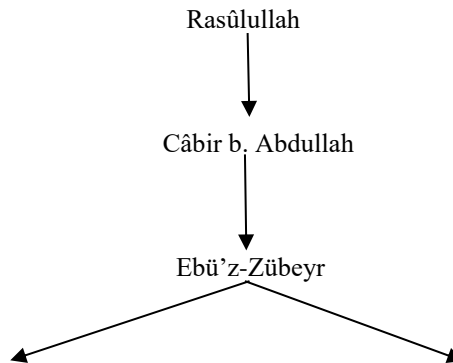
64 (CA2) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا مُوسَى، حَدَّثَنَا ابْنُ لَهْبَعَةَ، عَنْ أَبِي الزُّبَيْرِ، عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:

« أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ صَدَقَةٌ عَنْ ظَهْرٍ غَنَى، وَأَبْدَأُ بِمَنْ تَعُولُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ».⁷⁹

Mûsâ → İbn Lehî'a → Ebü'z-Zübeyr isnadıyla rivayet edildiğine göre; Câbir b. Abdullah, Peygamber'i (s.a) şöyle derken işitmiştir:

“*En üstün sadaka, ihtiyaç fazlası maldan (zenginlik üzerinden verilen) sadakadır. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla! Veren el, alan elden üstündür*”.

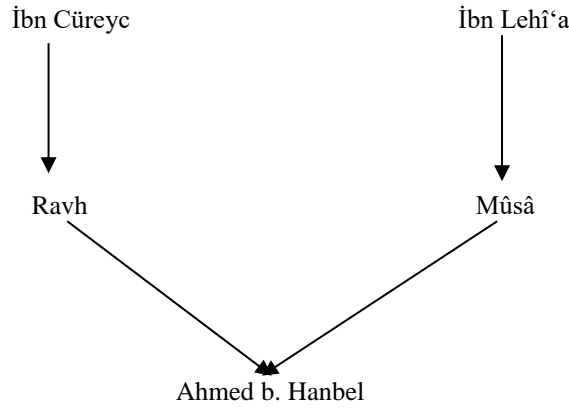

⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXII, 403 (Rivayet No: 14531).

Şuayb el-Arnâvûd'a göre hadis sahih olup *Sahîh-i Müslim*'in şartlarına uygundur. Ebü'z-Zübeyr dışındaki râviler, Şeyhain ricalindedir. Buhârî, ilgili râvinin rivayetlerini sadece ta'lik maksadıyla kullanmıştır.

⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIII, 68 (Rivayet No: 14728).

Şuayb el-Arnâvûd'a göre hadis sahihtir. Ancak İbn Lehî'a'dan dolayı rivayetin bu isnadı zayıftır.

7.2. METİN TAHLİLİ

“Veren el” ile “alan el” kıyaslamasının yapıldığı Câbir metinleri, Hakîm ve Ebû Hüreyre’nin 2. grup metinleriyle büyük ölçüde benzerlik taşımaktadır. Herhangi bir sebab-i vürûd bilgisi içermeyen iki hadis, Câbir’in Rasûlullah’a (s.a) nispet ettiği kavli aktarımlardan ibarettir.

8. ATIYYE B. AMR ES-SA‘DÎ RİVAYETLERİ

Bu başlık altında Atıyye’nin⁸⁰ (ö. 71-80)⁸¹ rivayet ettiği “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin çevirileri, tez kapsamında belirlenen kaynaklardaki kronolojik sıra dikkate alınarak kaydedilecektir. Ardından ilgili hadisin isnad şeması verildikten sonra hadisin metin yönünden tahliline geçilecektir.

8.1. ÇEVİRİLER VE İSNAD ŞEMALARI

8.1.1. Câmi‘ Ma‘mer Rivayeti

Ma‘mer b. Râşid’in *el-Câmi*’inde ilgili hadisin Atıyye’den nakledilen 1 rivayetine ulaşılmıştır.

65 (AS1) Numaralı Rivayet

أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ الْفَضْلِ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ مَحْمَدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:

⁸⁰ Hayatı hakkında bk. Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, VII, 8; İsfahâni, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh, *Ma‘rifetü's-Sahâbe*, IV, 2214; İbn Abdülberr, *el-İstûâb*, III, 1070-1071; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe*, IV, 421-422.

İlgili kaynaklarda Atıyye’nin baba adı Amr ya da Urve olarak kaydedilmektedir.

⁸¹ Bk. Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, II, 863 (Muhakkik notudur).

«الْيَدُ الْمُنْطَبِئَةُ خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّقْلَى».⁸²

Abdürrezzâk → Ma‘mer → Simâk b. Fadl → Urve b. Muhammed → Babası → Dedesi isnadıyla rivayet edildiğine göre; Atıyye Rasûlullah’ı (s.a) şöyle derken işitmiştir:

“*Veren el, alan elden üstündür.*”

8.1.2. Musannef-i Abdürrezzâk Rivayeti

66 (AS2) Numaralı Rivayet

“Vesâyâ” bölümünde “Servetinin Tamamını Veren Kimse” şeklinde açılan bâb altında tahriç edilmiştir.

عَنْ مَعْمَرٍ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ الْفَضْلِ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:

«الْيَدُ الْمُعْطِيَةُ خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّقْلَى».⁸³

Ma‘mer → Simâk b. el-Fadl → Urve b. Muhammed → Babası → Dedesi isnadıyla rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“*Veren el, alan elden üstündür.*”

8.1.3. Müsned-i Ahmed b. Hanbel Rivayeti

67 (AS3) Numaralı Rivayet

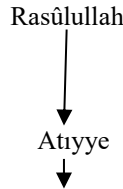
حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ الْفَضْلِ، عَنْ عُرْوَةَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عَطِيَّةَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، قَالَ:

سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ:

«الْيَدُ الْمُعْطِيَةُ خَيْرٌ».⁸⁴

Abdürrezzâk → Ma‘mer → Simâk b. el-Fadl → Urve b. Muhammed b. Atıyye → Babası → Dedesi isnadıyla rivayet edildiğine göre; (Atıyye), Rasûlullah’ı (s.a) şöyle derken işitmiştir:

“*Veren el, üstündür.*”

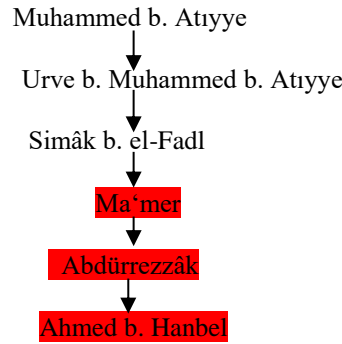

⁸² Ma‘mer, *el-Câmi‘*, XI, 108 (en-Nafaka fî Sebîlillah Bâbı: Rivayet No: 20055).

⁸³ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, IX, 76 (Vesâyâ Bölümü: Rivayet No: 16406).

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIX, 503 (Rivayet No: 17983).

Şuayb el-Arnâvûd’a göre hadis sahîh li-gayrihi hükmündedir. Rivayetin bu senedi ise diğer şahit rivayetlerle birlikte hasen seviyesindedir.

8.2. METİN TAHLİLİ

Atıyye es-Sa'dî'ye 3 rivayetinin de tek cümleden oluşması dikkat çekmektedir. Ancak bu metinler “veren el”i anlatmak için tekrarlanan “الْيَدُ الْعُلْيَا” ifadesi yerine “الْيَدُ الْمُعْطِيَّةُ” veya “الْيَدُ الْمُنْطَبِئَةُ” ifadelerini içermesi yönüyle diğer metinlerden ayrılmaktadır. Keza 67 (AS3) numaralı rivayet sadece veren elin üstünlüğünü belirten bir yargıdan oluşmaktadır. Atıyye metinleri, uzunluk olarak tek cümleden oluşan 5 (HH4) numaralı Hakîm rivayeti ile İbn Ömer'in sadece 2 örneği bulunan 1. grup metinleriyle benzerlik taşımaktadır. Kısa metinli Atıyye rivayetlerinden ikisinin, Ma'mer ve Abdürrezzâk'ın nispeten erken tarihli hadis kaynaklarında tahriç edilmesine ayrıca dikkat çekilebilir.

Kaydedilen senedlerdeki Atıyye → Muhammed → Urve sıralaması bir aile isnadı örneği olup dede - oğul - torun arasındaki aktarıma işaret etmektedir. İlâveten Simâk b. el-Fadl isimli ortak râviden sonra sened her biri eser sahibi Ma'mer, Abdürrezzâk ve İbn Hanbel ile devam etmekte ve her üç muhaddisin kitabında da birer rivayetle tahriç edilmektedir.

9. EBÛ ÜMÂME RİVAYETLERİ

Bu başlık altında Ebû Ümâme'nin (ö. 86/705) rivayet ettiği “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin metinleri, tez kapsamında belirlenen kaynaklardaki kronolojik sıra dikkate alınarak kaydedilecektir. Ardından ilgili hadisin isnad şeması verildikten sonra hadisin metin yönünden tahliline geçilecektir.

9.1. ÇEVİRİLER VE İSNAD ŞEMALARI

9.1.1. *Müsned-i Ahmed b. Hanbel Rivayeti*

Yapılan araştırma neticesinde Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde ilgili hadisin Ebû Ümâme'den nakledilen 1 rivayetine ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir.

68 (EÜ1) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا أَبُو نُوحٍ قُرَادٌ قَالَ: أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ، سَمِعْتُ أَبِي عَيْرَ مَرَّةٍ يَقُولُ: حَدَّثَنَا أَبُو نُوحٍ قُرَادٌ، حَدَّثَنَا عِكْرَمَةُ بْنُ عَمَّارٍ، عَنْ شَدَّادِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا أَمَامَةَ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: « يَا ابْنَ آدَمَ إِنَّكَ إِذَا تَبَدَّلَ الْخَيْرَ خَيْرٌ لَكَ، وَإِنْ تَمَسَّكَهُ شَرٌّ لَكَ، وَلَا تُلَامَ عَلَى الْكَفَافِ، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ».⁸⁵

Ebû Nûh Kurâd → İkrime b. Ammâr → Şeddâd b. Abdullah isnadıyla rivayet edildiğine göre; Ebû Ümâme, Rasûlullah'ı (s.a) şöyle derken işitmiştir:

[Aziz ve Celil olan Allah şöyle buyuruyor:] “*Ey Âdemoğlu! (İhtiyacından fazla olan malını) hayır (yolunda) harcarsan bu (tercihin) senin için daha hayırlıdır. Vermeyip (elinde) tutarsan da bu (durum) senin aleyhine bir şerdir. Yeterli miktarda mala sahip olmaktan (el-kefâf) dolayı Allah katında sorumlu tutulmazsın. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla! Veren el, alan elden üstündür.*”

9.1.2. Sahîh-i Müslim Rivayeti

Yapılan araştırma neticesinde Müslim'in *Sahîh*'inde ilgili hadisin Ebû Ümâme'den nakledilen 1 rivayetine ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir.

69 (EÜ2) Numaralı Rivayet

“Zekât” bölümünde, “Üstteki Elin, Alttaki Elden Hayırlı Olduğunu ve Üstteki Elin Veren El, Alttaki Elin ise Dilenen El Manasına Geldiğini Açıklama” bâbı altında tahriç edilmiştir.

حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ الْجَهْضَمِيُّ، وَزُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ، وَعَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ، قَالُوا: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ يُوسُفَ، حَدَّثَنَا عِكْرَمَةُ بْنُ عَمَّارٍ، حَدَّثَنَا شَدَّادٌ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا أَمَامَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « يَا ابْنَ آدَمَ إِنَّكَ إِذَا تَبَدَّلَ الْفَضْلَ خَيْرٌ لَكَ، وَأَنْ تُمْسِكَهُ شَرٌّ لَكَ، وَلَا تُلَامَ عَلَى كَفَافٍ، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ».⁸⁶

Nasr b. Ali el-Cehdamî, Züheyir b. Harb ve Abd b. Humeyd → Ömer b. Yûnus → İkrime b. Ammâr → Şeddâd → Ebû Ümâme isnadıyla rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVI, 599 (Rivayet No: 22265).

Şuayb el-Arnâvûd'a göre rivayetin isnadı hasendir.

⁸⁶ Müslim, “Zekât”, 97 (Rivayet No: 1036).

[Aziz ve Celil olan Allah şöyle buyuruyor:] “*Ey Âdemoğlu! (İhtiyacından) fazla olan malını (hayır yolunda) harcarsan bu (tercihin) senin için daha hayırlıdır. Vermeyip (elinde) tutarsan da bu (durum) senin aleyhine bir şerdir. Yeterli miktarda mala sahip olmaktan (kefâf) dolayı Allah katında sorumlu tutulmazsın. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla! Veren el, alan elden üstündür.*”

9.1.3. Sünen-i Tirmizî Rivayeti

Yapılan araştırma neticesinde Tirmizî'nin *Sünen*'inde ilgili hadisin Ebû Ümâme'den nakledilen 1 rivayetine ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir.

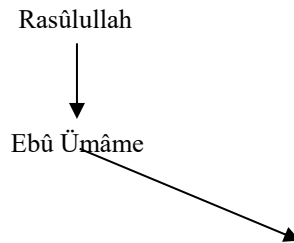
70 (EÜ3) Numaralı Rivayet

“Zühd” bölümünde, “Dünyada Zâhid Davranmak Hakkında Gelen Rivayetler” bâbı altında tahriç edilmiştir.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عُمَرُ بْنُ يُونُسَ هُوَ الْيَمَامِيُّ قَالَ: حَدَّثَنَا عِكْرَمَةُ بْنُ عَمَّارٍ قَالَ: حَدَّثَنَا شَدَّادُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا أَمَامَةَ، يَقُولُ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « يَا ابْنَ آدَمَ إِنَّكَ إِنْ تَبَدَّلَ الْفَضْلَ خَيْرٌ لَكَ وَإِنْ تُمْسِكُهُ شَرٌّ لَكَ، وَلَا تَلَامُ عَلَى كَفَافٍ، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ، وَالْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى ».⁸⁷

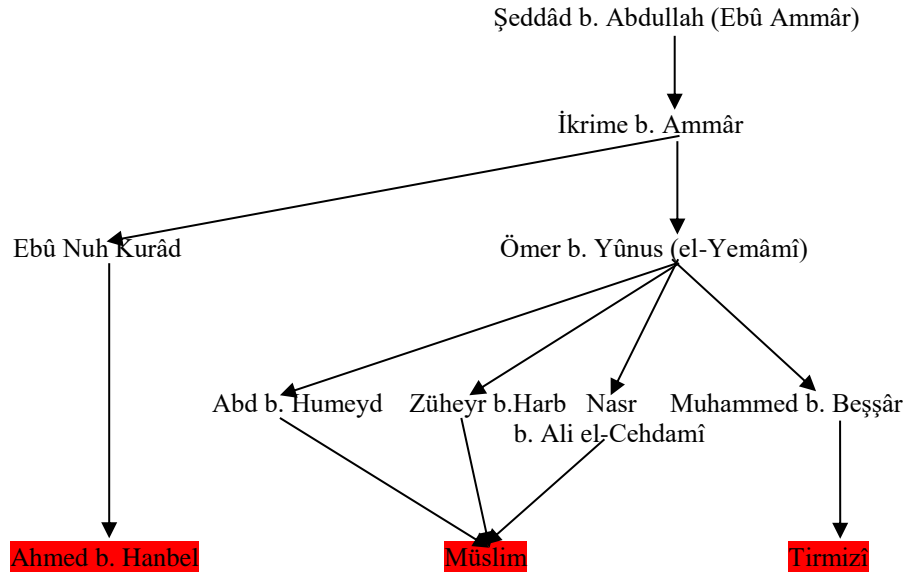
Muhammed b. Beşşâr → Ömer b. Yûnus (el-Yemâmî) → İkrime b. Ammâr → (Ebû Ammâr) Şeddâd b. Abdullah → Ebû Ümâme isnadıyla rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

[Aziz ve Celil olan Allah şöyle buyuruyor:] “*Ey Âdemoğlu! (İhtiyacından) fazla olan malını (hayır yolunda) harcarsan bu (tercihin) senin için daha hayırlıdır. Vermeyip (elinde) tutarsan da bu (durum) senin aleyhine bir şerdir. Yeterli miktarda mala sahip olmaktan (kefâf) dolayı Allah katında sorumlu tutulmazsın. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla! Veren el, alan elden üstündür.*”

⁸⁷ Tirmizî, “Zühd”, 32 (Rivayet No: 2343).

Tirmizî, rivayet için hasen-sahih hükmünü vermiştir. Elbânî'ye göre ise rivayet sahihtir.

9.2. METİN TAHLİLİ

Ebû Ümâme'nin incelenen 3 rivayeti de “*Veren el, alan elden üstündür*” ana cümlesini içermektedir. Ona ait rivayetlerin en dikkat çeken özelliği, üslup itibariyle kudsî hadis formunda değerlendirilmeye uygun olmalarıdır. Kendi içlerinde neredeyse aynı lafızlardan oluşan bu rivayetlere ait cümleler, aynı hususiyeti Ebû Hüreyre'nin 4. metin grubunu oluşturan 37 (EH11) numaralı rivayetle sergilemektedir. Şu farkla ki; Ebû Hüreyre metni “*إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ*” cümlesi ile başlarken Ebû Ümâme metinlerinde bu cümle hiç yer almamaktadır. Kaydedilen bütünlük çerçevesinde Ebû Ümâme metinlerinde “*إِنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ يَقُولُ*” cümlesi bulunmasa da, hem rivayetin üslup ve içeriği hem de Ebû Hüreyre metnindeki mevcut kayıttan dolayı mezkûr 3 rivayet de Türkçe'ye kudsî kabul edilerek çevrilmiştir. Şu halde Ebû Ümâme rivayetleri, hem metin hem de kudsî form olarak tek kalan Ebû Hüreyre rivayetini desteklemektedir. Bu değerlendirme bir yönüyle, mukillûn râvinin muksirûn râviye ait bir rivayeti belli bir yönden destekleyebileceği kanaatini uyandırmaktadır. Diğer bir ifadeyle, metin ve kudsî form hususiyetleriyle tek kalan Ebû Hüreyre rivayetinin, Ebû Ümâme rivayetleriyle bir anlamda sağlaması yapılmıştır.

Ebû Ümâme rivayetlerinin içerdiği muhteva ve taşıdığı mesaj itibariyle diğer rivayetlerle uyumlu olduğu gözlemlenmiştir.

10. MÂLİK B. NADLE RİVAYETLERİ

Bu başlık altında Mâlik b. Nadle'nin⁸⁸ rivayet ettiği “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin metinleri, tez kapsamında belirlenen kaynaklardaki kronolojik sıra dikkate alınarak kaydedilecektir. Ardından ilgili hadisin isnad şeması verildikten sonra hadisin metin yönünden tahliline geçilecektir.

10.1. ÇEVİRİLER VE İSNAD ŞEMALARI

10.1.1. Müsned-i Ahmed b. Hanbel Rivayetleri

Yapılan araştırma neticesinde Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde ilgili hadisin Mâlik b. Nadle'den nakledilen 2 farklı rivayetine ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetlerin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir.

71 (MN1) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا عَبِيدَةُ بْنُ حَمِيدٍ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ التَّيْمِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو الزَّعْرَاءِ، عَنْ أَبِي الْأَحْوَصِ، عَنْ أَبِيهِ مَالِكِ بْنِ نَضْلَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

« الْأَيْدِي ثَلَاثَةٌ: فَيَدُ اللَّهِ الْعُلْيَا، وَيَدُ الْمُعْطِي الَّتِي تَلِيهَا، وَيَدُ السَّائِلِ السُّفْلَى، فَأَعْطِ الْفَضْلَ، وَلَا تَعْجِزْ عَنْ نَفْسِكَ ».⁸⁹

Abîde b. Humejd Ebû Abdurrahman et-Teymî → Ebü'z-Za'râ → Ebü'l-Ahvas → Mâlik b. Nadle isnadıyla rivayet edildiğine göre; Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“*Eller üç (türlü)dür: (İlki) Allah'ın yüce eli, onun ardından infak edenin eli, (son sırada ise insanlardan) isteyen/dilenen kimsenin en alttaki eli. Şu durumda (malının) fazla(sından) ver. (Sadaka vermemek suretiyle) nefesine yenilme / (haddinden fazla vermek suretiyle) kendini de muhtaç durumda bırakma.*”⁹⁰

72 (MN2) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا عَبِيدَةُ، قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو الزَّعْرَاءِ، عَنْ أَبِي الْأَحْوَصِ، عَنْ أَبِيهِ مَالِكِ بْنِ نَضْلَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

⁸⁸ Hayatı hakkında bk. İbn Kâni', Ebü'l-Hüseyn Abdülbâkî b. Kâni' el-Bağdâdî, *Mu'cemü's-Sahâbe*, III, 39-41; İsfahâni, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, V, 2458-2459; İbn Abdülberr, *el-İstîâb*, III, 1359-1360; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 45. Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XXV, 163; İbn Hacer, *el-İsâbe* V, 558.

Mâlik b. Nadle'nin vefat tarihini belirleyemsek de oğlu Ebü'l-Ahvas Avf b. Nadle için H. 81 ilâ 90 tarihleri arası kaydedilmiştir. Aşağıdaki dipnota bk.

⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXV, 225 (Rivayet No: 15890).

Şuayb el-Arnâvud'a göre rivayetin isnadı sahihtir. Ebü'z-Za'râ dışındaki râviler aynı zamanda *Sahîh-i Buhârî* ricalindedir.

⁹⁰ Mâlik b. Nadle rivayetlerinde tekrarlanan “وَلَا تَعْجِزْ عَنْ نَفْسِكَ” cümlesi, şerhlerde iki farklı anlama gelecek şekilde yorumlanmıştır. Bk. İsmail Lütfi Çakan, *Sünen-i Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi*, VI, s. 282-283.

« الأيدي ثلاثة: فَيُدُّ اللهُ العُلْيَا، وَيُدُّ المُعْطِي التي تليها، وَيُدُّ السَّائِلِ السُّفْلَى، فَأَعْطِينِ الفُضْلَ، وَلَا تَعْجِزْ عَن نَّفْسِكَ »⁹¹.

Abîde → Ebü'z-Za'râ → Ebü'l-Ahvas → Mâlik b. Nadle şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“Eller üç (türlü)dür: (İlki) Allah'ın yüce eli, onun ardından infak edenin eli, (son sırada ise insanlardan) isteyen/dilenen kimsenin en alttaki eli. Şu durumda (malının) fazla(sından) ver. (Sadaka vermemek suretiyle) nefesine yenilme / (haddinden fazla vermek suretiyle) kendini de muhtaç durumda bırakma.”

10.1.2. Sünen-i Ebû Dâvûd Rivayeti

Yapılan araştırma neticesinde ilgili hadisin Ebû Dâvûd tarafından hocası Ahmed b. Hanbel'in kaydettiği tarikile Sünen'e aldığı 1 rivayetine ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir:

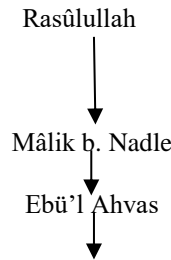
73 (MN3) Numaralı Rivayet

“Zekât” bölümünün “Dilenmeyerek İffetli Davranmaya Dair ”açılan başlık altında tahriç edilmiştir.

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ، حَدَّثَنَا عُبَيْدَةُ بْنُ حُمَيْدٍ التَّمِيمِيُّ، حَدَّثَنِي أَبُو الزَّرْعَاءِ، عَنْ أَبِي الأَحْوَصِ، عَنْ أَبِيهِ مَالِكِ بْنِ نَضْلَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « الأيدي ثلاثة: فَيُدُّ اللهُ العُلْيَا، وَيُدُّ المُعْطِي التي تليها، وَيُدُّ السَّائِلِ السُّفْلَى. فَأَعْطِ الفُضْلَ، وَلَا تَعْجِزْ عَن نَّفْسِكَ »⁹².

Ahmed b. Hanbel → Abîde b. Humeyd et-Teymî → Ebü'z-Za'râ → Ebü'l- Ahvas → Mâlik b. Nadle şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur:

“Eller üç (türlü)dür: (İlki) Allah'ın yüce eli, onun ardından infak edenin eli, (son sırada ise insanlardan) isteyen/dilenen kimsenin en alttaki eli. Şu durumda (malının) fazla(sından) ver. (Sadaka vermemek suretiyle) nefesine yenilme / (haddinden fazla vermek suretiyle) kendini de muhtaç durumda bırakma.”

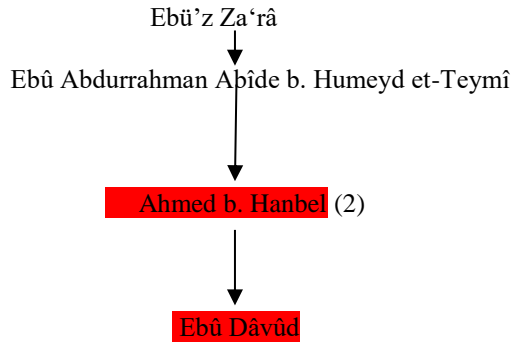

⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXVIII, 467 (Rivayet No: 17232).

Şuayb el-Arnâvud'a göre rivayetin isnadı sahihtir.

⁹² Ebû Dâvûd, “Zekât”, 28 (Rivayet No: 1649).

Elbânî'ye göre rivayet sahihtir.

10.2. METİN TAHLİLİ

Bölümün ilk başlığında incelediğimiz İbn Me'sûd rivayeti gibi Mâlik b. Nadle rivayetleri de “veren el” - “alan el” kıyaslamasını değil; üç elin derece bakımından durumunu anlatan bir yapıya sahiptir. İbn Mes'ûd rivayetini oluşturan “*Eller üç (türlü)dür: (İlki) Allah'ın yüce eli, onun ardından infak edenin eli, (son sırada ise insanlardan) isteyen/dilenen kimsenin en alttaki eli.*” cümleleri Mâlik rivayetlerinde de neredeyse aynıdır. İlâveten Mâlik rivayetlerinde “فَأَعْطِ الْفَضْلَ، وَلَا تَعْجِزْ عَن نَّفْسِكَ” cümleleri mevcuttur. Dikkat çeken bir diğer benzerlik ise her iki sahâbîye ait rivayetlerin Ebü'l-Ahvas'tan gelmesidir. Bu arada Ebü'l-Ahvas künyeli Avf'ın (ö. 81 ilâ 90),⁹³ Mâlik b. Nadle'nin oğlu⁹⁴ olduğunu belirtmekte yarar vardır. Dolayısıyla burada da Atıyye → Muhammed → Urve isnadındaki gibi bir aile isnadı mevcuttur.

3 rivayetinin senedi de aynı râvilerden oluşun ve metinleri büyük ölçüde benzerlik taşıyan Mâlik rivayetleri, Hz. Peygamber'e nispetle kavli bir aktarım olup herhangi bir sebab-i vürûd bilgisi içermemektedir. Yine Mâlik rivayetleri, “veren el”in konum itibariyle daha üstte olduğunu bildirmesi yönüyle tezimizin ana cümlesi ile aynı yönde bir mesaj taşımaktadır. Keza Mâlik b. Nadle'nin aktardığı “*Şu durumda (malının) fazla(sından) ver. (Sadaka vermemek suretiyle) nefesine yenilme / (haddinden fazla vermek suretiyle) kendini de muhtaç durumda bırakma.*” cümlesi ile Ebû Ümâme'nin aktardığı “يَا ابْنَ آدَمَ إِنَّكَ إِنْ تَبَدَّلَ الْخَيْرَ خَيْرٌ لَّكَ، وَإِنْ تَمَسَّكَهُ” cümlesi aynı istikamette görülebilir.

11. EBÛ RİMSE ET-TEYMÎ RİVAYETİ

Bu başlık altında Ebû Rimse'nin⁹⁵ rivayet ettiği “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin metinleri, tez kapsamında belirlenen kaynaklardan sadece Ahmed b. Hanbel'in

⁹³ Vefat tarihi için bk. Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, II, 1019 (Muhakkik notudur).

⁹⁴ Mâlik b. Nadle'nin biyografisi için açılan dipnota bk.

⁹⁵ Kimliği hakkında bazı ihtilaflar bulunan bu sahâbînin hayatı hakkında bk. Buhârî, *et-Târihu'l-Kebîr*, III, 321; Begavî, *Mu'cemu's-Sahâbe*, II, 121-122; 136-137; İbn Kâni, *Mu'cemü's-Sahâbe*, III, 240; İbn Mende, Ebû

Müsned'inde geçmektedir. Hadisin metni aşağıda kaydedilecektir. Ardından ilgili hadisin isnad şeması verildikten sonra hadisin metin yönünden tahliline geçilecektir.

11.1. ÇEVİRİLER VE İSNAD ŞEMALARI

11.1.1. *Müsned-i Ahmed b. Hanbel Rivayetleri*

Yapılan araştırma neticesinde Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde ilgili hadisin Ebû Rimse'den nakledilen 2 rivayete ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir. Rivayetin daha önce zikredilen metinlere nazaran muhtasar olduğu görülmüştür.

74 (ER1) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا يُونُسُ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ يَعْنِي ابْنَ سَلَمَةَ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ، حَدَّثَنَا إِيَادُ بْنُ لَقِيطٍ، عَنْ أَبِي رَمْثَةَ، قَالَ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدَهُ نَاسٌ مِنْ رِبِيعَةَ يَخْتَصِمُونَ فِي دَمٍ، فَقَالَ: « أَلَيْدُ الْعُلَيَّا، أُمُّكَ وَأَبُوكَ، وَأَخُوتُكَ وَأَخُوكَ، وَأَدْنَاكَ أَدْنَاكَ ». قَالَ: فَتَنَظَرَ فَقَالَ: « مَنْ هَذَا مَعَكَ أَبَا رَمْثَةَ ». قَالَ: قُلْتُ: « ابْنِي ». قَالَ: « أَمَا إِنَّهُ لَا يَجْنِي عَلَيْكَ، وَلَا تَجْنِي عَلَيْهِ ». وَذَكَرَ قِصَّةَ الْخَاتِمِ.⁹⁶

Yûnus → Hammâd (İbn Seleme) → Abdümelik b. Umeyr → İyâd b. Lakît isnadıyla rivayet edildiğine göre; Ebû Rimse şöyle demiştir:

Ben (bir defasında) Peygamber'in (s.a) yanına geldim. Kendisinin huzurunda bir kan (davası) hakkında birbirleriyle çekişen Rebîa (kabilesinden bazı) insanlar vardı. Peygamber (s.a) bu sırada şöyle buyurdu:

“Üstün el? Annen ve baban, kız kardeşin ve erkek kardeşin, (sonra da sırayla) diğer yakınların?”. Sonra baktı ve “Ey Ebû Rimse! Bu yanındaki kim?” diye sordu; ben de, “Oğlum” diye karşılık verdim. “Gerçek şu ki; o senin yerine suç işleyemez, sen de onun yerine suç işleyemezsin” buyurdu.

(Ardından Ebû Rimse,) nübüvvet mührü (hâtem) kıssasını⁹⁷ anlattı.

75 (ER2) Numaralı Rivayet

Abdillâh Muhammed b. İshâk el-Abdî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, I, 638; İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, II, 832; IV, 2214; İbn Abdülberr, *el-İstîâb*, I, 322; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, VI, 107; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VI, 118; Doğruyol, Hasan, “Cerrahlık”, *DİA*, İstanbul, (TDV Yayınları), 1993, VII, s. 421-422.

⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XI, 676 (Rivayet No: 7106).

Şuayb el-Arnâvûd'a göre İyâd b. Lakît isimli râvi, *Sahih-i Müslim* ricalindedir. Ayrıca Hammâd b. Seleme dışındaki râviler *Sahihâyn* ricalinden olup sikadlılar.

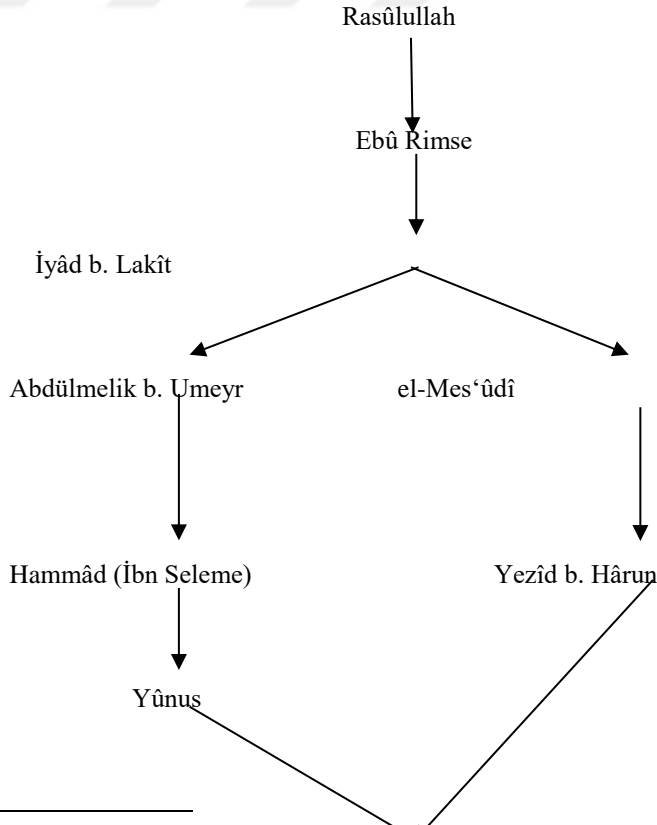
⁹⁷ Tabib olduğu bilinen Ebû Rimse'nin nübüvvet mührü kıssasını anlatışı için bk. Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, I, 743-744. Ayrıca bk. Sinanoğlu, Mustafa, “Nübüvvet Mührü”, *DİA*, İstanbul, (TDV Yayınları) 2007, XXXIII, s. 292.

حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، أَخْبَرَنَا الْمَسْعُودِيُّ، عَنْ إِيَادِ بْنِ لَقَيْطٍ، عَنْ أَبِي رَمَثَةَ، قَالَ:
 أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَخْطُبُ وَيَقُولُ:
 « يَدُ الْمُعْطِي الْعُلْيَا، أُمُّكَ وَأَبَاكَ، وَأُخْتُكَ وَأَخَاكَ، وَأَدْنَاكَ فَأَدْنَاكَ ».⁹⁸

Yezîd b. Hârun → el-Mes‘ûdî → İyâd b. Lakît isnadıyla rivayet edildiğine göre; Ebû Rimse şöyle demiştir:

Ben (bir defasında) Peygamber’in (s.a) yanına geldim. O (insanlara) şöyle diyerek hitap ediyordu:

“Veren kimsenin eli üstündür. (Vermeye öncelikle) annen ve babandan, kız kardeşin ve erkek kardeşinden, (sonra da sırayla) diğer yakınlarından (başla!)”.

⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXIX, 41 (Rivayet No: 17495). Şuayb el-Arnâvûd’a göre hadis sahihtir.

Ahmed b. Hanbel

11.2. METİN TAHLİLİ

Müsned'de yer alan Ebû Rimse rivayetleri, sadece “veren el” ifadesinin geçmesiyle incelenen çoğu rivayetten ayrılmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir kıyaslama içermemektedir. Rasûlullah'ın (s.a) “الْيَدُ الْعُلْيَا” ifadesini bir kan bedeli meselesi üzerine kullanması; akabinde Ebû Rimse ile oğlu üzerinden suç ve günahın şahsiliği ilkesini telkin etmesi sebebiyle “(Vermeye öncelikle) annen ve babandan, kız kardeşin ve erkek kardeşinden, (sonra da sırayla) diğer yakınlarından (başla!)” cümlesini diyet ödemede ailenin yakın fertlerinden başlamak üzere yardımlaşma bilincinde olma öğüdü şeklinde anlayabiliriz. Şu halde “veren el” ifadesi, tasadduk ve infak eden anlamından ziyade olası bir kan bedeli ödeme durumunda veren pozisyonunda olmayı tavsiye etmektedir denilebilir. Her halükârda Ebû Rimse rivayetleri incelediğimiz ana metin için yeni bir bağlam bilgisi vermektedir. “Annen ve baban, kız kardeşin ve erkek kardeşin...” diye devam eden cümlenin bir diğer yönüyle de Ebû Hüreyre'nin bazı 2. grup metinlerindeki “مَنْ تَعُولُ” sorusunun cevabını oluşturduğu söylenebilir.

Ebû Rimse'nin oğlu ile birlikte Medine'ye gelip bir diyet meselesi için nizâ halinde bulunan insanlar yüzünden “الْيَدُ الْعُلْيَا” ifadesinin mesajına muhatap olması ile daha önce ele aldığımız Târik el-Muhâribî'nin Medine'ye gelince minber üzerinde iken Rasûlullah'tan benzer cümleleri işittiğini söylemesi sanki bu iki sahâbînin -Rebîaoğullarının diyet anlaşmazlığı detayı dışında- aynı olayı anlattığını düşündürmektedir. Nitekim Târik el-Muhâribî'nin cümleleri, Ebû Rimse'nin cümlelerine kıyasla daha açık ve nettir: “يَدُ الْمُعْطِي الْعُلْيَا، وَإِنْدًا بِمَنْ تَعُولُ: أُمَّكَ، وَأَبَاكَ، وَأَخْتُكَ، وَأَخَاكَ، ثُمَّ أَدْنَاكَ، أَدْنَاكَ”. Üstelik her iki sahâbînin de rivayetlerinde sadece “veren el” geçmiş; “alan el”den hiç bahsedilmemiştir. Kaydedilen bütünlük çerçevesinde Ebû Rimse'nin ilk rivayetindeki “الْيَدُ الْعُلْيَا، أُمَّكَ وَأَبَاكَ، وَأَخْتُكَ وَأَخَاكَ، وَأَدْنَاكَ أَدْنَاكَ” cümlelerinde “أُمَّكَ” sözcüğünden itibaren merfu ifadelerin dilbilgisi ve rivayet bütünlüğü gereği aslen mansûb olması gerektiğini düşünüyoruz. Zaten Ebû Rimse'nin ikinci rivayetinde bu ifadeler mansub “أُمَّكَ” olarak kaydedilmiştir.

12. SA‘LEBE B. ZEHDEM RİVAYETLERİ

Bu başlık altında Sa‘lebe b. Zehdem’in⁹⁹ rivayet ettiği “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin metin, çeviri ve isnadları aşağıda kaydedilecektir.

12.1. ÇEVİRİLER VE İSNAD ŞEMALARI

12.1.1. Musannef-i İbn Ebî Şeybe Rivayeti

Yapılan araştırma neticesinde ilgili hadisin Sa‘lebe b. Zehdem’den nakledilen 1 rivayetine ulaşılmıştır. Söz konusu rivayetin metin ve senedi aşağıda kaydedilmiştir.

76 (SZ1) Numaralı Rivayet

“Zekât” bölümünün, “‘Veren El, Alan Elden Üstündür’ Diyerek Dilenmekten Çekinme” bâbı altında tahriç edilmiştir.

حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَشْعَثَ بْنِ أَبِي الشَّعَثَاءِ، عَنْ أَسْوَدَ بْنِ هِلَالٍ، عَنْ ثَعْلَبَةَ بْنِ زَهْدَمٍ، قَالَ:

انْتَهَى قَوْمُ ثَعْلَبَةَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يَخْطُبُ، وَهُوَ يَقُولُ:

« يَدُ الْمُعْطِيِ الْغُلْيَا، وَيَدُ السَّائِلِ السُّفْلَى. وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ: أُمَّكَ، وَأَبَاكَ، وَأَخْتِكَ، وَأَخَاكَ، وَأَدْنَاكَ فَأَدْنَاكَ. »¹⁰⁰

Muâviye b. Hişâm → Süfyân → Eş‘as b. Ebi’ş-Şa’sâ → Esved b. Hilâl isnadıyla rivayet edildiğine göre; Sa‘lebe b. Zehdem şöyle demiştir:

(Bir defasında) Sa‘lebe (b. Yerbû‘) kabilesi(nden bir topluluk), Peygamber (s.a) (insanlara) hitab ettiği sırada onun yanına geldi. O, şöyle diyordu:

“*Veren kimsenin eli üsttedir; isteyen kimsenin eli ise alttadır. (Vermeye öncelikle) geçimini üstlendiğin kimselerden -annen ve babandan, kız kardeşin ve erkek kardeşinden, (sonra da sırasıyla) diğer yakınlarından- başla*”.

12.1.2. Müsned-i Ahmed b. Hanbel Rivayetleri

Aşağıda incelenecek *Müsned* rivayetlerinin sahâbe tabakasında ismi “Yerbû‘oğullarından bir adam” ifadesiyle mübhem bırakılan râvinin Sa‘lebe b. Zehdem olduğu belirlenmiştir.¹⁰¹

⁹⁹ Hayatı hakkında bk. Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, II, 173; Begavî, *Mu‘cemu’s-Sahâbe*, I, 429; İsfahânî, *Ma‘rifetü’s-Sahâbe*, I, 488; IV, 2214; İbn Abdülberr, *el-İstîâb*, I, 211; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, I, 466; Moğultay b. Kılıç, Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç el-Bekcerî, *İkmâlü Tehzîbi’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, III, 94; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 517.

¹⁰⁰ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, II, 427 (Zekât Bölümü: Rivayet No:10694).

¹⁰¹ Bk. İbn Kâni, *Mu‘cemu’s-Sahâbe*, I, 125; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, I, 286; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I, 517; Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzîbi’l-Kemâl*, III, 94. Ayrıca bk. Gökçe, “İbn Ebî Hayseme’nin Târîhi”, s. 114.

77 (SZ2) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا يُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنِ الْأَشْعَثِ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي يَرْبُوعٍ قَالَ:
 أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَمِعْتُهُ وَهُوَ يُكَلِّمُ النَّاسَ يَقُولُ:
 « يَدُ الْمُعْطَى الْعُلْيَا، أُمُّكَ وَأَبَاكَ، وَأُخْتُكَ وَأَخَاكَ، ثُمَّ أَدْنَاكَ فَأَدْنَاكَ » .
 قَالَ: فَقَالَ رَجُلٌ: « يَا رَسُولَ اللَّهِ، هُوَ لَاءِ بَنُو ثَعْلَبَةَ بْنِ يَرْبُوعٍ الَّذِينَ أَصَابُوا فُلَانًا » .
 قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « أَلَا لَا تَجْنِي نَفْسٌ عَلَى أُخْرَى ».¹⁰²

Yûnus → Ebû Avâne → Eş'as b. Süleym → Babası isnadıyla rivayet edildiğine göre;
 Yerbû'ogullarından bir kimse (Sa'lebe b. Zehdem) şöyle demiştir:

(Bir defasında) Peygamber'in (s.a) yanına geldiğim esnada kendisini (bazı) insanlara
 şöyle derken işittim:

*“Veren kimsenin eli üsttedir. (Vermeye öncelikle) annen ve babandan, kız kardeşin ve
 erkek kardeşinden, (sonra da sırasıyla) diğer yakınlarından (başla)”*.

(Râvi) dedi ki: Bir adam dedi ki: “Ey Allah'ın Rasûlü! Bunlar, falanca kimseyi öldüren
 Sa'lebe b. Yerbû'ogullarıdır”.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: *“İyi bil(in) ki; hiç kimse, bir başkasının
 yerine suç işle(ye)mez”*.

78 (SZ3) Numaralı Rivayet

حَدَّثَنَا يُونُسُ، حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ، عَنِ الْأَشْعَثِ بْنِ سُلَيْمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ رَجُلٍ مِنْ بَنِي يَرْبُوعٍ قَالَ:
 أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَمِعْتُهُ وَهُوَ يُكَلِّمُ النَّاسَ يَقُولُ:
 « يَدُ الْمُعْطَى الْعُلْيَا، أُمُّكَ وَأَبَاكَ، وَأُخْتُكَ وَأَخَاكَ، ثُمَّ أَدْنَاكَ فَأَدْنَاكَ » .
 فَقَالَ رَجُلٌ: « يَا رَسُولَ اللَّهِ، هُوَ لَاءِ بَنُو ثَعْلَبَةَ بْنِ يَرْبُوعٍ الَّذِينَ أَصَابُوا فُلَانًا » .
 قَالَ: فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: « أَلَا لَا تَجْنِي نَفْسٌ عَلَى أُخْرَى ».¹⁰³

Yûnus → Ebû Avâne → Eş'as b. Süleym → Babası isnadıyla rivayet edildiğine göre;
 Yerbû'ogullarından bir kimse (Sa'lebe b. Zehdem) şöyle demiştir:

(Bir defasında) Peygamber'in (s.a) yanına geldiğim esnada kendisini (bazı) insanlara
 şöyle derken işittim:

¹⁰² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXVII, 159 (Rivayet No: 16613).

Şuayb el-Arnâvûd'a göre rivayetin isnadı sahih olup râvileri Şeyhayn ricalindedir.

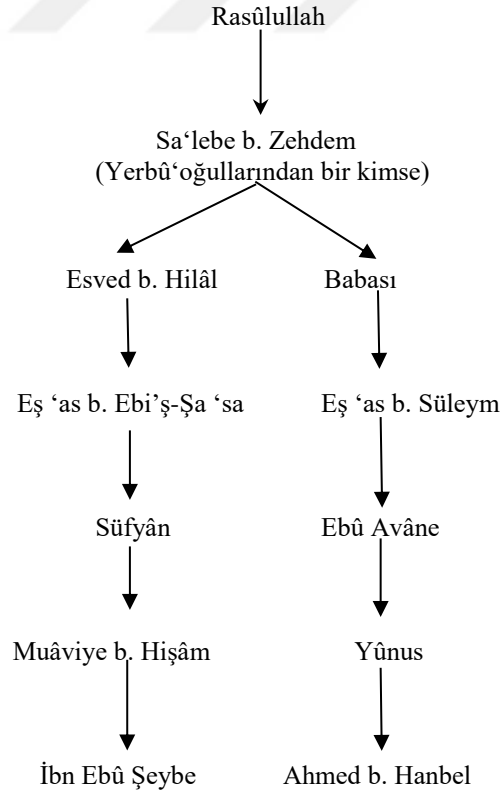
¹⁰³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XXXVII, 252 (Rivayet No: 23202).

Şuayb el-Arnâvûd'a göre hadisin isnadı sahihtir.

“Veren kimsenin eli üsttedir. (Vermeye öncelikle) annen ve babandan, kız kardeşin ve erkek kardeşinden, (sonra da sırasıyla) diğer yakınlarından (başla)”.

(Râvi) dedi ki: Bir adam dedi ki: “Ey Allah’ın Rasûlü! Bunlar, falanca kimseyi öldüren Sa’lebe b. Yerbû’oğullarıdır”.

Bunun üzerine Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu: *“İyi bil(in) ki; hiç kimse, bir başkasının yerine suç işle(ye)mez”.*

12.2. METİN TAHLİLİ

Sa‘lebe b. Zehdem’in incelenen 3 rivayetinden *Musannef-i İbn Ebî Şeybe* rivayeti “veren el” - “alan el” kıyaslaması içerirken *Müsned* rivayetleri sadece “veren el”in konumundan bahsetmektedir. Sa‘lebe’nin Medine’ye gelişi, Hz. Peygamber’in (s.a) hitabı ile Sa‘lebe b. Yerbû‘oğullarının kan diyetine tanık oluşu; Ebû Rimse’nin yine Medine’ye uğrayıp Rebîaoğullarının diyet meselesi üzerine söylenenlerle büyük ölçüde örtüşmektedir. Keza Medine’ye gelen Târik el-Muhâribî’nin, Rasûlullah’tan minberde iken işittiğini söylediği cümleler de benzer bir metne sahiptir. Bu sebeple Târik, Ebû Rimse ve Sa‘lebe rivayetlerinin aynı sebab-i vürûd bilgisine işaret ettiğini düşünmekteyiz. Câhiliye döneminde ve İslâm’ın ilk yıllarında Arap kabileleri arasında meydana gelen savaşlarda “Sa‘lebe” adını taşıyan kabilelerin önemli rol oynadığı; bu bağlamda örneğin Benû Sa‘lebe b. Bekr ile Benû Yerbû‘ arasında “Yevmü Ereb” adıyla bilinen sürtüşmelerin bulunduğu¹⁰⁴ hatırlanacak olursa, mezkûr 3 sahâbî râvinin rivayetleri daha anlamlı hale gelecektir.

Diğer taraftan, Ebû Rimse ve oğluna hitaben söylenen “*Gerçek şu ki; o senin yerine suç işleyemez, sen de onun yerine suç işleyemezsin*” cümlesi ile Sa‘lebe rivayetindeki “*İyi bil(in) ki; hiç kimse, bir başkasının yerine suç işle(ye)mez*” cümlesi arasındaki benzerlik de dikkat çekici düzeydedir. Bu iki sahâbînin rivayetlerini birlikte değerlendirdiğimiz takdirde Sa‘lebe rivayetindeki kimliği belirsiz “*Ey Allah’ın Rasûlü! Bunlar, falanca kimseyi öldüren Sa‘lebe b. Yerbû‘oğullarıdır*” cümlesinin Ebû Rimse tarafından söylenmesi çok da uzak bir ihtimal değildir. Sa‘lebe rivayetlerinde bir kan davasından söz edildiği için -Ebû Rimse’ninkiler gibi- bu rivayetleri de “veren elin üstünlüğü” ilkesini tasadduk ve infak anlamında değil de bir diyet hükmünden sonra oluşabilecek bedelin en yakınlardan başlanarak ödenmesi hususunda yardımlaşmaya teşvik sadedinde düşünmek daha isabetli olsa gerektir.

13. GENEL DEĞERLENDİRME

“*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin tarama havuzumuza giren kaynaklarda belirlenen toplam 78 adet tarik ve metni hakkında genel olarak şunlar söylenebilir:

Rivayetlerde merkezi bir konuma sahip olan “الْيَدُ” ifadelerinin üç grupta incelenmesi mümkündür:

¹⁰⁴ Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Sa‘lebe (Benî Sa‘lebe)”, *DİA*, İstanbul, (TDV Yayınları) 2009, XXXVI, s. 28.

Birinci Grup: “Yed-i ulyâ” (veren kimse) ile “yed-i süflâ” (alan/almak durumunda kalan kimse) kıyasını içeren rivayetlerin sayısı 68 olup toplam rivayetlerin önemli bir yekûnünü oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle Hakîm (25), Ebû Hüreyre (22), İbn Ömer (12), Ebû Saîd (1), Câbir (2), Atıyye (2), Ebû Ümâme (3), Sa‘lebe (1) rivayetleri ikili bir yapı içermektedir.

İkinci Grup: Târik (1), Ebû Rimse (2) rivayetlerinin tamamı ile Atıyye (1) ve Sa‘lebe’nin (2) bazı rivayetleri sadece “veren el”in üstünlüğünden bahsetmektedir. Bağlamları ve içerikleri gereği tek elden bahseden ve 6 örneği bulunan bu rivayet grubunu da zımnen ilk gruba dâhil edebiliriz.

Üçüncü Grup: İbn Mes‘ûd (1) ve Mâlik b. Nadle (3) rivayetleri, 3 tür elden bahsetmeleri yönüyle birbirlerine benzerlik arz etmekte; ancak diğer rivayetlerden ayrılmaktadır. Cenâb-ı Hakk’ın cömertliğini ifade eden yüce elinden sonra veren el ile alan elin derecelendirildiği bu rivayet grubu da diğer rivayetlerle aynı mesajı vermektedir denilebilir.

İncelemelerimiz neticesinde “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin 2 yahut 3 kez vârid olduğu kanaatine ulaşılmıştır. Bu bilgileri aşağıdaki şekilde gruplandırabiliriz:

Birinci Vürûd Bilgisi: Hakîm b. Hizâm’ın Huneyn ganimetlerinin taksimi sırasında Hz. Peygamber’den (s.a) defaatle mal istemesi üzerine gerçekleştiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Rivayetlerin vürûd mekâmı Mekke yakınlarıdır.

İkinci Vürûd Bilgisi: Târik el-Muhâribî, Ebû Rimse ve Sa‘lebe b. Zehdem rivayetleri, Yerbû‘oğullarının alt kolları arasında bir kan davası ve diyet meselesi olması dolayısıyla Rasûlullah’ın “*Veren el üstündür*” ifadesini kullandığını göstermektedir. İlgili rivayetlerin muhtevasından anlaşıldığı kadarıyla ana cümlemiz, tasadduk ve infak maksadından ziyade olası bir diyet bedelinin ödenmesi sırasında yakınlar arasında yardımlaşmaya teşvik mesajı içermektedir.

Üçüncü Vürûd Bilgisi: Birtakım İbn Ömer rivayetlerinden anlaşıldığı kadarıyla Hz. Peygamber, veren elin alan elden üstünlüğü ilkesini -anlaşıldığı kadarıyla- Mescid-i Nebevî’nin minberinde hitap ettiği bir sırada sadaka vermeyi teşvik ve iffetli davranarak dilencilikten sakındırma maksadıyla dile getirmiştir. Dolayısıyla bu rivayetlerde herhangi bir diyet bedelinden söz edilmemekte; tam aksine hadisimiz tasadduk etmeyi ve iffetli davranmayı öğütlemektedir.

İkinci ve üçüncü grup vürûd bilgilerinin ortak özellikleri Medine’de, topluluk huzurunda kuvvetle muhtemel Mescid-i Nebevî’de gerçekleşmiş olmalarıdır. Bununla birlikte

sadece kavli bir aktarımdan ibaret kalıp herhangi bir vürûd bilgisi içermeyen rivayetlerin sayısı da az değildir.

İncelenen 78 rivayetın neredeyse 1/3'ünün Hakîm b. Hizâm gibi mukillûn bir sahâbî râviden gelmiş olması nispeten şaşırtıcı bir sonuçtur. Öyle ki; Hakîm, rivayet sayısı yönüyle Ebû Hüreyre'yi geçmiş, İbn Ömer rivayetlerinin iki katından fazla bir sayıya ulaşmıştır. Keza burada ulaştığımız 25 rivayet sayısı, Bakî b. Mahled'in (ö. 276/889) *Müsned*'i esas alınarak yapılan sayıma göre Hakîm rivayetlerinin toplamda 40 rivayet olmasıyla¹⁰⁵ daha kritik hale gelmektedir. Hakîm'in bu hadisin rivayetinde ön plana çıkmasında vürûda yol açan sahâbî olması kadar kendisine yöneltilen nebevî uyarıların vecizliği ve dokunaklılığı elbette ki bir dereceye kadar etkili olmuştur. Bu arada Ebû Hüreyre ve İbn Ömer'in bazı rivayetlerinden anlaşıldığı kadarıyla “أَلَيْدُ الْعُلَيَّا”، “أَلَيْدُ السُّفْلَى”، “مَنْ تَعُولُ”، “عَنْ ظَهْرِ غَنَى” ifadelerinin anlamının ilk nesiller arasında konuşulması, hadisimizin belli bir gündem oluşturduğunu göstermektedir. Hakîm ve İbn Ömer'in bu rivayetten hareketle insanlardan hiçbir şey istememeyi kendilerine ilke edinmeleri, yapılan bu yorumu desteklemektedir.

34 rivayetle *Müsned*'in açık bir arayla önde olduğu “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin incelediğimiz kaynaklara göre tahric dağılımı aşağıdaki tabloda kronolojik olarak gösterilmiştir:

Kaynaklar	İM	HH	EH	TM	İÖ	ES	CA	AT	EÜ	MN	ER	SZ	SAYI
<i>Sahîfetü Hemmâm</i>	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
<i>Câmi '-i Ma 'mer</i>	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2
<i>Muvatta-i Mâlik</i>	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
<i>Nüşatü Vekî'</i>	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
<i>Musanef-i Abdürrezzâk</i>	-	1	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-	4
<i>Müsned-i Humeydî</i>	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
<i>Musanef-i İbn Ebî Şeybe</i>	-	3	1	-	1	-	-	-	-	-	-	1	6
<i>Müsned-i Ahmed</i>	1	5	13	-	5	-	2	1	1	2	2	2	34
<i>Sünen-i Darîmî</i>	-	2	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	3
<i>Sahîh-i Buhârî</i>	-	5	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	7
<i>Sahîh-i Müslim</i>	-	2	1	-	1	-	-	-	1	-	-	-	5
<i>Sünen-i Ebû Dâvûd</i>	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	-	-	2
<i>Sünen-i Tirmizî</i>	-	1	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	3
<i>Sünen-i Nesâî</i>	-	5	1	1	1	-	-	-	-	-	-	-	8
Toplam	1	25	22	1	12	1	2	3	3	3	2	3	78

¹⁰⁵ Karataş, Mustafa, “Mukillûn ve Hadis Sayıları” *Diyanet İlmî Dergi*, 2001, XXXVII, S. 2, s. 115.

Tablo 6: Kaynaklara Göre Rivayet Sayıları

Tarama havuzumuzda yer alan ale'l-ebvâb sistemde yazılan hadis kaynakları, “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin hangi bölümlerde tahriç edildiğini göstermesi bakımından dikkat çekici bazı veriler sunmuştur. Tasnif içermeyen *Sahîfetü Hemmâm* (1) ile ale'r-ricâl sistemli Humeydî (1) ve İbn Hanbel'in *Müsned*'leri (34) sayılmazsa; konulu kaynaklar “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisini 26 rivayetle açık ara bir farkla “Zekât” bölümünde tahriç etmişlerdir. “Humus” (1), “Nafakât” (1), “Sadaka” (1) bölümleri ile “en-Nafaka fî Sebîlillah” (1), “Hayru's-Sadaka” (1), “Dîvân” (1) bâbları da aynı minvalde değerlendirilebilir. “Vesâyâ” bölümündeki 5 tahriçten 4'ünün Abdürrezzâk'a ait olması dikkat çekicidir. Zühd konulu bölümlerde daha fazla tahriç edilmesini beklediğimiz tahriç sayısı yalnızca 5'te kalmıştır. Bu bölümleri “Zühd” (2), “Rikâk” (2) ve “Kıyâme ve Rekâik” (1) şeklinde sıralayabiliriz. Hâlbuki muhtevası gereği ilgili metinlerin zühd başlıkları ile irtibatı daha fazla kurulabilirdi.¹⁰⁶

Toplamda 12 farklı sahâbîden gelmesi yönüyle “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisi için sahâbe tabakasında tevatür şartını sağladığı değerlendirmesini yapmak pek de yanlış olmayacaktır. Ayrıca ilgili hadisin, kaynaklardaki toplam rivayet sayıları tek hanelerde kalan Târik el-Muhâribî, Atıyye es-Sâ'dî, Mâlik b. Nadle, Ebû Rimse, Sa'lebe b. Zehdem gibi sahâbîlerden bile nakledilmiş olması dikkat çeken bir ayrıntıdır.

Çalışmanın Birinci Bölümü tamamlanmıştır.

¹⁰⁶ Nitekim incelediğimiz hadisin, şu an itibarıyla yazımı devam eden “Hadis Edebiyatında Kitabü'z-Zühdler” başlıklı doktora çalışmasının tarama havuzunda Hakîm, Ebû Hüreyre, Ebû Ümâme ve İbn Ömer'den 14 merfu, İbn Mes'ûd'dan ise 1 mevkuf rivayetinin yer aldığı bilgisine ulaşılmıştır. Değerli katkıları dolayısıyla Arş. Gör. İsmet AKTÜRK'e teşekkür ediyorum.

Bu arada tezimiz ile sözü edilen doktora çalışmasının tarama havuzuna giren bazı kaynakların müşterek olduğunu belirtebiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM

İÇERİK DEĞERLENDİRMESİ

Çalışmanın İkinci Bölümü'nde, daha önce sened ve metin yönüyle incelenen rivayetlerin içerik değerlendirmesi yapılacaktır. Bu bağlamda öncelikle Kur'ân-ı Kerîm âyetleri, hadis rivayetleri ve Arap dilinde el sözcüğünün bilhassa tezimizle ilgili kullanımları üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Ardından öbek haline gelen “veren el” ve “alan el” ifadelerinin anlamı üzerinde daha geniş bir şekilde durulmaya çalışılacaktır. Son olarak da incelediğimiz hadisin muhtevası; tasadduk, cömertlik ve cimrilik, dilencilik konularıyla ilişkilendirilerek bölüm tamamlanacaktır.

1. KUR'ÂN-I KERÎM'DE EL SÖZCÜĞÜNÜN KULLANIMI

El (يد), insan kolunun bilekten parmak uçlarına veya parmak uçlarından omuza kadar kısmına verilen bir organın adıdır. Bilekten parmak uçlarına kadar olan kısım kastedildiğinde, elin iç kısmı (كف) manasına gelmektedir. Bu manalardan birisi hakiki kabul edildiğinde, diğer mana mecaza hamledilmektedir.¹⁰⁷ Ayrıca “el” kelimesi sözlükte zikredilen gerçek anlamının dışında mecaz ve kinaye yoluyla “güç-kudret, mülkiyet, hâkimiyet, nimet-lütuf, yardım, destek” gibi manalara da gelir.¹⁰⁸

El sözcüğü, değişik şekilleriyle Kur'ân-ı Kerîm'de 120 defa geçmektedir. Ayrıca insanın çok önemli bir uzvu olmasından ve mecazi kullanıma yatkınlığından dolayı türevleriyle birlikte insan organları içerisinde Kur'ân-ı Kerîm'de en çok tekrar edilen azadır. Aynı zamanda, -manaları farklı olsa bile- Allah ve insan için ortak kullanıma sahip az sayıdaki sözcüklerden biridir.¹⁰⁹ Bu sebeple zikredilen manalar doğrultusunda bu başlık altında âyetlerle irtibat kurularak “el” kavramının hangi anlamlarda kullanıldığı, nasıl kavramsallaştığı hakkında tezimizin ana gövdesini oluşturan “*Veren el, alan elden üstündür.*” rivayetini de dikkate alarak açıklamalar yapılacaktır.

“El” lafzını ele alırken çalışmanın sınırlarını aşmamak kaydıyla yukarıda zikredilen rivayeti göz önünde bulundurarak ilgili rivayeti anlam yönüyle destekleyen ve konumuzla ilgili

¹⁰⁷ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, IV, s. 3842.

¹⁰⁸ Yavuz, Yusuf Şevki, “Yed”, *DİA*, İstanbul, : (TDV Yayınları) 2013, XLIII, s. 375.

¹⁰⁹ Taşdelen, Hasan, “Arap Deyim ve Atasözlerinde ‘El’ Motifi”, *Uludağ Üniversitesi İFD*, 2009, XVIII, Sayı: 2, s. 218.

olan kısımları üzerinde yoğun bir şekilde durulacaktır. Söz konusu âyetler ışığında belirtilen anlamları şu şekilde izah etmek imkân dâhilindedir:

“El” bilindiği üzere bir organdır. Ancak âyetlerin perspektifinden bakıldığında insanın sahip olduğu bir uzvu dışında mecazlı ve kinayeli anlatımların da kullanıldığı tespit edilmiştir. Mecaz ve kinaye yoluyla serdedilen anlamlar daha çok müteşâbih âyetlerin karakteristik özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu doğrultudaki anlamları ihtiva edeceği düşüncesiyle “*Bir de Yahudiler, ‘Allah’ın eli bağlıdır-sıkıdır’ dediler ve dedikleri yüzünden elleri bağlandı. Söyledikleri bu sözden ötürü lanetlendiler. Hayır, Allah’ın iki eli de açıktır.*”¹¹⁰ âyeti örnek olarak gösterilebilir. Âyette “el” Allah’a izafe edilmiştir. Yahudiler Allah’ın elinin sıkı olduğunu iddia edince Cenâb-ı Hak, “iki eli de açıktır” ifadesiyle geniş cömertliğini beyan etmiş ve Yahudilerin kanaatlerini çürütmüştür.

Benzer şekilde elini sıkı tutmak ifadesi başka bir âyette şöyle zikredilmiştir: “*Erkeğiyle kadınıyla münafıklar birbirine benzer, kötülüğü özendirip iyiliği engellerler, ellerini sımsıkı tutarlar...*”¹¹¹ Ellerini sıkı tutmak söylemiyle münafıkların Allah’ın kendilerine bahsettiği onca nimeti infak etmeyip bu sebeple tutum ve davranışlarıyla cimriliği şiar edindikleri anlaşılmaktadır. Bir başka âyette ise “*Eli sıkı olma ölçüsüzce eli açık da olma; sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin!*”¹¹² şeklinde ifade edilmiştir. Burada da söz konusu “eli sıkı olmak” deyimiyse yine cimrilik kastedilmiştir. Nitekim âyeti bağlamından koparmadan değerlendirdiğimiz takdirde âyet, hem cimrilikten hem de israftan sakınmamız noktasında bizlere anlamlı mesajlar ve ödevler vermektedir. Ayrıca belirtilen âyetten daha önceki âyetlerde akrabaya ve muhtaçlara iyilik edilmesinden, bunu yaparken gereksiz yere saçıp savrulmamasından, çünkü savurganların şeytanların dostları olduğundan bahsedilmiştir. Cimrilik de savurganlık da aşırılıktır, bu sebeple haramdır. İkisinin ortası cömertliktir.¹¹³

Diğer taraftan söz konusu âyette daha önce zikredilen Maide sûresinde geçen âyetten farklı olarak insan elinin sıkı olmasına vurgu yapıldığı görülmüştür. Ancak belirtilen “eli sıkı olmak” deyimini her iki âyette de veciz bir anlam kazanmıştır.

Konunun anlaşılması noktasında katkı sağlayacağı düşüncesiyle belirtmek gerekirse; Arap dilinde de cömertlik ve cimrilik tutumlarının anlatımında “el” manasına gelen “yed”

¹¹⁰ Mâide, 5/64.

¹¹¹ Tevbe, 9/67.

¹¹² İsrâ, 17/29.

¹¹³ *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, haz. Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrııcı vdğr., DİB Yayınları III, 6. bs., s. 479.

kelimesinden yararlanılmıştır. Nitekim tez konumuzu oluşturan veren el, alan elden üstündür rivayetinde de vermek vurgusu vardır.

Daha önce “el” sözcüğü üzerine yapılan tanımlarda bilekten parmak uçlarına kadar olan kısmın avuç içi anlamına geldiğini belirtmiştik. İlgili anlama misal olarak “...*bunun üzerine ona yaptığı masraflara karşı avuçlarını ovuşturup kaldı...*”¹¹⁴ âyeti gösterilebilir. Belirtilen âyette avuç içi söyleminin manası mecaza hamledilmiştir. Bu sebeple avuçlarını ovuşturmak ifadesi kişinin üzüntü duyması, kederlenmesi, teessüf etmesi ve pişmanlık duyması şeklinde tasvir edilmiştir.¹¹⁵ Nitekim ilgili âyetten önce zikredilen âyetlerin bağlamı dikkate alındığında biri imanın, diğeri küfrün temsilcisi durumundaki iki adamın inanç ve davranış özellikleri temsil edilmiştir. Âyetlerden anlaşıldığına göre küfrün temsilcisi olan şahıs büyük bir servete sahiptir. Ancak bu kişi Allah’a iman edip verdiği nimete şükredeceği yerde, servetini fakir arkadaşına karşı böbürlenme ve nankörlük vasıtası yapmıştır. Malının yok olmayacağına ve kıyametin kopmayacağına inanmaktadır. Ancak zenginlik de fakirlik de birer imtihan aracıdır. Bu âyetlerde imtihanı kazanan ve kaybeden iki örnek canlı bir üslup içinde, karşılaştırma yöntemiyle verilmiştir.¹¹⁶ Sonuç itibarıyla servet sahibi olan kişi yaptıklarının bedelini ağır bir şekilde ödemiş ve hüsrân içinde kalmıştır. Bu âyette verme ve alma pozisyonunda olan iki kişinin karşılaştırması yapılmıştır. Nitekim imkânı olan kimse malını cömertçe vermeyip üstünlük kurmak maksadıyla kullanmaktadır. Alma durumunda olan kimse ise imkânı olmayıp veremediği ve bu yüzden mecbur kaldığı için istemektedir.

“El” kavramının bazı âyetlerde ise yardım, destek, nimet ve kuvvet anlamlarını içerdiği tespit edilmiştir. Fetih sûresi 10. âyette belirtilen anlamlar geniş bir şekilde yorumlanmıştır. Âyette “... *Allah’ın eli onların elinin üstündedir.*”¹¹⁷ ifadesi geçmekte olup Allah’ın elinden kastedilen şeyin O’nun yardımı, desteği, nimeti veya kuvveti olduğu belirtilmiştir. Allah Teâlâ “*“Ey İblis, iki elimle yarattığım şu varlığın önünde secde etmekten seni alıkoyan nedir?” diye sordu*”¹¹⁸ şeklindeki âyette ise Allah’ın iki elinden kastedilen şeyin Allah’ın gücü ve kudreti olduğu anlaşılmaktadır. Burada özellikle Râgıb el-İsfahânî’nin (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) bu âyet münasebetiyle yaptığı yorumu zikretmekte fayda görüyoruz. İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi’l-Kur’ân* isimli eserinde âyetteki el ifadesinin Cenâb-ı Hakk’a has olan yaratma işinin kendisine ait olduğunu vurgulamak için zikredildiğini söyler. “El”in özellikle zikredilmesinin

¹¹⁴ Kehf, 18/42.

¹¹⁵ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü elfâzi’l-Kur’ân*, çev. Yusuf Türker, İstanbul, Pınar Yayınları, 2021, s.1585.

¹¹⁶ *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, III, s. 554-555.

¹¹⁷ Fetih, 48/10.

¹¹⁸ Sâd, 38/75.

sebebi ise bizim –zira biz eylemlerimizi en fazla elimizle gerçekleştiririz- Cenâb-ı Hakk’ın yaratma fiilini daha iyi tasavvur edebilmemiz içindir. Yoksa asla, kendi elimizde Cenâb-ı Hakk’a isnat edilen ‘el’ arasında bir benzerlik kurmak için değildir.¹¹⁹ Nitekim yukarıda bahsedilen “el” sözcüğünün mecaz anlamlarının Kur’ân-ı Kerîm’deki kullanım alanları geniş olmakla birlikte insan eli şeklinde hakikî anlamda kullanıldığı yerler de oldukça fazladır. Bu doğrultuda “el” kavramının Kur’ân-ı Kerîm’de gerçek anlamda kullanımına verilebilecek en sarih örneklerden biri “*Şimdi de elini koynuna sok; kusursuz, bembeyaz çıkacaktır.*”¹²⁰ âyetidir. İlgili âyette el ile kastedilen şeyin Hz. Musâ’nın elinin beyazlaması mucizesi olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca “el” sözcüğünün birçok âyette “beyne yedey” ifadesiyle kalıp halinde kullanıldığı görülmüştür. Âyetlerde belirtilen bu tür kalıpsal ifade biçimlerinin ekseriyetle “zaman, mekân, yer yön, emretmek” manalarına geldiği tespit edilmiştir.¹²¹ Tabii şunu da belirtmek gerekir ki burada verilen anlamların mecazi ifade biçimlerinin de kullanıldığı gözlemlenmiştir.¹²² Kimi zaman “el” sözcüğünün Kur’ân’ın bazı âyetlerinde ‘birinin tasarrufu altında bulunma, mâlik veya sahip olmayla’ ilgili kullanıldığı görülmüştür.¹²³

Burada yukarıda zikredilen âyetlerden hareketle Kur’ân-ı Kerîm’de “yed” kelimesiyle ilişkilendirilen fiillerin kullanım haritası çıkartılabilirse de çalışmanın hacmini büyütmemek açısından, bu fiillerin geçtiği bütün âyetler verilmek yerine örneklendirme yapmak tercih edilmiştir.

a. “Yed” kelimesine isnat edilen, yani “yed”in gerçekleştirdiği eylemler şunlardır: ‘işlemek, yapmak, yaratmak’¹²⁴, ‘sunmak, önden göndermek, işlemek’¹²⁵, ‘şahitlik etmek’¹²⁶, ‘yazmak’¹²⁷, ‘kazanmak, işlemek’¹²⁸.

b. “Yed” kelimesinin eylemden etkilenen (me’ûl) olarak zikredildiği fiiller ise şunlardır: “alikoymak, engellemek, el çekmek”¹²⁹, ‘kesmek, koparmak’¹³⁰.

¹¹⁹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredatü elfâzi’l Kur’ân*, s.1585.

¹²⁰ Kasas, 28/32.

¹²¹ Bk. Mâide, 5/48; Rad, 13/11; Mücâdele, 58/12; Sebe, 34/12.

¹²² Bk. Hucurât, 49/1.

¹²³ Bk. Bakara, 2/237.

¹²⁴ Yâsîn, 36/35, 71

¹²⁵ Enfâl, 8/51; Âl-i İmrân, 3/182.

¹²⁶ Nûr, 24/24.

¹²⁷ Bakara, 2/79.

¹²⁸ Rûm, 30/41.

¹²⁹ Fetih, 48/ 20, 24; Mâide, 5/11; Nisâ 4/77.

¹³⁰ A’raf, 7/124; Şuara, 26/49; Tâ-Hâ, 20/49.

c. Ellerin vasıta olarak kullanıldığı eylemler, ‘yazmak’¹³¹, ‘cezalandırmak’¹³², ‘dokunmak’¹³³, ‘yaratmak’.¹³⁴

Ayrıca Kur’ân-ı Kerîm’de “sağ ve sol el” manalarına gelen “şimal” ve “yemin” kelimeleri de kullanılmıştır. Fakat bu kelimeler organ ismi olarak değil daha çok sağ ve sol yönleri ifade etmek için çeşitli şekillerde kullanılmıştır. Bununla birlikte “yemin” kelimesi birkaç âyette de doğrudan insanın sağ eli manasında da kullanılmıştır. Mesela Tâ-Hâ sûresinde geçen “*Ey Musâ! Nedir o sağ elinde olan?*”¹³⁵ âyeti buna örnektir.

Görüldüğü gibi yukarıda zikredilen örnek âyetlerde “el” sözcüğünün tezimizdeki ilgili anlam ve yorumlarına yer verilmiştir. “El” sözcüğünün kullanım alanlarının çoğunlukla tezimizin konusunu oluşturan hadislerle örtüşmediği ve ilgisiz anlamlarının da olduğu görülmektedir. Bütün bu anlam zenginliğinin sebebi olarak “el” sözcüğünün icra ettiği fonksiyonun mecazî kullanıma çok yatkın bir yapıya sahip olması söylenebilir. Ancak Kur’ânî bir lafız olan “el” sözcüğünün ilgili olsun veya olmasın hangi anlamlarda kullanıldığını belirtmekle çalışmaya daha geniş bir pencereden bakılması amaçlanmıştır.

2. HADİSLERDE EL SÖZCÜĞÜNÜN KULLANIMI

Bu başlık altında tez konumuzun merkezinde yer alan “*Veren el, alan elden üstündür*” rivayetini hadislerde geçen kullanımı dikkate alınarak açıklanacaktır. Bu sebeple rivayetin de ana çerçevesini belirleyen “el” kavramını daha önce Kur’ân-ı Kerîm’de kullanım alanlarını incelediğimiz gibi aynı bakış açısıyla hadislerdeki kullanım yerlerine ve ifade ettiği anlam biçimlerine temas edilecektir. Ancak “el” lafzının hadislerde ihtiva ettiği anlamlarının dökümünü yapmadan önce ilgili kelimenin hangi anlamlara karşılık geldiği, cümle içinde hangi pozisyonu üstlendiğini daha açık bir şekilde belirtmek amacıyla Arap dili ve edebiyatı açısından da değerlendirmenin faydalı olacağı görülmüştür. Bu doğrultuda Arap dili ve edebiyatında zengin bir muhteva ve edebi bir değere sahip olan “el” sözcüğü hakkında aktarımlarda bulunulacaktır. Bu minvalde belirtilen “veren el” ve “alan el” ifadelerini anlam yönüyle destekleyen bilgiler kaydedilecektir.

Öncelikle Arap dili ve edebiyatı içerisinde kendisine önemli bir yer edinmiş ve zengin bir literatüre sahip olan atasözleri ve deyimlerde “el” lafzının yoğun bir şekilde geçtiğini

¹³¹ Bakara, 2/79.

¹³² Tevbe, 9/14.

¹³³ En’am, 6/7.

¹³⁴ Sâd, 38/75.

¹³⁵ Tâ-Hâ, 20/17.

görmek mümkündür. Bu sebeple Klasik edebi eserler dikkatle incelendiğinde, “el” ve “ele” ilişkin kavramlar hususunda büyük bir edebi birikim ve geniş bir anlam yelpazesıyla karşılaşılacaktır.

Arap deyim ve atasözlerinde “yed” kelimesi çok çeşitli ve zengin bir anlam yapısıyla sunulmuştur. “yed” kelimesinin sadece kendisi değil, aynı zamanda bu kelimeyle ilişkili sayılabilecek; *avuç, parmak, elin üst kısmı, kol* gibi kelimeler de deyim ve atasözlerinde kendilerine oldukça geniş bir kullanım alanı bulabilmişlerdir. Meselâ “el” kelimesinin Türkçe “elde” manasına yakın bir kullanımını gösterebiliriz. el-Meydânî (ö. 518/1124) eserinde konuya ilişkin “*Üzüntüyü ne zaman çağırırsan hemen gelir*” meselini zikretmiştir. Nitekim meseli izah etmek gerekirse; “*Yani, üzüntü zaten eldedir (insanın üzülmeye sebep olacak bir şeyler her zaman bulunur), sen eğlenme fırsatını kaçıрма!*”¹³⁶

“El” kelimesinin kullanım alanlarından birisi de ellere renk verilerek bunlara sembolik manalar yüklenmiş olmasıdır. Böylece hem “el” hem de “renk”in çağrışımlarından beraberce yararlanılarak, sembolik ifade tarzları ortaya konulmuştur. Renklerine göre eller üçe ayrılmaktadır:

- a. Beyaz el: Sırf iyilik olsun diye ve istenmeksizin ihsan ve infakta bulunan el.
- b. Yeşil el: Kendisine yapılan iyiliğin karşılığını veren el.
- c. Siyah el: Yaptığı iyiliği başa kakan el.¹³⁷

Nitekim yukarıda renklerine göre belirtilen elleri tez konumuz olan “*Veren el, alan elden üstündür*” rivayeti çerçevesinde mukayese ettiğimizde rivayette veren veya alan elin herhangi bir rengi temsil etmediği imkânı olan kimsenin vermeye yatkınlığı, imkânı olamayıp da veremeyen kimsenin ise almak mecburiyetinde kaldığı açıkça beyan edilmiştir. Bununla birlikte şunu da belirtmek gerekirse “*beyaz el, yeşil el ve siyah elin*”, her ne kadar insanlara verirken farklı niyetler beslense de hadiste belirtilen veren kimsenin eliyle aynı pozisyonunda olmaları yönüyle ortak noktaları olduğu söylenebilir.

el-Buhturî’den (ö. 284/897) nakledilen bir beyit şöyledir:

“*Ellerinle gönderdiğin ihsanla beni utandırdın da o ‘beyaz el’ aramızda olan (güzel yakınlığı) biraz kararttı.*”

¹³⁶ Taşdelen, “Arap Deyim ve Atasözlerinde ‘El’ Motifi”, s. 228-229.

¹³⁷ Taşdelen, “Arap Deyim ve Atasözlerinde ‘El’ Motifi”, s. 229.

Yaptığın iyiliklerle benim-mukabele edemediğim için utancımдан- sana gelmemi engelledin, hatta bana öyle geliyor ki, bir daha buluşamayacağız.”

Şair burada, muhatabının yaptığı iyiliklere karşılık veremediği için bunun sıkıntısını içinde hissetmekte ve bu utançtan uzak kalmak için, muhatabından uzak olmayı istemektedir.¹³⁸

Şairin söylemiş olduğu şiirin temasını incelediğimizde veren elin beyaz el şeklinde ifade edildiğini görmekteyiz. Ayrıca beyaz motifi her ne kadar saflığı, yalınlığı temsil etse de bunun yanında bir kimseye iyilik ve ihsanda bulunmak gibi anlamlara çağrıştırdığı görülmektedir. O halde tez konumuzun başlığı olan “*Veren el, alan elden üstündür*” rivayetini bu minvalde düşünecek olursak veren kimsenin elinin “*beyaz el*” görevini üstlendiğini söyleyebiliriz. Her ne kadar hadisten anlaşılmasa da şiirde alan kimsenin kendisine iyilikte bulunan kişiye karşı büyük bir mahcubiyet duyduğu adeta utancından dolayı ondan uzak kalmak istediği görülmektedir.

Yukarıda bahsi geçen şiir üzerine yaptığımız bütün bu açıklamalardan sonra hayal gücünün önünde hiçbir engelin olmadığı “*beyaz el*”e cömertlik sıfatını dahi veren anlamlar giydirildiğini görmekteyiz. Böylece Arap edebiyatındaki kalemşörlerin, kelimelerin çağrışım dünyalarında kalemlerini istedikleri gibi oynattığı söylenebilir.¹³⁹

“Yed” sözcüğünü konumuzla ilişkisini ele aldığımızda sıfat olarak kullanıldığı terkipler de mevcuttur. Örnek sadedinde “*cimri, pinti*” (جَعْدُ الْيَدَيْنِ), “*fakir*” (خَفِيفُ ذَاتِ الْيَدِ) gibi anlamlara geldiği ifade edilmiştir.¹⁴⁰ Bu durumda “*el*” sözcüğünün başka kelimelerle yan yana geldiğinde esas anlamından çıkarak mecazi anlamlara dönüştüğünü görmekteyiz. Nitekim “*el*” lafzı (جَعْدُ) kelimesiyle kullanıldığında “*cimri, pinti*”; (خَفِيفُ ذَاتِ) kelimesiyle kullanıldığında ise “*fakir*” anlamını karşılamaktadır. Belirtilen iki ifadeyi daha iyi izah edecek olursak “*veren el*” statüsündeki kimse şayet verme görevini kendisine şiar edinmez ve eli sıkı olursa bu durum kendisinde cimrilik sıfatına dönüşür. Ayrıca alan kimsenin ise elinde olmayan müşkül sebeplerden dolayı istemek zorunda kaldığı böylece terkipte belirtildiği gibi “*fakir*” (خَفِيفُ ذَاتِ) kimselerin özelliğine vurgu yapıldığı söylenebilir.

“*El*” kelimesinin hakikî manasının dışına çıkartılarak farklı manalarda kullanılmasına Hz. Peygamber’den (s.a) rivayet edilen birçok hadis-i şerifte de rastlanmaktadır. Hz. Peygamber’e nispet edilen “*el*” sözcüğü daha sonraları darb-ı mesel veya vecize hükmüne

¹³⁸ Taşdelen, “Arap Deyim ve Atasözlerinde ‘El’ Motifi”, s. 230.

¹³⁹ Taşdelen, “Arap Deyim ve Atasözlerinde ‘El’ Motifi”, s. 231.

¹⁴⁰ Taşdelen, “Arap Deyim ve Atasözlerinde ‘El’ Motifi”, s. 232.

geçmiştir. Bu bölümün ayrıntılarıyla dökümüne geçmeden önce vecize ve mesel hakkında argümanlar sunmanın önemli olacağı görülmüştür.

Vecize, söyleyeni belli olan kısa fakat geniş mana ifade eden özlü söz ve özdeyişlere denir. Dilimizdeki bu tanımdan hareketle Hz. Peygamber'e ait yaygın veciz mesellerin, onun vecizelerinin karşılığı olduğunu ifade edebiliriz. Atalarımızın tarih sahnesindeki yerlerini aldıklarından bugüne geniş atasözü ve vecize hazinesini bizlere miras bıraktıkları bilinmektedir. Özellikle İslam'a girdikten sonra pek çok atasözü ve deyimimizin başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere Hz. Peygamber'in hadislerinden etkilendiklerini burada belirtmek durumundayız. Bilhassa vecize türü hadislerin bu etkileşimde oldukça önemli yeri vardır. Bazen bu tür hadislerin aynen Arap atasözlerinde olduğu gibi dilimize de tercümeleriyle intikal ettiği olmuştur. Örnek olması bakımından “*Veren el, alan elden üstündür*”, (*الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ*)¹⁴¹ hadisi, *veren el, alan elden üstündür* şeklinde Türk Atasözü haline gelmiştir.¹⁴²

Burada Hz. Peygamber'in (s.a) yaygın veciz mesellerle beraber cevâmi'ü'l-kelîm türünde hadislerinin de varlığından söz etmenin faydalı olduğu görülmüştür. Zira kendisi de “*Cevâmi'ü'l-kelîm ile gönderildim*”¹⁴³ ya da “*Bana cevâmi'ü'l-kelîm verildi*” şeklindeki hadisleriyle ifade eder. Cevâmi'ü'l-kelîm, Hz. Peygamber'in (s.a) az sözle çok mana ifade etme özelliğini belirtmekte ve az da olsa câmi'ü'l-kelâm ve câmi'ü'l-kelîm şekillerinde de kullanılmaktadır.¹⁴⁴ Tanımdan da anlaşıldığı gibi cevâmi'ü'l-kelîm tarzında gelen rivayetlerin bu yönüyle veciz mesellerle benzer özellikler taşıdığı söylenebilir. Dolayısıyla Hz. Peygamber tarafından söylenen ve darb-ı mesel hükmüne geçen rivayetleri “*cevâmi'ü'l-kelîm*” başlığı altında zikretmek de imkân dâhilindedir.

Hz. Peygamber'den (s.a) rivayet edilen (*الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى*) hadisinin yaygınlaşarak darb-ı mesel veya vecize özelliği kazandığını daha önce belirtmiştik. Darb-ı mesel hükmündeki bu sözün sosyal münasebetler ile ilgili teşbihler arasında zikredilmesi mümkündür. Nitekim Allah Rasûlü, “*Veren el, alan elden üstündür*” ifadesinde geçen üstteki elden veren eli, alttaki elden de alan eli murad etmiştir. Veren el muhtaç olup isteyenlere yardımcı ve faydalı olması cihetiyle önemli bir pozisyonudur. Ayrıca ilgili hadis ferdî açıdan, sosyal münasebetler, devletler arası ilişkiler ve her bakımdan ilerleme açısından

¹⁴¹ Buhârî, “Vesâyâ”, 9; Müslim, “Zekât”, 94.

¹⁴² Kazan, Ramazan, *Hz. Peygamber'in Vecizeleri ve Edebî Özellikleri*, Nobel Akademi Yayınları, Ankara, 2013, s. 10-11.

¹⁴³ Buhârî, “et-Ta'bîr”, 11; Müslim, “Eşribe”, 71.

¹⁴⁴ Kandemir, M. Yaşar, “Cevâmi'ü'l-Kelîm”, *DİA*, İstanbul, : (TDV Yayınları) 1993, VII, s. 440.

değerlendirildiğinde, bu ilişkilerin meydana gelmesinde en önemli faktörlerden biri olan çalışmanın ve maddi imkânlarla sahip olmanın önemini vurgulamaktadır. Zira üstün olmanın yolu vermekten geçer. Vermek de varlık sahibi olmaya bağlı bir durumdur. Varlıklı olmanın yolu da çalışmaktan geçer. Aynı zamanda bu hadiste çalışmaya teşvik vardır. Bu durum ferdi açıdan böyle olduğu gibi toplum ve devletler için de geçerli bir durumdur. Çünkü ilim ve teknoloji açısından ilerlemiş devletler, geri kalmış devletlere verdikleri gerek ilmî gerek teknolojik ve gerekse mali ve nakdî yardımlarla üstünlüklerini devam ettirmektedirler. Ayrıca hadis verme ve alma işinin genelde el ile yapıldığına da işaret etmektedir. Genel olarak bütün ilmî ilerlemeler ve teknolojik gelişmeler elin eseridir. Netice itibariyle hepsi elden geçmektedir.¹⁴⁵

İlgili rivayet günümüzde neredeyse bir atasözü yerine geçmiş durumdadır. Gerçek anlamı itibariyle vecizede geçen (الْيَدُ الْعُلْيَا) terkibi, “yüksek el”, الْيَدُ السُّفْلَى “alçak el” manasındadır. Hadisin devamı vecizenin şerhi mahiyetindedir. Hadis metnine idrâc olduğunu düşündüğümüz bu açıklama kısmının metni şu şekildedir: “Yüksek el infak edici/verici, alçak el ise isteyen eldir.”.

(فَالْيَدُ الْعُلْيَا: هِيَ الْمُتَّقَةُ، وَالسُّفْلَى: هِيَ السَّائِلَةُ)¹⁴⁶

Buhârî şârihlerinden Aynî (ö. 855/1451) hadiste geçen (الْيَدُ الْعُلْيَا) terkibinden maksadın “veren insanlar”, (الْيَدُ السُّفْلَى)’dan kastın ise “isteyenler” olduğunu ifade eder. Hal böyle olunca hadiste sadaka vermeye teşvik vardır. Zira veren ve üste olan tasadduk edenin elidir. Aşağıda olan, isteyen ve dilencinin elidir. Veren, alandan daha üstün ve faziletlidir. Yine iyilikte bulunan da iyilik yapılandan daha hayırlıdır. Hz. Peygamber’den hikmetli pek çok hadis rivayet edildiğine dikkat çeken son dönem Arap edebiyatçılarından Ahmed Emîn, bu tarz hadislere dair seçtiği birkaç örnek arasında özellikle bu vecizeyi zikreder.¹⁴⁷

Hadiste, (الْيَدُ الْعُلْيَا) “üstteki el” ile veren el, (الْيَدُ السُّفْلَى) “alçak el” ile alan el kastedilmiştir. Yoksa hakiki manası olan yükseklik ve alçaklık kastedilmemiştir. Konum itibariyle veren, alandan daha üstündür. İşte Hz. Peygamber iki elin bu halini veya durumunu kinayeli bir şekilde anlatmıştır. Zira genel olarak verme, sarf etme, alma ve tutma fiilleri ellerle yapılır. Hadiste müşebbehin hazfedilip, müşebbeh bihin açıkça zikredildiği istiare olan istiare-i tasrihiyye üslûbu söz konusudur. Zira verme konusunda “yüce el”, alma konusunda “alçak el” ifadesi

¹⁴⁵ Dölek, Adem, *Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, Kasım 2006, s. 272.

¹⁴⁶ Buhârî, “Zekât”, 18.

¹⁴⁷ Kazan, Hz. Peygamber’in *Vecizeleri ve Edebî Özellikleri*, s. 78.

kullanılarak “veren el” faziletinden dolayı “yüce ele” benzetilmiştir. “Alan el”de “alçak ele” benzetilmiştir. Karinesi ise veren kişi yükseklik veya alçaklık olsun diye elini diğerinin üzerine yükseltmez veya kaldırmaz. Dolayısıyla burada müşebbeh olan “veren el ve alan el” hazfedilmiş onların yerine “yüce el” ve “alçak el” kullanılmıştır.

Vecizede geçen (الْيَدُ) “el” kelimesiyle bedenın bir cüzü/parçası zikredilerek elin sahibi yani insan kastedilmektedir. Böylece cüzıyyet ve külliyet alakası nedeniyle mecâz-ı mürsel üslubunun bir örneğinin sergilendiğine de şahit olunmaktadır.

Ayrıca hadiste (الْيَدُ) kelimesinin tekrarı da söz konusudur. Yine vecize, anlamca zıt olan iki ibareyi bünyesinde barındırmaktadır. Zira hadiste (الْعُلْيَا) ve (السُّفْلَى) kelimeleri birbirlerine anlamca zıt olmaları yönüyle de tıbak sanatına örnek gösterilebilir.

Ana hatlarıyla vecizenin değerlendirmesi yapıldığında, vecizede zenginlerin daima yardım ellerini, zaruret içinde bulunanlara uzatarak, yükümlülüklerini yerine getirmelerine ve bu hususta canlı ve istekli olmalarına teşvik vardır. Ayrıca servette zekâtın başka mükellefiyetlerin de olduğuna ve duyarlı olmanın önemine dikkat çekilmektedir. Yine vecize, üstün ve faziletli olmanın yolunun cömertlikten geçtiğini haber verirken alan el durumuna düşmemek için de çalışıp çabalamanın önemini ortaya koymaktadır.¹⁴⁸

“El” sözcüğünün cümle içerisinde olumsuz anlamlar çağrıştıracak şekilde kullanıldığını da görmek mümkündür. Burada söz konusu el motifinin gramer yapısı itibariyle değil de anlamsal açıdan olumsuz çağrışımları üzerinde durulacaktır. Değerlendirmeler yapılırken tez konumuzun sınırlarını aşmadan gerekli görülen kısımları da incelenmeye tabi tutacağız. Nitekim aşağıda bu hususta örnekler verilecektir.

a. “Ellerin toprak görsün” veya “ellerin toprağa yapışsın.” (تَرَبَّتْ يَدَاكَ)¹⁴⁹ demektir. Bu açıdan bakıldığında ifade, “elinde topraktan başkası kalmasın, fakr u zarurete duçar olasın!” şeklinde yorumlanmalıdır. Dolayısıyla bu ibare, fakirliğe uğraması için birisine beddua manasında kullanılan bir deyimdir.

Bu deyimdeki (ترب) fiilinin manası “ellerin toprağa değmesi ve yapışmasıdır”. Bununla birlikte kullanım yerlerine bakıldığında bu hakikî mananın dışına çıkılarak, bir hayret ve şaşkınlık ünlemi olarak kullanıldığı görülmektedir. Türkçede benzer kullanıma sahip olan “Allah cezanı versin” deyiminin ifade ettiğine benzer bir manaya bürünmüştür.

¹⁴⁸ Kazan, *Hız. Peygamber'in Vecizeleri ve Edebî Özellikleri*, s. 78-79-80.

¹⁴⁹ Meydânî, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî, *Mecma' u'l-emsâl*, I, 133.

b. “El” motifinin olumsuz yapıda kullanıldığına dair bir başka örnek olarak “Bir elin diğerine verebileceği bir şeyle geldi (Eli boş geldi)” (جَاءَ بِمَا آدَّتْ يَدٌ إِلَى يَدٍ)¹⁵⁰ meseli gösterilebilir.

Mecma ‘u’l-emsâl’de bu meselin biraz farklı bir şekline daha rastlamaktayız. Bu sefer cümle olumsuzluk edatıyla başlamakta ve cümlenin manasını güçlendirmek için aynı anlamda bir başka cümle daha eklenmektedir: “Bir elin diğer ele koyabileceği kadar bile bir şey getiremedi; karıncanın yuvasına götürdüğü kadar bir şey bile getiremedi.”¹⁵¹ (مَا جَاءَ بِمَا آدَّتْ إِلَى (يَدٍ، وَمَا جَاءَ بِمَا تَحْمِلُ ذَرَّةً إِلَى جُحْرَهَا

Bu mesel, hayal kırıklığını vurgulamak istendiği zaman kullanılmaktadır. Üzerinde durulan rivayette, verme imkânı olup da insanlara ufacık bir yardımı dahi esirgeyen kimselerin özelliğine vurgu yapıldığı söylenebilir. Nitekim karınca yiyeceği kadar bile bir şey vermeyenler kınanmıştır. Bu açıdan bakıldığında verme pozisyonunda olan bir el vereceği şeyin miktarına bakmaksızın vermekten kaçınmamalıdır. Bununla birlikte şöyle de bir yorum yapılabilir ki; alan pozisyonundaki el de aldığı şeyin miktarına razı olmalıdır. Bu şekildeki bir münasebet, veren kimse ile alan kimse arasında karşılıklı rızaya dayalı bir ilişkiyi ortaya koyacaktır.

c. “El” sözcüğü hakkında başka bir mesel ise, “Kazanırken maharetli olan, harcarken aptalca davranan nice insan var.” (كَمْ مِنْ يَدٍ صَنَعَاءَ فِي الْكَسْبِ خَرْقَاءَ فِي الْإِنْفَاقِ)¹⁵² meselidir.

Kazancının iyi olmasına ve elinden iş gelmesine rağmen, harcarken israf yapan bu yüzden sıkıntıya düşen kişileri ifade etmek için kullanılan bir atasözüdür. İlgili atasözü bizlere kazandığımız malı harcama konusunda itidalli olmamız yani ifrat ve tefrite kaçmamamız hususuna dikkat çekmiştir. Dolayısıyla atasözü bir ihtar mahiyetindedir. Aksi halde bu durumun getireceği sonuçların ağır olacağı unutulmamalıdır. Nitekim ilgili atasözünü desteklemesi düşüncesiyle “*Eli sıkı olma ölçüsüzce eli açık da olma; sonra kınanacak, kendi kendine hayıflanacak duruma düşersin!*”¹⁵³ âyetini örnek verebiliriz.

d. Emsâl kitaplarından sadece *Mecma ‘ul-emsâl*’de geçen bir başka mesel ise “Hem tok hem de elinde ekmek parçası var” (شَبْعَانُ فِي يَدِهِ كِسْرَةٌ)¹⁵⁴ manasında olup ihtiyacından fazlasına sahip olan kişi hakkında kullanılmaktadır. El sözcüğü, verilen deyimde “elinde ekmek parçası var” şeklinde bir anlama karşılık gelmektedir. Deyimi “*Veren el, alan elden üstündür*” rivayeti

¹⁵⁰ Taşdelen, “Arap Deyim ve Atasözlerinde ‘El’ Motifi”, s. 237, 241.

¹⁵¹ Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, II, 293. (nr. 3972).

¹⁵² Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, II, 171.

¹⁵³ İsra, 17/29.

¹⁵⁴ Meydânî, *Mecma ‘u’l-emsâl*, I, 366 (nr. 1962).

çerçevesinde değerlendirecek olursak; veren kimse dini anlamda “*zengin*” kimsedir yani “*ihhtiyacından fazla mala sahip olan*”dır. İlgili atasözü doğrultusunda böyle kimselerin zekât, sadaka, infak gibi dini vecibelerini yerine getirmesi gerekmektedir. Ayrıca eldeki imkânların değerinin bilinmesi ancak daha çok mal kazanma gayesiyle hırs ve bencilliğin pençesine düşülmemesi gerektiği hususunda da anlamlar çıkarılabilir. Hulasa deyimim de muhtevasından hareketle kişi ömrünü zühd ve takvaya uygun bir şekilde yaşamalıdır. İhtiyacıdan fazlasına göz dikip israftan kaçınmalıdır. Ayrıca kendisinin sahip olduğu imkânları bulamayanların da olabileceğini unutmamalıdır.

Buraya kadar “el” motifinin olumsuz yapılarla kullanımlarına değinilmiştir. Şimdi ise “el” motifinin olumlu anlamlar içerdiği örnekler üzerinden değerlendirmeler yapılacaktır.

a. “Sana, tokluğu gördükten sonra acıkan bir el yedirsin, yoksa açlığı gördükten sonra doyan bir el değil” (أَطَعَمْتُكَ يَدٌ شَبِعَتْ ثُمَّ جَاعَتْ، وَلَا أَطَعَمْتُكَ يَدٌ جَاعَتْ ثُمَّ شَبِعَتْ)¹⁵⁵ manasındaki deyim el sözcüğünün olumlu anlamda kullanımına örnek gösterilebilir.

Rivayetlere göre; bir kadın insanlardan yiyecek istemek için dışarıya çıkan oğluna böyle dua etmiştir: “Tokluğu gördükten sonra acıkan el”den maksat, açlığın insana verdiği sıkıntıyı en iyi bilen kişidir. Böyle birisi karşısındakinin durumunu iyi anladığından ona en güzel şekilde muamele etmeye çalışacaktır. Söz konusu meselin empatiye çağrışım yaptığını görmekteyiz. Bu durumu bir başka meselle izah etme sadedinde “Damdan düşenin halini damdan düşen anlar” atasözünü zikretmekle fayda görüyoruz. Böylece aynı sıkıntıları atlatmış, aynı yollardan geçmiş kimselerin birbirlerini tam anlamıyla anlayabileceği ifade edilmiştir. Nitekim yukarıda verilen meselde bu anlam üzerinde yoğunlaşmıştır. Hulâsa aç olan kimsenin halinden, aç olan anlar. Zira bu kişiler birbirlerini teselli etme konusunda daha samimi olurlar. Deyimi “*Veren el, alan elden üstündür*” rivayeti ekseninde ele aldığımızda veren kimse, karşısındaki muhtaç kimsenin yerine kendisini koymalıdır. Böylece onun sıkıntısını daha iyi anlayacak ve bu doğrultuda elinden gelen desteği verecektir.

b. “El” motifi hakkında olumlu anlamların çağrışım yaptığı başka bir örnek ise; “Birisine iyilik yaptığımızda, onu unutun” (إِذَا اتَّخَذْتُمْ عِنْدَ رَجُلٍ يَدًا فَأَنْسَوْهَا)¹⁵⁶ manasına gelmektedir. Söz konusu mesel, veren el konumunda olan kişinin gurur ve kibre kapılmayıp verdiği şeyi gönül yıkmadan, başa kakmadan vermesi, sonrasında yaptığı iyiliği unutmaması gerektiğine işaret etmektedir. Böylece iyilik gören kişinin kendisini, iyilik yapana karşı borçlu ve minnettar

¹⁵⁵ Meydânî, *Mecma‘u'l-emsâl*, I, 431.

¹⁵⁶ Meydânî, *Mecma‘u'l-emsâl*, I, 29.

hissetmesi önlenmiş olur. Zira yapılan iyiliğin zikredilmesi, başa kakılması, bu iyiliği zedeleyecektir. Yine başka bir atasözünü ifade etmek gerekirse “insan, başkasının ihsanının esiri” olmamalı, onurlu bir hayat yaşamalıdır.

Ayrıca fakirlik ve zenginlik, ilahi bir yazgı olmakla birlikte gelip geçici bir durumdur. Kişi elindeki varlığa çok güvenilirse gün gelir darlığa duçar olabilir ve küçümsediği kimsenin durumuna düşebilir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de de bu türden atasözlerini destekler mahiyette birçok âyet görmek mümkündür. Bu duruma ilahi bir ikaz mahiyetinde “*Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı halde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın...*”¹⁵⁷ âyetiyle “*Yaptığın iyiliği çok görerek başa kakma*”¹⁵⁸ âyetini misal olarak zikretmekle, ilgili atasözleri daha iyi anlaşılacak olacaktır.

c. “Bir kişiyi serbest bırakan, aslında (iyiliğiyle) onu bağlamış olur. Köleyi azat eden de iyiliğiyle onu kendine köle yapmış olur.” (عَلَّ يَدًا مُطْلِقُهَا، وَاسْتَرْقَى رَقَبَةً مُعْتَقُهَا) İncelediğimiz atasözü, insanların kendilerine iyilik yapanlara karşı minnettarlık duyduklarını belirtmek için kullanılır. Türkçedeki, “bir fincan acı kahvenin kırk yıl hatırı olması”na benzer bir mana taşımaktadır. Atasözünde insanlara bir iyilikte bulunurken onların haysiyetlerini korumaya özen gösterilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Veren el, konumu gereği daha hayırlı olsa da bu durumu üstünlük kurmak gibi kötü bir amaç için kullanmamalıdır. Böyle kimselerin yaptığı iyilikler, zor durumdaki kişileri zillet içinde bıraktığı takdirde boşa gidecektir. “*Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir...*”¹⁵⁹ Dolayısıyla bu tip kimselere ne kazandıkları ne de harcadıkları fayda vermeyecektir.

d. “El” sözcüğünün cümle içerisinde olumlu yapıda kullanıldığı son deyim örneği “İçinden gelerek, karşılıksız verdi.” (أَعْطَى عَنْ ظَهْرِ يَدٍ) manasına gelmektedir.

Burada içinden gelerek ve karşılıksız manaları (ظهر) “elin üst kısmı” kelimesinden anlaşılmaktadır. Bu durumu el-Meydânî şöyle açıklamaktadır: “Bir şey avuçta olduğu zaman, insan onu daha iyi koruyabilir. Hâlbuki bir şey elin üstünde olursa, onun muhafaza edilmesi zordur, isteyen onu oradan rahatça alabilir.”¹⁶⁰ Yukarıda zikredilen Arap atasözünü, lafız

¹⁵⁷ Bakara, 2/264.

¹⁵⁸ Müddessir, 74/6.

¹⁵⁹ Bakara, 2/264.

¹⁶⁰ Meydânî, *Mecma‘u’l-emsâl*, II, 8.

yönüyle tam karşılama da manasını desteklemesi açısından Türkçedeki “eli açık olmak” deyiimiyle ifade edebiliriz.

Bu deyim, kolaylıkla iyilik yapabilen kişiler hakkında kullanılır. Yine bu manayı destekler mahiyette şu rivayeti nakletmekte fayda vardır: “İyiliği karşılıksız ve gönüllü olarak Talha b. Ubeydullah’tan daha fazla yapanı hiç görmedim.” (مَا رَأَيْتُ أُعْطِيَ لِلْجَزِيلِ عَنْ ظَهْرٍ يَدٍ مِنْ) (طَلْحَةَ) Rivayette mevcut lafız farklılıkları olsa da söz konusu deyim manasıyla örtüşmektedir. Buradaki (عَنْ ظَهْرٍ يَدٍ) ifadesi, karşılıksız, gönüllü ve doğrudan manalarına hamledilmiştir.¹⁶¹

Söz konusu deyim incelendiğinde temel konunun “gönüllü bağış” hakkında olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda şunu da belirtebiliriz ki bir kimseye yardım etmek için zengin olmak şart değildir. Kişi hem bollukta hem darlıkta yardım yapabilmelidir. Şayet bir kimseye zekât niyetiyle malımızın bir kısmını veriyorsak bu muhtaç kimsenin hakkıdır. Zira bu durum “Onların mallarında muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır...”¹⁶² âyetiyle sabittir. İlgili deyim kapsamında muhtaç kimselere hangi yardım veya iyiliği (zekât, sadaka, infak gibi) yaparsak yapalım, karşılıksız olmasına ve gösteriştten uzak bir şekilde, “sağ elin verdiği, sol el görmeyecek”¹⁶³ düsturuna dikkat edilmesi oldukça önemlidir. Nitekim bir başka âyette “Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır...”¹⁶⁴ şeklinde buyrulmuştur ki; âyetten de anlaşıldığı üzere gönülden kopup söylenen güzel bir söz, gönül yıkıcı bir şekilde yapılan sadakadan Allah katında daha hayırlı olabilir. Bu durumda kişi ecrini verdiği sadaka niyetiyle değil de söylediği güzel söz vesilesiyle alacaktır. Dolayısıyla insanlara hangi türden iyiliği yaptığımız kadar, o iyiliği nasıl yaptığımız da önem arz etmektedir.

Sonuç olarak; “yed” kelimesi Arap dili ve kültürünün birçok özelliğini, zamanla bünyesine almış bir kelimedir. “El” motifinin deyim ve atasözlerinde ilmek ilmek işlendiğini görmek mümkündür. İçinde bulunduğu hemen her cümleye kendi özelliklerini ve dokunuşunu belli bir oranda yansıtmaktadır. Özellikle Kur’ân-ı Kerîm’de kullanımlarının çok zengin bir içerik sunumuna ve geniş bir anlam dünyasına sahip olduğu tespit edilmiştir. Benzer derinliğin Arap atasözü ve deyimlerinde var olduğu söylenebilir. Yukarıda verilen örneklerden de kolayca görülebileceği gibi deyim ve atasözlerinde kullanılan “yed” kelimesi çoğunlukla doğrudan el uzvuna işaret eden manalar taşımaktadır. Bununla birlikte mecazlı söyleyişler şeklinde de karşımıza çıkmaktadır. Âyetlerde doğrudan insan organı olan ele işaret eden kullanımların

¹⁶¹ Taşdelen, “Arap Deyim ve Atasözlerinde ‘El’ Motifi”, s. 247.

¹⁶² Zâriyât, 51/19.

¹⁶³ Buhârî, “Zekât”, 16; “Ezan”, 36.

¹⁶⁴ Bakara, 2/263.

sayısı oldukça azdır. Hz. Peygamber'in (s.a) söylediği “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinde “el” lafzı mecazî bir anlam kazansa da uzva işaret ettiği belirtilmiştir. Dolayısıyla âyet ve hadislerde de “el” ifadesi çoğunlukla mecazî manalar yüklenerek sanatsal bir dille ifade edilmiştir. Ayrıca bu sanatsal dil ve ifade biçimi atasözlerinde de bulunmaktadır.

Binaenaleyh, Kur’ân-ı Kerîm’in, Hz. Peygamber’in (s.a) hadislerinin ve İslam kültürünün manevi esintileriyle beslenen Arap deyim ve atasözlerinin “yed” kelimesinin mana dünyasının gelişmesine büyük katkısı olduğu aşikârdır.

3. “الْيَدُ الْعُلْيَا” VE “الْيَدِ السُّعْلَى” ÖBEKLERİ

“El” ifadesi daha önceki bölümlerde zikredildiği gibi, insan kolunun bilekten parmak uçlarına veya parmak uçlarından omuza kadar kısmına verilen bir organın adıdır.¹⁶⁵ Ayrıca “el” kelimesinin sözlükte zikredilen gerçek anlamının dışında mecaz ve kinaye yoluyla “güç-kudret, mülkiyet, hâkimiyet, nimet-lütuf, yardım, destek” gibi manalara da geldiğini belirtmiştik.¹⁶⁶ Bu başlık altında ise “el” sözcüğünü tamlanan yapısıyla birlikte yani “veren el” ve “alan el” şeklinde ele alacağız. Burada “veren el” ve “alan el” ifadelerinin muhtevası üzerinde durulacak olup ilgili ifadenin nasıl kavramsallaştığı ve hadiste kazandığı anlamlar üzerinde durulacaktır.

Bilindiği üzere “veren el” ifadesinin daha önce Birinci Bölümde kaydettiğimiz rivayetlerin de incelenmesiyle birlikte tezimizin ana omurgasını teşkil eden bir ifade olduğunu belirtmiştik. Böylece ilgili terkinin çalışmanın bütününe hâkim önemli bir unsur haline geldiği söylenebilir.

“Veren el” (الْيَدُ الْعُلْيَا) ifadesinin, Rasûlullah’tan (s.a) nakledilen birçok rivayette değişik formlarda geldiği görülmüştür. Söz konusu rivayet *Sahîh-i Buhârî*’de şu şekilde kaydedilmiştir: “*Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla! Sadakanın en hayırlısı, ihtiyaç fazlası maldan verilir. Kim (insanlardan) bir şey istemezse Allah onu kimseye muhtaç etmez. Kim de tokgözlü olursa, Allah onu zengin kılar.*”¹⁶⁷

Yukarıdaki hadis Hz. Peygamber’den (s.a) sonra infak konusunda darb-ı mesel kazanmış önemli bir rivayettir. Hadisi bu derece meşhur eden husus, söz konusu ifadede yer alan dikkat çekici tasvir üslubudur. Mezkûr (الْيَدُ الْعُلْيَا) ifadesinde yer alan “el” kelimesi mecazî bir kullanıma sahip olduğu için farklı anlamalara sebebiyet vermiştir. En yaygın anlama biçimine göre burada kastedilen “sadaka verenin eli”dir. Bazı âlimler bu ifadenin nimet

¹⁶⁵ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, s. 3842.

¹⁶⁶ Yavuz, Yusuf Şevki “Yed”, *DİA*, İstanbul, : (TDV Yayınları), 2013, XLIII, s. 375.

¹⁶⁷ Buhârî, “Zekât”, 18.

manasında anlaşılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Çünkü el, nimet vermenin sebebidir veya başkasına yardım ederken en çok kullanılan âzadır. Bu durumda sebebiyyet ve âliyyet alakası vardır.¹⁶⁸

Zamanla bu hadis taktî‘ yoluyla sadece “*Veren el, alan elden üstündür*” kısmının söylenmesi nedeniyle Türkçede bir atasözü haline bile gelmiştir.¹⁶⁹ Mezkûr rivayet “Zekât” bölümünde, “Dilenip İstemekten Geri Durma” şeklinde açılan bâb altında tahriç edilmiştir. Rivayette görüldüğü üzere “veren el” terkihi kalıplaşmış bir ifade şeklinde gelmiştir.

Daha önce kaydettiğimiz rivayetlerde de geçtiği üzere genellikle “veren el” (الْعُلْيَا أَلَيْدُ) ifadesinde istiare-i temsiliyyenin olduğu göze çarpmaktadır. Çünkü ilgili ifadede Hz. Peygamber muhataplarının zihninde bir görüntü canlandırmaktadır. Buna göre infak eden yukarıda bir el, kendisine yapılan infakı alan da aşağıda bir el olarak tasavvur edilmektedir. “Üstteki el” sözcük anlamıyla yalın halde gelmiştir. Bu tür rivayetlerde “üstteki el” ifadesi anlam yönüyle elin konumuna işaret etmektedir. Bir kısım rivayetlerde ise (الْيَدُ الْعُلْيَا) ifadesinin devamında “yardım edenin eli, (الْيَدُ الْمُعْطِيَةُ)”¹⁷⁰ “infak edenin eli, (يَدُ الْمُعْطِيِ التِّي تَلِيهَا)”¹⁷¹ ve (الْيَدُ الْمُنْفِقَةُ)”¹⁷² söz öbeklerinin geçtiği gözükmektedir. Nitekim ilgili rivayetlerdeki ifadelerin büyük bir ihtimalle sahâbenin idracı olduğu düşünülmektedir.¹⁷³ Bu durumda üstteki elin infak edenin olduğu, alttaki elin ise infak edilen kimse olduğu açık bir şekilde geçmektedir.¹⁷⁴

Ayrıca zikredilen bu manaların yanı sıra bazı rivayetlerde “veren el”in “iffetinden dolayı istemekten çekinen kimse” anlamına geldiği (هِيَ الْمُنْعَفَةُ) şeklinde izah edildiği de görülmüştür.¹⁷⁵ Nitekim ilgili anlam, rivayetler arasında münferit kalmış olup *Kütüb-i Sitte* müelliflerinin ekseriyeti “veren el” ifadesine “yardım edenin eli, infak edenin eli” anlamlarını vermeyi tercih etmiş ve rivayetleri bu haliyle tahriç etmişlerdir. Bununla birlikte Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin el-Beyhakî (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*'sında (الْيَدُ الْعُلْيَا) ifadesini “sıkıntısı olduğu halde dilenmeyen/istemeyen kimse” şeklinde yorumlamıştır.¹⁷⁶ Rivayette geçen “(Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!...” cümlesinden murad, aile

¹⁶⁸ Ekizer, Duran, *Sahîhayn'da Mecaz*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, , 2021, s. 240-241.

¹⁶⁹ Kazan, Hz. Peygamber'in Vecizeleri ve Edebî Özellikleri, s. 77.

¹⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, X, 21 (Rivayet no: 5728).

¹⁷¹ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 28 (Rivayet No: 1649).

¹⁷² Mâlik b. Enes, “Sadaka”, 8 (Rivayet No: 836).

¹⁷³ Bu hadisin orijinal metni şu şekildedir: الْيَدُ الْعُلْيَا خَيْرٌ مِنَ الْيَدِ السُّفْلَى، فَالْيَدُ الْعُلْيَا: هِيَ الْمُنْفِقَةُ، وَالسُّفْلَى: هِيَ السَّائِلَةُ

¹⁷⁴ Ekizer, *Sahîhayn'da Mecaz*, s. 241.

¹⁷⁵ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, II, 427 (Rivayet No: 10692).

¹⁷⁶ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin, *es-Sünenü'l Kübra*, IV, 332.

efradı ile köle, hizmetçi gibi nafakası bir kimseye farz olan kimselerdir. Nafakadan murad da yiyecek, giyecek ve meskendir.¹⁷⁷

“Alan el” (الْيَدِ السُّفْلَى) ifadesi ise rivayetlerin akışından anlaşıldığı üzere ekseriyetle “isteyenin eli, dilenenin eli (يَدُ السَّائِلِ)”¹⁷⁸ olarak yorumlanmıştır. Veren el ve alan el lafızlarını mevkisi yönüyle mukayese etmek gerekirse üstteki el veren el, alttaki el ise isteyen, dilenen eldir.¹⁷⁹ Ayrıca bir kısım rivayetlerde üç elden bahsedilmiştir. İlgili rivayet, “*Eller üç (tür)dür: (İlki) Allah’ın yüce eli, onun ardından infak edenin eli, (son sırada ise insanlardan) isteyen/dilenen kimsenin en alttaki eli. Şu durumda (malının) fazla(sından) ver. (Sadaka vermemek suretiyle) nefesine yenilme / (haddinden fazla vermek suretiyle) kendini de muhtaç durumda bırakma.*”¹⁸⁰ şeklinde, “Zekât” bölümünün “Dilenmeyerek İffetli Davranmaya Dair” açılan başlık altında tahriç edilmiştir. Zikredilen rivayet çerçevesinde verme konusunda eller üç kısma ayrılmıştır: İlk ikisi verici, sonuncusu alıcıdır. Buna göre verici el, iki kısımdır: Hakikî nimet veren Allah’tır, çünkü her şeyin mâliki odur. Zâhiri verici, infak eden kişidir. Dilenenin elinin aşağıda olması, ciddi bir ihtiyacı olmadığı halde dilenmesine hamledilmiştir. “Fazla olanı ver” sözündeki fazlalıktan maksat, ihtiyaç fazlasıdır. “Ver” emri, nedb içindir. “Nefesine yenilme” sözünde, mala düşkün olan nefse karşı koymada ona yenilmemek ve ihtiyaç fazlasını vermekte cimrilik yapmamak istenmiştir. Bu söz, “malın hepsini infak edip de geçim sıkıntısına düşme” şeklinde de yorumlanmıştır. İlgili hadis sadaka verip nefisle mücadele etmeye teşvik etmekte, halktan istemekten nefret ettirmektedir. Bu konuda geçen hadislerden anlaşıldığına göre ellerin en yükseği ve birincisi, Cenâb-ı Hakkın elidir. İkincisi, münfika (veren) eldir. Bu kimseleri müteaffife (muhtaç olmasına rağmen almaktan hayâ eden) el olarak da zikredebiliriz. Üçüncüsü alanların elidir ki nitekim bu kimselerin eli, iki kısma ayrılmıştır: Birincisi istemeden alan el, ikincisi ise dilenerek alan eldir.¹⁸¹

“الْيَدِ الْعُلْيَا” ile “الْيَدِ السُّفْلَى” ifadelerinin anlamı, Garîbü’l-hadis türü kitapların önde gelen örneklerinden birini telif eden Hattâbî’nin değerlendirmelerine de konu olmuştur. Hattâbî, bu ifadeler için “veren el” ve “alan el” anlamlarını beğendiğini belirtse de “الْيَدِ الْعُلْيَا” ifadesine “iffetinden dolayı istemekten çekinen kimse” anlamının verilmesini daha uygun görmektedir. Daha uygun gördüğü bu anlam için ise, Birinci Bölüm’de işlediğimiz, Hakîm’in ganimet

¹⁷⁷ Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İzmir, Sönmez Yayınları, 2013, III, s. 323.

¹⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VII, 295 (Rivayet No: 4261).

¹⁷⁹ Buhârî, “Zekât”, 18 (Rivayet No: 1429).

¹⁸⁰ Ebû Dâvûd, “Zekât”, 28 (Rivayet No: 1649).

¹⁸¹ Çakan, İsmail Lütüfî, *Sünen-i Ebû Davud Terceme ve Şerhi*, Şamil Yayınları: VI, s. 282-283.

mallarından defalarca kez istedikten sonra bir peygamberden bile olsa dünyalık bir mal istememenin daha hayırlı olduğuna yönelik tavsiyeyi delil saymıştır.¹⁸² Hattâbî'nin buradaki çıkarımı üzere her ne kadar iffetli davranıp istememenin, dilenmekten daha hayırlı olduğu açık bir gerçek ise de incelediğimiz rivayetlere bir bütün halinde bakıldığı ve idrâc cümlelerine verilen anlama dikkat edildiği takdirde “الْيَدُ الْعُلْيَا” ifadesinin “veren el” şeklinde anlaşılmasını daha isabetli bulmaktayız. Şu durumda Tîbî'nin (ö. 743/1343), Hattâbî'ye ait “başkasından istemeye utanan onurlu ve şerefli kimse”¹⁸³ tevcihini isabetli bulmaması¹⁸⁴ da kısmen tartışmaya açık hale gelmektedir. Hemen yukarıda belirtildiği üzere, Hakîm'e ait diyaloga göre -ki Tîbî de bu konuşmayı şerhine almıştır- Hattâbî'nin beğendiği “iffetli davranıp istemeyen kimse” anlamı bağlama uygun düşmektedir. Ancak incelemeye konu ettiğimiz rivayet bütünlüğü “الْيَدُ الْعُلْيَا” ifadesi için “veren el” anlamının kabulünü daha güçlü hale getirmektedir.

Bu arada Hattâbî üçüncü bir vecih olarak “الْيَدُ الْعُلْيَا”nın “veren el”, “الْيَدُ السُّفْلَى”nın ise “engelleyen el” anlamına gelebileceğini kaydetmiştir.¹⁸⁵

4. HADİSİN İLİŞKİLİ OLDUĞU KONULAR

Bu başlık altında “Veren el, alan elden üstündür” hadisin muhteva açısından ilişkili olduğu değerlendirilen tasadduk, cömertlik, cimrilik ve dilencilik konuları ile bağlantısı kurulmaya çalışılacaktır.

Allah Teâlâ, insanı yeryüzünün halifesi olarak en güzel bir şekilde,¹⁸⁶ sadece kendisine ibadet için yaratmış ve onu diğer yarattıklarının çoğundan üstün kıldığını âyetlerle veciz bir şekilde vurgulamıştır.¹⁸⁷ Onlara hidayeti bulmaları konusunda yol göstermek için akıl, kitap ve kendi içlerinden gönderdiği peygamberler ile desteklemiştir. Maddi ve manevi en güzel hasletlerle yaratılan insanoğlunun hem bu dünyada hem de ahirette mutluluklarını sağlamak için hükümler koymuş, düzenlemeler yapmıştır. Bu açıdan İslâm Dini bireyin mutluluğunu esas almıştır. Ancak İslâm'ın getirdiği ilkeler sadece ferdiyetçi olmakla kalmayıp toplumsal düzeni de sağlamayı hedef edinmiştir. Yani vurguladığı akide ve hükümler dinin toplumsal yönüyle de ilgilidir. İslâm Dininin bu yönünü başka bir şekilde izah etmek gerekirse Rasûlullah'ın (s.a) söylemiş olduğu “*Müminler, birbirini sevmede, birbirlerine merhamet ve şefkat göstermede,*

¹⁸² Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed, *Garîbü'l-Hadîs*, I, 595-596.

¹⁸³ “الْيَدُ الْعُلْيَا” ifadesi için kaydedilen “başkasından istemeye utanan onurlu ve şerefli kimse” çevirisi Ekizer'den alınmıştır.

¹⁸⁴ Tîbî, Ebû Muhammed Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh, *Şerhu'l-Mişkât*, V, 1514-1515.

¹⁸⁵ Hattâbî, *Garîbü'l-Hadîs*, I, 596.

¹⁸⁶ Tîn, 95/4.

¹⁸⁷ İsra, 17/70.

*tıpkı bir organı rahatsızlandığında diğer organları da uykusuzluk ve yüksek ateşle bu acıyı paylaşan bir bedene benzer.*¹⁸⁸ hadisi konunun önemini dile getirmesi açısından daha isabetli ve manidar olacaktır. Bu açıdan İslam bir yardımlaşma ve paylaşma dinidir. Yardımlaşmanın olduğu toplumlarda birlik ve beraberlik artar. Nitekim Allah Teâlâ “*İyilik ve kötülükten sakınmada (takva) birbirimizle yardımlaşmayı*”¹⁸⁹ tavsiye etmek de olup iyilik yapmakla kul hakkının, takva ile de Allah hakkının yerine getirilmesine işaret etmektedir.

İnsanlık tarihi boyunca her toplum ve millette yardım etme, yardımlaşma ve yardım kurumları bulunmaktadır. Çünkü insan yaratılışı itibariyle sosyal bir varlıktır. Bu itibarla insan doğrudan ya da dolaylı olarak bütün varlıklarla alakalıdır. Özellikle de insanların birbirlerine karşı birçok ihtiyacı bulunmaktadır.¹⁹⁰ Bu gerçek, Kur’ân’da şöyle ifade edilmektedir: “*Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz taksim ettik. Bazısının bazısına hizmet etmesi için kimilerine kimilerinden üstün dereceler verdik...*”¹⁹¹ Âyette ekonomik imkânlarla sahip insanların, bu tür imkânları mevcut olmayanlara karşı yaptığı yardımdan söz etmektedir. Dinimiz bu konuda insanların vicdanına seslenmektedir. Çünkü daha öncede belirtildiği gibi insan saygın bir varlıktır. Allah’tan bir nefha taşımaktadır. Saygı görmesi için sırf insan olması yeterlidir. Dolayısıyla din, dil ve renk ayrımı olmaksızın her insanın insan onuruna yakışır şekilde yeme içme, barınma ve giyinme hakkı bulunmaktadır.¹⁹² Böylece Allah Teâlâ varlıklı insanları vesile kılmak suretiyle ihtiyaç sahiplerine yardım etmeyi emretmektedir. Nitekim yukarıda zikredilen âyetlerde yardım konusunda müminlerin birbirlerine karşı nasıl bir tutum ve davranış içerisinde olduklarına dikkat çekilmiştir.

Hulasa yukarıda belirtilen âyet ve hadisler ışığında burada yardımlaşmanın ete kemiğe bürünmüş şeklini ve en önemli nevini oluşturan ayrıca İslam’ın da müesseseleştirdiği bir kurum olan sadaka ele alınacaktır.

4.1. TASADDUK

Sözlükte “bir haberin gerçek çıkması”; doğruluk” gibi anlamlara gelen sıdk kökünden türeyen sadaka kelimesi (çoğulu sadakat) Allah’ın hoşnutluğunu kazanmak için ihtiyaç sahiplerine yapılan gönüllü veya dinen zorunlu maddi yardımları, bu çerçevede verilen para ve

¹⁸⁸ Müslim, “Birr”, 66.

¹⁸⁹ Maide, 5/2.

¹⁹⁰ Dölek, Adem, “Sünnet Işığında Cimrilik Hastalığı ve Tedâvî Yolları”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2004, IV, sayı: 2, s. 95.

¹⁹¹ Zuhruf, 43/32.

¹⁹² Erdoğan, Mehmet, “İslam’ın Köprüsü Zekât ve Sadakanın Sosyal Paylaşım Açısından Önemi”, *Din ve Hayat Dergisi*, 2013, s. 49.

eşyayı ifade eder. Yani farz, vacip ve nafîle kabilinden yapılan her türlü yardımı kapsamaktadır. Kelime Türkçede daha çok dilencilere yapılan küçük para yardımını belirtmek üzere kullanılır. Sadaka vermeye tasadduk denilir.¹⁹³ Sadakanın bilinen anlamlarından biri de, “Allah’a kurbiyet niteliği ile karşılıksız olarak ihtiyaç sahiplerine hayatta iken, temlik edilen şey” olarak tanımlanır. Sadakanın fazileti, ne olduğu, nelerin sadaka sayılacağı ile alakalı birçok âyet ve hadis vardır. Güzel olan fiil ve davranışlar da sadaka sayılmaktadır. Bu yönüyle sadaka kelimesi oldukça geniş bir anlam dünyasına sahiptir.¹⁹⁴

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat*’ında sadakayı şöyle tanımlamaktadır: “İnsanın kendi malından Allah’a kurbiyet amacıyla elinden çıkardığı mala” sadaka denir. Sadaka, zekât gibidir. Fakat sadaka sözcüğü temelde “isteğe bağlı olanla” ilgili kullanılır. Yani tatavvu amacıyla yapılan her türlü hayırseverliğe de denir.¹⁹⁵ Sadaka terimi hem inanan kişinin bir başkasına sevgi ve merhamet sâikiyle ihtiyari olarak sunduğu her şeyi, yaptığı her türlü yardımı, hem de karşılığında dünyevi hiçbir şey beklemeden ahlâkî veya hukukî gerekçelerle yapmakla yükümlü olduğu yardımları kapsar.¹⁹⁶ Verilen tanımları desteklemesi mahiyetinde “*Güzel bir söz ve bağışlama, peşinden gönül kırma gelen bir sadakadan daha hayırlıdır. Allah her bakımdan sınırsız zengindir, halîmdir. (hemen cezalandırmaz, mühlet verir).*”¹⁹⁷ şeklinde beyan edilen âyeti örnek gösterebiliriz. İlgili âyette güzel bir sözün dahi sadaka hükmüne geçebileceği vurgulanmıştır. Sadaka, Kur’ânî çerçevede en genel manasıyla, hem farz hem de nafîle türünden maddî harcamaya şamil olan bir kelimedir.¹⁹⁸ Ancak sadaka, dinen yerine getirilmesi farz olan zekâtla karıştırılmamalıdır. Çünkü zekât, Kur’ân’da belirtilen sınıflara sarf edilmek üzere dinen zengin sayılan Müslümanların mallarından alınan belirli bir payın örfe göre maldan çıkarılması işlemini ifade eder.¹⁹⁹ Nitekim “*Sadakalar (Zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla, (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”²⁰⁰ âyetinde görüldüğü üzere sadaka kavramı zekât anlamında kullanılmıştır.

¹⁹³ Duman, Ali, “Sadaka”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları 2008), XXXV, s. 383.

¹⁹⁴ Tokuş, Mehmet, “Hadislerde Sadaka Kavramı”, Yüksek Lisans, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006. s. 1.

¹⁹⁵ Râgıb el-İsfahânî, “*Müfredatü elfâzi’l Kur’ân*”, s. 840.

¹⁹⁶ Tokuş, “Hadislerde Sadaka Kavramı”, s. 4.

¹⁹⁷ Bakara, 2/263.

¹⁹⁸ Öztürk, Mustafa, “Sadaka Kavramının Kur’an’daki Anlam Çerçevesi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İFD*, Samsun, 2001, XII, sayı: 12-13, s. 482.

¹⁹⁹ Erkal, Mehmet, “Zekât”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları 2013), XLIV, s. 197.

²⁰⁰ Tevbe, 9/60.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942), sadakayı insanın malından sırf Allah'ın hakkı olarak ayırdığı vergi olarak tarif etmektedir. Ona göre Allah'a sadakatle bağlı olmak anlamında olan bir kavramdır. Sadaka vermek demek olan “tasadduk” kelimesi ise “sadakatle bağlılığı aramak” anlamına gelmektedir. Bu hususta Elmalılı sadaka kavramında üç unsurun önemine dikkat çekmiştir. Bunlar: 1. Fakirlik, yani sadakaya muhtaç durumda olmak, 2. Temlik, yani yapılan yardımın, sadaka diye verilen şeyin mutlaka alanın eline geçmesi ve onda tasarruf edebilmesi, 3. Allah için verilmiş olmasıdır. Ayrıca sadakayı vacip ve nafil olarak iki kısma ayırmıştır. Vacip olan kısımlar zekât kapsamına girmektedir. Her ne kadar sadaka kelimesi bunların hepsini içine alan bir özelliğe sahip olsa da yukarıda zikri geçen âyetin sonundaki farz ifadesinden hareketle burada asıl vurgulanan şeyin farz olan sadakalardan zekâtın olduğu anlaşılmaktadır.²⁰¹

4.1.1. Kur'ân-ı Kerîm'de Tasadduk

Kur'ân-ı Kerîm'de sadaka kelimesi nekra ve müfred sîgası ile beş âyette zikredilmektedir. Bunlar, sûrelerin Kur'ân'daki diziliş sırasına göre Bakara, 2/196, 263; Nisa, 4/114; Tevbe, 9/103 ve Mücadele, 58/12. âyetleridir. Diğer taraftan aynı kelime, cemi (çoğul) sîgasıyla da sekiz âyette zikredilmiştir. Bunlardan altısının, Bakara, 2/271, 276; Tevbe, 9/58, 60, 79, ve 104. âyetlerinde ma'rife ve izafetsiz olarak; birinin Mücadele, 58/13. âyetinde nekra olarak, bir diğerinin de Bakara, 2/264. âyetinde izafetle ma'rife olarak zikredildiği görülmektedir.²⁰²

Sadaka daha öncede belirtildiği gibi Kur'ân-ı Kerîm'de farz, vacip ve nafil anlamlarında kullanılmıştır. Bu duruma misal olarak “*Onların mallarından, onları kendisiyle arındıracağın ve temizleyeceğin bir sadaka (zekât) al ve onlara dua et. Çünkü senin duan onlar için sukûnettir (Onların kalplerini yatıştırır.) Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.*”²⁰³ âyeti zikredilebilir. Söz konusu âyette farz olan sadakadan bahsedilmiştir.

İlgili âyet hususunda üç görüş beyan edilmiştir. Birincisi imkânları olduğu halde Tebük Seferi'ne katılmayan ve bunun pişmanlığını yaşayan kişiler, mallarını getirip Rasûlullah'a takdim etmişler, kendilerini arındırmak üzere bunları almasını ve sadaka olarak dağıtmasını, bir de bağışlanmaları için dua etmelerini istemişlerdi. Hz. Peygamber (s.a) ise kendisine böyle bir şey emredilmediğini ve onların mallarından alamayacağını söyledi. Âyet bunun üzerine indi.

²⁰¹ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, haz. Yunus Yazıcı, 2014, s. 891.

²⁰² Öztürk, a.g.m., s. 464.

²⁰³ Tevbe, 9/103.

Âlimlerin bir kısmı ise âyeti bu rivayeti esas alıp yorumlayarak buradaki *sadaka* ile günahlara kefarete olmak üzere alınan gönüllü bağışların kastedildiği kanaatindedir. Fakihlerin çoğunluğuna göre ise âyet yeni bir sözün başlangıcıdır ve burada farz olan zekâtın alınması konusuna temas edilmektedir.²⁰⁴ Âyette zikri geçen sadakanın ne anlama geldiği hususu tartışmalı bir konudur. Buradan hareketle kaydedilen üç görüş incelendiğinde âyette geçen “sadaka” sözcüğünün geniş bir anlam dünyasına sahip olduğu söylenebilir.

Kur’ân’da sadaka anlamına gelen ve sadaka ile yakın ilişkisi bulunan kavramların varlığından da bahsedilebilir. Bunları iki kategoride değerlendirmek mümkündür:

1. Maddi olarak bir gelir ve harcama ile alakalı olan kavramlar: Zekât, ganimet, haraç, cizye, fey’, karz-ı hasen ve öşür gibi.

2. Manevi olarak yapılan yardımlar veya iyi davranışlar: Birr, ihlâs, ihsan, kefarete, infak ve maruf gibi.²⁰⁵

4.1.2. Hadislerde Tasadduk

Hadislerde geçen sadaka kavramı, Kur’ân’da geçen kullanımlarına göre anlam alanı bakımından daha geniştir. Sadaka, Hz. Peygamber’in (s.a) hadislerinde zekâtın müteradifi ve gönüllü olarak yapılan mali bağışlar anlamında kullanılmasının yanı sıra manevi boyutu ile de kullanılmıştır. Yani, sadakanın sadece para veya maddi değeri olan şeylere mahsus olmadığı aynı zamanda gündelik hayatta yaptığımız küçük bir iyiliğin, güzel bir işin de sadaka anlamına geldiği görülmektedir.²⁰⁶ Burada da hadislerden hareketle sadaka kavramının bu iki boyutu göz önüne alınarak çalışmanın sınırlarını aşmadan hadislerde geçen sadaka kavramının ne olduğu, nelerin sadaka kapsamına girdiği, sadakanın kimlere nasıl yapılması gerektiği, sadakanın bireysel ve toplumsal açıdan değeri, sadakanın veren ve alan üzerindeki psikolojik etkisi üzerinde durulacaktır.

Sadaka kavramının geniş bir anlama sahip olduğu daha önce belirtilmişti. Bununla birlikte sadaka, Kur’ân’da geçtiği gibi hadislerde de farz kabilinden mali ibadetlere şamil olmasının yanında tatavvu türünden gönüllü bağış şeklinde yapılan ibadetleri de kapsamaktadır. Kısaca her türlü iyiliği sadaka kavramının muhteviyatına alabiliriz. Rasûlullah’ın (s.a) hadislerinde bu kavram oldukça önemli bir yer edinmiştir. Rasûlullah’tan (s.a) nakledilen hadisler ışığında sadakanın maddi ve manevi yönüne ve faydalarına değinilecektir. Öncelikle

²⁰⁴ *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, III, s. 55-56.

²⁰⁵ Bu örneklere ilişkin bk. Tokuş, “Hadislerde Sadaka Kavramı”, s. 11-35.

²⁰⁶ Tokuş, “Hadislerde Sadaka Kavramı”, s. 33.

hadislerde sadakanın maddi yardımlar anlamında kullanıldığı yerlere örnek vermek gerekirse bunlara: zekât, sadaka-i fitr, keffaret, adak, gönüllü yapılan sadaka, ölen kimse adına sadaka vermek, ailesinin nafakasını karşılamak, kadının kocasının malından vermesi, akrabalara yardım etmek, sıla-i rahim, misafire ve komşuya ikramda bulunmak, hediyeleşmek vb. gösterilebilir.

Hadislerde yukarıda zikri geçen farz ve vacip cinsinden sadakaların yanı sıra başka manevi sadakalar da vardır: İki kişinin arasını düzeltmek, yolda insanlara rahatsızlık veren bir şeyi kaldırmak, bir kimsenin hayvanına binmesine yardımcı olmak veya eşyasını ona yüklemek, mümin kardeşinin gönlünü güler yüzle, tatlı dille hoşnut etmek²⁰⁷ gibi fiil ve davranışlar manevi sadaka olarak nitelendirilmiştir. Şimdi kaydedilen örneklerden hareketle Hz. Peygamber'in sünneti ışığında sadakanın fertler ve toplum açısından önemine değinilecektir.

Hadislerde, değişik vesilelerle sadaka vermenin önemi ve kapsamı izah edilmiştir. Nitekim bu konuda Ebû Hüreyre'den gelen bir rivayete göre; Hz. Peygamber (s.a), “*Âdemoğlunun güneşin doğduğu her gün, bütün eklemleri için sadaka vermesi gerekir*” dedi. Bunu yapmak insanlara zor gelince O: “*İnsanlara selam vermen sadakadır. Marufa (iyiliğe) tabi olman sadakadır. Kötülükten sakınman sadakadır*” şeklinde buyurdular. Bunun üzerine Ebû Hüreyre, “Rasûlullah (s.a) buna benzer birçok şey söyledi ama ben onları hafızamda tutamadım.”²⁰⁸ demiştir. Nitekim ilgili hadisten herkesin gücüne göre yaptığı her türlü iyiliğin (marufun) sadaka yerine geçtiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte asıl sadaka, malî yardım şeklinde yapılandır. Ancak bu, herkes için mümkün olmayabilir veya her zaman ihtiyacı karşılamayabilir. Zira sadaka, karşımızdakini mutlu etmek ve eksikliğini gidermek ise yani amacımız bir iyilik yapmaksa, aç olan kimse için onu doyurmak sadaka iken, hasta olan için ziyaretine gitmek sadaka olacaktır. Bazı durumlarda çevre temizliği sadaka iken, bazen güzel bir söz, hayat kurtaran bir sadaka olabilir.

Bu durumu desteklemesi açısından Allah Rasûlü ile ashâb arasında geçen şu konuşma zikre değerlidir: Bir gün Allah Rasûlü, “*Her Müslüman'ın sadaka vermesi gerekir.*” buyurdu. Bunu duyanlar bir an için şaşkırdılar. Çünkü aralarında zengin olmadıkları için mal ile sadaka veremeyenler de vardı. Hemen sordular: “(sadaka verecek mal) bulamayana ne dersiniz?” Allah Rasûlü, (s.a) “*Eliyle (emek verir) çalışır. Hem kendisi faydalanır, hem de sadaka verir.*” buyurdu. Sahâbe tekrar, “Ya buna da gücü yetmezse ne dersiniz?” diye sordular. “*İhtiyaç sahibi*

²⁰⁷ Buhârî, “Zekât”, 30 (Rivayet No: 1445).

²⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XIV, 94 (Rivayet No: 8354).

darda kalmış ve mazlum kimselere yardımcı olur.” Sahâbe tekrar, “Ya buna da gücü yetmezse ne dersiniz?” diye sorunca Rasûlullah (s.a), “*İyiliği ve hayrı ister.*” “Bunu da yapamazsa ne dersiniz?” diye dördüncü kez sorunca, “*Kötülükten uzak durur. Bu da bir sadakadır.*” buyurdular.²⁰⁹

Allah Rasûlü, (s.a) “*Her iyilik sadakadır.*”²¹⁰ hadisi ile sadakaya her Müslüman’ın yapabileceği bütün güzel davranışları kuşatacak bir anlam yüklemiştir.²¹¹ Söz konusu iyilikten maksat, dinin ve aklın iyi görüp tanıdığı, yadırgamadığı her türlü davranıştır. Kardeşine karşı izhar edeceğin bir tebessüm, yine kendi kovandan kardeşinin kabına su vermen de birer maruftur.²¹²

Zikri geçen hadislerden murad sadakaya teşviktir. Eğer kişi sadaka veremiyorsa, sadaka yerine geçecek amel ve menfaat veren şeyleri yapmalıdır. Yapılan iyiliklerde sadakanın hükmü ne ise iyiliğin hükmü de aynıdır.²¹³

Allah Rasûlü (s.a) yine bir gün “*Çoklukla övünmek sizi oyaladı.*”²¹⁴ âyetini okuduktan sonra yanında bulunan sahâbîlere, “*Âdemoğlu, ‘Malım, malım!’ diyor. Ey Âdemoğlu, senin yiyip tükettiğin, giyip eskittiğin ve sadaka verip önceden (ahirete) gönderdiğin dışında bir malın mı var?’*”²¹⁵ buyurmuştur. Açıkça burada sadakaların malı azaltmadığı aksine ahiret yurdu için birer azık olduğu belirtilmiştir Çünkü verilen sadakalar Allah katında mükâfatın artmasına vesile olmaktadır. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a), bir devesini yularıyla birlikte Allah yolunda tasadduk eden bir sahâbî için, “*Allah (bu kişiye) kıyamet gününde yularlı yedi yüz deve tasadduk etmiş gibi sevap verecektir.*”²¹⁶ buyurmuştur. Cenâb-ı Hakk, “*Allah yolunda mallarını harcayanların örneği, yedi başak bitiren bir dane gibidir ki her başakta yüz dane vardır. Allah dilediğine kat kat fazlasını verir. Allah’ın lütfu geniştir, O her şeyi bilir.*”²¹⁷ buyurarak, kendi rızası için verenlerin mükâfatını yedi yüz misliyle olacağını bildirmiştir. Böylece insan daha dünyadayken ahiretini mamur etmiş olacaktır.

²⁰⁹ Müslim, “Zekât”, 55 (Rivayet No: 2333).

²¹⁰ Buhârî, “Edeb”, 33 (Rivayet No: 6021).

²¹¹ *Hadislerle İslam*, II, s. 488.

²¹² Tirmizî, “Bir”, 45 (Rivayet No:1967); Ebû Davud, “Edeb”, 68 (Rivayet No: 4947).

²¹³ Tokuş, “Hadislerde Sadaka Kavramı”, s. 59.

²¹⁴ Tekâsür, 102/1.

²¹⁵ Müslim, “Zühd”, 3 (Rivayet No: 7420).

²¹⁶ Nesâî, Cihâd, 46 (Rivayet No: 3189).

²¹⁷ Bakara, 2/261.

Ayrıca verilen sadakanın azlığı çokluğu, küçüklüğü büyüklüğü kadar helâlden kazanılıp kazanılmadığı ve verilirken kişinin taşıdığı samimiyet de önemlidir.²¹⁸ Sadaka malın temizlenmesine ve bereketlenmesine vesile olur. Ancak buradaki maldan maksat, helâl olan maldır. Yoksa haram mal, sadaka namına verilen hiçbir şeyle temizlenmez. Bu şekilde sarf edilen kazanç da Allah katında makbul değildir. Zira böyle kimselerin Allah'ın hoşnutsuzluğunu kazanmaktan başka da elde edeceği bir şeyi yoktur. Hz. Peygamber (s.a) haram malını Allah yolunda sarf edip sevap umanların bu hususta yanıldıklarını, “*Allah temizdir, ancak temiz olanı kabul eder.*”²¹⁹ hadisiyle bildirmektedir. Hulusa halis bir niyetle, helalinden kazanılmış bir malın tasadduk edilmesinin ecri Allah katında büyüktür.

Hz. Peygamber (s.a), cennette inananlara açılacak kapılardan birinin “*sadaka kapısı*” olduğunu bildirirken de²²⁰ verilen sadakaların mükâfata dönüşeceğine ve yapılan iyiliklerin karşılıksız kalmayacağına işaret buyurmuştur.

Rasûlullah (s.a) yine bir gün konuşmasında cehennemden bahsetti, ondan Allah'a sığındı ve yüzünü üç defa çevirdikten sonra şöyle buyurdu: “*Yarım hurma (sadaka) ile bile olsa cehennemden korunun. Eğer bunu da bulamazsanız güzel bir sözle (korunun).*”²²¹ Bu ifadeden az veya çok demeden, herhangi bir davranışla sınırlamadan sürekli sadaka verilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Bilindiği üzere her nimetin bir şükürü vardır. Sadaka da Allah'ın kişiye ihsan ettiği zenginliğe karşı bir şükürdür. Bu hususta Ebû Hâmid el-Gazzâlî (ö. 505/1111) şöyle der: Allah'ın kuluna bedeninde ve malında ihsan ettiği nimetler vardır. Bedenî ibadetler beden nimetinin, malî ibadetler de mal nimetinin bir şükürüdür.”²²² Nitekim bu durumu Kur'ân, “*Eğer şükrederseniz, elbette size nimetimi artırırım*”²²³ âyetiyle ifade ederek şükür bir bereket vesilesi kılmaktadır. Böylece vermek bir şükür manası taşıdığı için zahiren eksilirken hakikatte çoğalmaktadır. Şükür, Allah'ın ihsan ettiği nimet cinsinden olmalıdır ki nimete karşılık olsun. İlgili âyette şükür, “verdiği nimetlerden dolayı kulun Allah'a minnettarlık duyması, bunu sözleri ve amelleriyle göstermesi” anlamında kullanılmaktadır. Servetin şükürü eldeki nimetlerden muhtaçlara yardım etmek, ilmin şükürü bilgiyi insanların yararına kullanmak,

²¹⁸ *Hadislerle İslam*, II, s. 489.

²¹⁹ Müslim, “Zekât”, 65 (Rivayet No: 1015).

²²⁰ Müslim, “Zekât”, 85 (Rivayet No: 2371).

²²¹ Müslim, “Zekât”, 68 (Rivayet No: 2350).

²²² Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, (çev. Ahmed Serdaroğlu) İstanbul, Bedir Yayınları, I, s.593.

²²³ İbrahim, 14/7.

sihhatin şükürü ise Allah'a kulluk ve insanlara hizmet etmektir.²²⁴ Yine daha önce bir hadiste beyan edildiği gibi insana verilen vücûd nimetine mukabil sadaka vermek suretiyle de şükretmesi istenmiştir.²²⁵

Sadaka verilirken dikkat edilmesi gereken bir takım hususlar vardır. Öncelikle sadakaların gösterişten uzak, ihsan şuuru içerisinde verilmesi bağlamında “*Sadakaları açıktan verirseniz ne güzel! Fakat onları gizleyerek fakirlere verirseniz bu, sizin için daha hayırlıdır ve günahlarınızdan bir kısmına kefarettir. Allah yaptıklarınızdan haberdardır*”²²⁶ âyeti önemli bir delildir. Böylelikle yardım alan kimse, minnet ve zillet altına düşmekten kurtarılmış olacaktır. Hz. Peygamber (s.a) de, Allah’ın kendi gölgesinden (himaye) başka hiçbir gölgenin bulunmadığı kıyamet gününde kendi gölgesinde olacak yedi sınıf insandan bir sınıfın da sağ elin verdiği sadakayı sol el bilmeyecek derecede gizli tutan kimseler olduğunu belirtmiştir.²²⁷ Bu konuya tarihimizden de ışık tutmak gerekirse Osmanlı devrinde görülen “sadaka taşı”, “askıda ekmek” ve “zimem defteri” gibi uygulamaların sağ elin verdiğini sol el görmemeli düsturunu yaşatan en güzel örneklerden olduğunu söylemek mümkündür.

Hadislerde sadakanın ömrün sonuna kadar ertelenmemesi keza hastalığa yakalanmadan önce verilmesine dair tavsiye ve uyarılar mevcuttur. Nitekim bu hususta Ebû Hüreyre’nin anlatımına göre bir adam Hz. Peygamber’e (s.a) gelerek, “Ey Allah’ın Rasûlü hangi sadaka en faziletlidir?” diye sormuş; o da, “*Sağlıklı iken ve fakirlik endişesi ve zengin olma hırsı ile hareket ederken tasaddukta bulunabilmendir. (Sadaka vermeyi) can boğaza gelip de (son nefesini verdiğin âna kadar) erteleme...*” buyurmuştur.²²⁸ Böylece hadiste dünyaya aşırı tamah edip bağlanmamak, vakit varken eldeki imkânların Allah yolunda kullanılması tavsiye edilmiştir. Bu durumu desteklemesi mahiyetinde Enes’in (r.a) Hz. Peygamber’den (s.a) rivayet ettiği şu hadis oldukça önemlidir: “*Âdemoğlunun iki vadi dolusu malı olsa üçüncü bir vadi daha arzu eder, onun karnını ancak toprak doyurur. Allah tevbe eden kimsenin tövbesini kabul eder.*”²²⁹ Şu gerçek unutmamalıdır ki; bu dünya hayatı oyun ve eğlenceden ibaret olup bir imtihan yeridir. Bu sebeple fani ve geçici dünya hayatı, ebedî ve kalıcı bir hayat olan ahiret yurduna tercih edilmemelidir.

²²⁴ Karaman, Hayrettin v.dğr., *Kur’an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsiri*, Ankara, DİB Yayınları, 2017, III, s. 305.

²²⁵ Tokuş “Hadislerde Sadaka Kavramı”, s. 68.

²²⁶ Bakara, 2/271.

²²⁷ Buhârî, “Zekât”, 16 (Rivayet No: 1423).

²²⁸ Buhârî, “Vesâyâ”, 7 (Rivayet No: 2748).

²²⁹ Müslim, “Zekât”, 116 (Rivayet No: 2415).

Hadislerde sadaka vermek hakkında yapılan uyarılar arasında fakirin incitilmemesi, gönlünün kırılmaması ve yapılan iyiliğin başa kakılmaması gibi hususlar da yer almaktadır. Allah Teâlâ, “*Ey iman edenler! Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı halde malını gösteriş için harcayan gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle yaptığınız hayırları boşa çıkarmayın...*”²³⁰ buyurmaktadır. Söz konusu âyette sadaka veren insanların hem gösterişten uzak durması hem de fakirlerin gönlünü incitmemesi vurgulanmıştır.

Sadakanın kimlere verileceği de önemlidir. Bir insanın harcama yapmaya ve yardım etmeye öncelikle aile efradından başlaması gerekmektedir. Allah Teâlâ bu hususun önemine şu ayetle dikkat çekmiştir: “*Sana ne harcadıklarını soruyorlar. De ki: ‘Harcadığınız mal, ana-babaya, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır. Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir.’*”²³¹ Nitekim ayette iyilik yapma hususunda anne ve babanın diğerlerine göre bir önceliğinin olduğu vurgulanmıştır. Hz. Peygamber (s.a) de “*Kişinin ailesi için yaptığı harcama da sadakadır*” buyurarak, aile fertleri ihtiyaç halindeyken başkalarına sadaka verilmesini tasvip etmemiştir. Bunun içindir ki o (s.a), şöyle buyurmuştur: “*Sadakanın en hayırlısı ihtiyaç fazlası maldan verilendir. Veren el, alan elden üstündür. (sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla.*”²³² Nitekim konunun önemi başka bir rivayetle daha açık hale getirilmiştir.

Sa’d b. Ebî Vakkâs’ın rivayet ettiği bir hadiste Sa’d şöyle anlatıyor: Rasûlullah (s.a) beni ziyarete gelirdi. Kendisine “Hastalığım çok ağırlaştı, ben mal mülk sahibiyim ve kızımдан başka mirasçım yoktur; malımın üçte ikisini sadaka verebilir miyim?” dedim. “*Hayır!*” diye karşılık verdi. “*Yarısını?*” dedim, yine “*Hayır!*” diye buyurdu. Sa’d üçte birini bağışlamak istediğini söyleyince, “*Üçte biri olur. Aslında üçte bir de çoktur*” dedi ve şöyle devam etti: “*Ey Sa’d! Mirasçını varlıklı bırakman, onları muhtaç ve halka (sadaka için) ellerini açar bir halde bırakmandan şüphesiz daha hayırlıdır. Ey Sa’d! Allah rızası için yaptığın her harcamadan hatta hanımının ağzına koyduğun bir lokmadan bile mutlaka sevap alırsın.*”²³³ Dolayısıyla kişinin, malının tamamını sadaka olarak bağışlayıp ailesini ve varislerini mahrum bırakması hoş karşılanmamıştır. Hatta aile efradının mevcut maldan istifade etmesi sadaka mesabesinde değerlendirilmiştir.²³⁴

²³⁰ Bakara, 2/264.

²³¹ Bakara, 2/215.

²³² Dârimî, “Zekât”, 22 (Rivayet No: 1693).

²³³ Müslim, “Vasiyyet”, 5 (Rivayet No: 1628).

²³⁴ Tokuş, “Hadislerde Sadaka Kavramı”, s. 36.

Yine Nesâî'nin (ö. 303/915) İbn Âclân tarikiyle Hz. Ebû Hüreyre'den rivayet ettiği bir hadiste Rasûlullah (s.a) “*Sadaka verin*” buyurdu. Bir adam, “Ey Allah'ın Rasûlü! Bende bir altın var” dedi. “*Sen onu kendine tasadduk et*” buyurdu. O zat, “Bende bir altın daha var” dedi. Hz. Peygamber (s.a), “*Onu zevcene tasadduk et*” buyurdu. O zat, “Bende bir altın daha var” dedi. O, bu sefer “*Onu çocuklarına tasadduk et*” buyurdu. O kimse tekrar “Bende bir altın daha var” deyince Peygamber (s.a) bu kez “*Onu da hizmetçine tasadduk et.*” buyurdular. Adam son olarak “Bende bir altın daha var” dedikten sonra Allah Rasûlü (s.a), “*Onu da artık sen bilirsin*” buyurdular.²³⁵ Muhaddisler, ilgili hadis hususunda sadaka vermede aile fertleri arasında kimin önceliğe sahip olduğuna dair farklı görüşler ortaya koymuştur.

Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed el-Hattâbî (ö. 388/998) hadisi şu şekilde yorumlamıştır: “Hadisteki bu tertibi düşünürsen Rasûlullah'ın (s.a) evlâ ve daha yakın olanı ilk plana aldığını görürsün. Karşısındaki zata nafaka hususunda kendinden başlamasını daha sonra çocuklarına geçmesini emrediyor; çünkü evladı kendi cüzü mesabesindedir. Kişi çocuklarına bakmazsa helâk olur ve infak hususunda kendi yerini tutacak kimse bulamaz. Zevceyi üçüncü dereceye bırakmıştır ki; zira kişi zevcesine verecek nafaka bulamazsa araları ayrılır. Bu durumda ya kocası yahut akrabası tarafından nafakası verilir. Daha sonra hizmetçiyi zikretmiştir çünkü nafakasını veremezse köle satılır”.²³⁶

Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî (ö. 676/1277) ise, “Zevcenin nafakası çocukların nafakasından daha önceliklidir” demiştir.²³⁷ Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed el-Aynî (ö. 855/1451) de, Nevevî'nin sözüne itirazla “Nasıl oluyor da Nevevî zevceyi çocukların üzerine takdim edebiliyor? Hâlbuki çocuklar babanın bir cüzü mesabesindedir, zevce ise yabancıdır” demesine rağmen daha sonra sözünü talil ederek kendisi de “Zevcenin nafakası çocuklarınkinden daha önceliklidir; çünkü zamanla veya fakirlik sebebiyle sâkit olmaz” demiştir.²³⁸ Bu hal karşısında ulema bir tercih cihetine gitmiş ve hadisleri tetkikten geçirdikten sonra çocukların öncelikli olduğu rivayeti tercih etmiştir.²³⁹

²³⁵ Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, VIII, 270 (Rivayet No: 9137). Ayrıca bk. Ahmed b. Hanbel, XII, 381 (Rivayet No: 7419); XVI, 104 (Rivayet No: 10086); Ebû Dâvûd, “Zekât”, 45 (Rivayet No: 1691); Nesâî, “Zekât”, 54 (Rivayet No: 2535).

²³⁶ Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, II, 81-82.

²³⁷ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *Ravzatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn*, IX, 94.

²³⁸ Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn, *Umdetü'l-Kârî*, VIII, 295.

²³⁹ Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, III, s. 325.

Yine ulema, Hakîm b. Hizâm rivayetinde Rasûlullah'ın (s.a) belirttiği, “*Sadakanın efdalı*”nin veya “*Sadakanın en hayırlısı*”nın ne olduğu hususunda da farklı görüşler öne sürülmüştür.²⁴⁰

Rivayette geçen (عَنْ ظَهْرٍ غَنِيٍّ) tabirinden murad, ihtiyaçtan artan fazlalıktır. Cümlenin takdiri şöyledir: Sadakanın en hayırlısı ihtiyaçtan artan maldan verilenidir. Keza bu cümle bazı şerhlerde kişinin ihtiyaç fazlası malından tasaddukta bulunduktan sonra bile kendisini hâlâ varlıklı kılan, başkalarından isteme seviyesine düşürmeyen bir eylem şeklinde yorumlanmıştır. Birinci Bölümde işlediğimiz bazı rivayetlerde geçen “مَا أَبْقَتْ غَنِيٌّ” cümlesinin “عَنْ ظَهْرٍ غَنِيٍّ” ifadesinin kaydettiğimiz anlamı daha açık halde ifade ettiği belirtilmiştir.²⁴¹ Bir diğer yönüyle, Türkçedeki “belini doğrultmak”, “sırtı kalın”, “ayakta kalmak” anlamlarını çağrıştıracak şekilde “ظَهْرٌ” sözcüğü, kişinin tasadduk eyleminden sonra da geçimini bir başkasına ihtiyaç duymadan devam ettirebilmesini anlatmaktadır.²⁴² Keza suyun yüksekte döküldüğünde kolaylıkla indiği gibi verme imkânına sahip kimselerin tasadduku da kolaylıkla olur denilebilir.²⁴³

Nevevî ise aynı ifadeyi şu şekilde açıklamıştır: “Bu suretle ihtiyaçtan fazla verilen sadakanın bütün malını vermekten daha faziletli olması, bütün malını tasadduk edenler çoğunlukla sonradan pişman oldukları içindir yahut kendileri muhtaç durumda kaldıkları zaman pişman olur, “Keşke hepsini vermeseydim” derler. Malının fazlasından sadaka veren ise hiçbir zaman pişman olmaz. Bilakis verdiği sevinir. Ulema, bir kimsenin bütün malını tasadduk etmesi hususunda ihtilaf etmiştir. Şâfiîlere göre, “Borcu ve çoluğu çocuğu olmayan bir kimse fakirliğe sabır ve tahammül göstermesi şartıyla bütün malını tasadduk edebilir. Bu şartları kendisinde taşımayanın tasadduku mekruh olur.”

Kadı İyâz, âlimlerin çoğunluğunun görüşüne binaen bir kimsenin bütün malından tasadduk edebileceğini söylemiştir. Bazılarına göre ise malın hepsi sahibine iade edilir. Bu kavil Hz. Ömer'den (r.a) rivayet edilmiştir. Şam ulemasına göre malın üçte biri sadaka olarak verilir. Geri kalan kısmı sahibine iade edilir.

²⁴⁰ Buhârî, “Zekât”, 18 (Rivayet No: 1426).

²⁴¹ Bk. Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed, *Meâlimü's-Sünen*, II, 72; Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer, *el-Fâik fî Garîbi'l-Hadîs*, III, 78; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, VIII, 293; Alî el-Kârî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Sultân el-Herevî, *Mirkâtü'l-Mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih*, IV, 1350; Azîmâbâdî, Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî, *Avnü'l-Ma'bûd*, V, 63.

²⁴² Bk. İbn Hacer el-Askalânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, II, 580; Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, VII, 152; XXI, 15.

²⁴³ Alî el-Kârî, *Mirkâtü'l-Mefâtîh*, I, 166.

Mekhûl'den rivayet edilen bir söze göre; “Sadaka olarak verilen miktar, bütün malın yarısından fazlaysa yarısı kabul edilir; geri kalan kısmı sahibine iade edilir”. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) ile Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed et-Tahâvî (ö. 321/933), “Bütün malın tasadduku caiz olmakla beraber, hepsini değil; üçte birini tasadduk etmek müstehaptır” demişlerdir.²⁴⁴ Bu sebeple daha önce Sa'd rivayetinde de belirtildiği gibi kişi, kendisini ve aile efradını başkalarına avuç açacak halde bırakmamak şartıyla malının üçte birini tasadduk edebilir.

Ayrıca sadaka verirken veya herhangi bir yardım yaparken aile bireylerinden sonra hısım ve akraba gözetilmelidir. Akrabalara yapılan yardımlar iki cihetten değerlendirilir. Çünkü yoksul bir kişiye verilen sadakada sadece bir sevap varken, akrabaya verilende iki sevap vardır. Birincisi sadaka sevabı, ikincisi ise sıla-i rahmi koruma sevabıdır.²⁴⁵ Bunun için *Sünen-i Darimî*'de geçen hadiste sadakanın en faziletlisinin hangisi olduğu Hz. Peygamber'e (s.a) sorulunca: “*Düşman bile olsa akrabaya verilenidir.*” demiştir.²⁴⁶ Gazzâlî ise bu konuda sadaka verilecek kimselerin sadece sekiz sınıfla sınırlı olmayıp akrabalar arasından da seçilmesinin önemli olduğunu belirtmiştir. Çünkü bu kimselere vermenin hem sadaka ve hem de sıla-i rahim yerine geçtiğini, sıla-i rahimde hesap edilemeyecek kadar büyük sevapların olduğunu söyler.²⁴⁷ Hulasa sadaka, Allah'a olan bağlılığın bir göstergesi olup herkesin gücü nispetinde ifa edebileceği bir ibadet çeşididir.

Yukarıda İslam Dini açısından önemi vurgulanan sadakanın, birey ve toplum üzerinde bıraktığı etkileri de bulunmaktadır. Buna göre sadakayı veren kişi, ilk önce yaptığı sadakanın gerçek sahibinin Allah olduğunu hatırlamaktadır. Zira Kur'an-ı Kerîm “*rızkı verenin Allah olduğunu*”²⁴⁸ haber vermektedir. Böylece veren kişinin gizli de olsa tahakküm kurma ve üstünlük taslama gibi hislere kapılmasını önlemiş olmaktadır. Diğer bir husus da sadaka farz kabilinden bir ibadet olarak değerlendirilmediğinden verenin alana karşı psikolojik bir baskı yapmaya hakkı bulunmamaktadır. Çünkü kendisini vermeye zorlayan hiçbir etki yoktur. Ayrıca, önce Allah'a karşı sonra da muhtaç olanlara karşı dini ve insani vazifesini yapmış olacaktır. Bundan da huzur ve mutluluk duyacak, kalben ve vicdanen mutmain olacaktır.²⁴⁹ Bu hal ise insan-ı kâmil olma yolunda güzel bir adımdır. Ayrıca kişinin insanlar nazarında değer

²⁴⁴ Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc, el-Minhâc*, VII, 125; Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, III, s. 326.

²⁴⁵ Tirmizî, “Zekât”, 26 (Rivayet No: 658).

²⁴⁶ Dârimî, “Zekât”, 38 (Rivayet No: 1721).

²⁴⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 610.

²⁴⁸ Bakara, 2/3.

²⁴⁹ Tokuş, “Hadislerde Sadaka Kavramı”, s. 36.

görmesine vesile olup, onların da hayır işlerinde koşmasına öncülük etmiş olacaktır. Sadakalar kişiyi cimrilikten kurtarıp cömertliğe teşvik eder. Yine sadakayı veren kişi yapmış olduğu ameliyle güzel ahlak sahibi olur. Sadaka Allah'ın nimetlerine bir şükürdür. Bu hususta Gazzâlî'nin belirttiği gibi: “Allah'ın kuluna bedeninde ve malında ihsan ettiği nimetler vardır. Bedenî ibadetler beden nimetinin, malî ibadetler de mal nimetinin bir şükürüdür.”²⁵⁰ Yapılan sadakalar, kişinin şahsiyetinin gelişip yücelmesine de yardım eder. Bununla birlikte toplumsal açıdan zengin ve fakir arasındaki ekonomik makası kapatıp sevgi ve saygı duygularının canlanmasına vesile olur. Kişi sadakası sayesinde helalinden kazanmış olduğu malı temizler, nefsinin zühd ve takvaya alıştırtıp dünyaya çok meyletmemeyi öğrenir. Sadakanın onu alan kimse açısından da olumlu etkileri bulunur. Öncelikle alan kimse ihtiyacını gidererek müşkil durumdan kurtulmuş olur. İhtiyaç sahibi olan kimse mülkiyet yönüyle kendisinden daha iyi konumda olan birine kıskançlık besleyebilir. Zengin Müslümanlar yardımlarını yaptıkları takdirde fakir kimseler de kin ve düşmanlık duygularından arınarak böylece “*Ey Allah'ın kulları! Kardeş olunuz.*”²⁵¹ hitabında vurgulanan kardeşlik ruhuna mazhar olacaktır. Bu bakımdan sadaka insan psikolojisi üzerinde oldukça etkilidir.

Sonuç olarak sadaka ibadetinin Allah'a kurbiyet maksadıyla yapılan farz ve nafile ibadetler kabilinden her türlü iyiliği veya yardımı kapsadığı anlaşılmaktadır. Böylece sadaka kavramı zengin bir anlam dünyasına sahiptir. Kimi zaman, aç olan kimse için onu doyurmak sadaka iken, kimi zaman hasta olan için ziyaretine gitmek sadaka olacaktır. Bazen de güzel bir söz ve tebessüm hayat kurtaran bir sadaka olacaktır. Böylece insanlara yardım etme konusunda sadece zenginlerin mükellef olmadığı Müslümanlardan herkesin maddi ve manevi her türlü iyilik ve yardımı yapmaya muktedir olduğu vurgulanmaktadır. Elbette bütün bu iyilik ve yardımlar, dünyada insanlara yararlar sağladığı gibi ahirette de onlara ecir ve sevap kazandıracaktır. Dolayısıyla sadaka ibadeti, İslâm'ın kurallarına göre yaşayıp sorumluluklarını yerine getiren, insanların her an yardımına koşan, ideal bir birey ve ideal toplum oluşturma yolunda önemli maslahatlar sağlamaktadır.

4.2. CÖMERTLİK VE CİMRİLİK

Cömert kelimesi, Farsça “cevân-merd” kelimesinden Türkçeleştirilmiştir. Eldeki imkânların meşru ölçüler içinde, gönüllü olarak ve karşılık beklemeden başkalarının yararına sunma eğilimine denir. Cömertlik kavramı İslâm Ahlâk literatüründe genellikle “sehâ, sehâvet

²⁵⁰ Gazzâlî, *İhyâ*, I, 593.

²⁵¹ Buhârî, “Nikâh”, 45 (Rivayet No: 5143).

ve cûd” terimleriyle ifade edilir. Sehâ ve sehâvet sözlükte “ocağın, içinde kolaylıkla ateş yakılacak şekilde geniş tutulması ve yanmakta olan ateşin alev ve dumanının kolayca yükselmesine imkân hazırlaması” anlamına gelir. Bu manadan hareketle gönül zenginliği ve genişliğine de sehâvet denilmiştir. “Bir şeyin yeni, iyi ve sağlam olması”, ayrıca “cömertlik yapmak” anlamındaki “cevd veya cevdet” kökünden türetilmiş olan “cûd” da terim olarak sehâvet kelimesiyle eş anlamlıdır. Kur’ân-ı Kerîm’de sehâvet ve cûd kelimeleri geçmemekle birlikte pek çok âyette “infak, îsar, i’tâ, it’âm, ihsan, ikram, bezl” gibi mastarlardan gelen fiillerle cömertlik erdeminin önemi üzerinde durulmuştur. Hadislerde ise hem bu kelimeler hem de sehâ, sehâvet ve cûd kelimeleri geçmektedir.²⁵² Râgıb el-İsfahânî *el-Müfredat*’ında “sehâ” kavramını “geniş mekân” anlamında tercüme etmiştir.²⁵³

Cömertlik, Câhiliye devrinin de en önemli erdemleri arasında yer almaktaydı. Bu dönemde cömertliğiyle ün salmış adları tarihe geçmiş pek çok kişi vardır.²⁵⁴ İyâd kabilesinin “Arapların en cömerdi bizdendir” diyerek kendisi ile övündüğü Ka’b b. Mâme el-İyâdî en önde gelen isimlerdendir. Bu sebeple Ka’b’ın iyi komşuluğundan, cömertliğinden ve arkadaşını kendisine tercih etmesinden dolayı hakkında darb-ı meseller söylenmiştir.²⁵⁵ Ancak öncelikle şunu belirtmek gerekirse putperest Arapların zihninde, cömertliğin Câhiliye devrinin “şeref” anlayışıyla yakından alakalı olduğu görülmektedir. Zira cömertçe yapılan davranışlara, gerçek asaletin bir kanıtı olarak bakılırdı. Bu cömert davranış ne denli abartılı ve fevri olursa, o denli hayranlık uyandırır. Cömertliğini asilce gösteren bir adam, gerçek bir çöl efesiydi.²⁵⁶ Ancak bütün bu zikredilen Câhiliye devrinin cömertliği ile İslâm’ın vurguladığı cömertlik anlayışı arasında farklılıklar bulunmaktadır. İslâm dini cömertliği bir fazilet kabul edip yüceltmenin ötesinde onu bencil duyguların tatmin vasıtası olmaktan çıkararak Allah rızası ve insan sevgisinden oluşan ahlaki bir muhtevaya kavuşturmuştur. Kur’ân-ı Kerîm, malını Allah rızası için değil sadece insanlara gösteriş olsun diye harcayan kimselerin bu davranışlarının ahlakî değer taşımadığını, yardımlaşmanın ancak insanlara iyilik etme ve Allah’a saygı gösterme niyetine dayalı olması gerektiğini ıslarla vurgulamıştır.²⁵⁷ Hulasa kadim Arap erdemlerinin başında gelen cömertlik erdemi İslâm’la birlikte yeni bir hüviyet kazanarak ihya olmuştur.

²⁵² Çağrı, Mustafa, “Cömertlik”, *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları 1993), VIII, s. 72.

²⁵³ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredatü elfâzi’l Kur’ân*, s. 754.

²⁵⁴ Çağrı, “Cömertlik”, *DİA*, VIII, s. 72.

²⁵⁵ Demir, İsmail, “Câhiliyet ve İslâm’ın İlk Dönemlerinde Yaşamış Bazı Cömertler”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum, 2002, sayı: 18, s. 209.

²⁵⁶ İzutsu, Toshihiko, *Kur’an’da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar*, (çev. Selahattin Ayaz), İstanbul, Pınar Yayınları, 2019, s. 141-142.

²⁵⁷ Çağrı, “Cömertlik”, *DİA*, VIII, s. 72.

Cömertlik erdemi gerek Kur’ân ve gerekse Sünnet’te oldukça önemli bir fazilettir. Kur’ân’da cömertlik her şeyden önce Allah’ın sıfatları arasında zikredilmektedir. Allah sonsuz lütuf ve kerem sahibidir. Nitekim bu konuda “... *Senin Rabbim cömert olandır.*”²⁵⁸ buyrulmuştur. Ayrıca daha önce *Sünen-i Ebû Davud*’da zikredilen “*Eller üç (türlü)dür: (İlki) Allah’ın yüce eli, onun ardından infak edenin eli, (son sırada ise insanlardan) isteyen/dilenen kimsenin en alttaki eli. Şu durumda (malının) fazla(sından) ver. (Sadaka vermemek suretiyle) nefesine yenilme / (haddinden fazla vermek suretiyle) kendini de muhtaç durumda bırakma.*” hadisi de Allah’ın cömertliğini vurgulamaktadır. Hadiste eller arasında bir kıyaslama yapıldığında ellerin en yükseği ve birincisinin, Cenâb-ı Hakk’ın eli olduğu anlaşılmaktadır. Bu da gösteriyor ki Hakikî verici Allah’tır, çünkü her şeyin mâliki odur.²⁵⁹ Buradan hareketle Allah Teâlâ kendisi cömert olduğu gibi bizlerden de cömertliği şiar edinmemizi istemiştir. Çünkü “*Allah cömerttir ve cömertliği sever.*”²⁶⁰

Cömertlik konusunda ısrarlı tavsiyeleri olan Allah Rasûlü, bizzat yaşantısıyla da mümin bir insanın cömertliğinin nasıl olacağına dair eşsiz örnekler vermiştir. Ashâbının anlatımıyla o, esen rüzgârdan daha cömert idi.²⁶¹ Kendisinden bir şey istendiği zaman istenen şey elinde mevcut ise onu mutlaka verir,²⁶² asla yok demezdi.²⁶³ Nitekim İbn Abbâs bu hususta “Rasûlullah (s.a) hayır hususunda insanların en cömerdiydi. En cömert olduğu zaman da Ramazan ayıydı. Cibril (a.s) onunla her sene Ramazan’da karşılaşır, bu durum Ramazan bitinceye kadar sürerdi. Ona, Allah Rasûlü (s.a) Kur’ân-ı Kerîm’i arz ederdi. Cibril ile karşılaştığında o, hayır hususunda esen rüzgârdan daha cömert olurdu.”²⁶⁴ buyurmuştur.

Yine bir defasında Hz. Peygamber’in henüz Müslüman olmayan ancak Müslüman olması ümit edilen Safvân b. Ümeyye’ye, isteği üzerine çok miktarda koyun vermesi ve bunun sonucunda o zatın kalbinin İslâm’la buluşması, Hz. Peygamber’in (s.a) cömertliğinin en güzel örneklerindendir. Hâsılı buradan hareketle Safvân başta olmak üzere müellefe-i kulûbdan kalpleri İslâm’a ısındırılmak istenenlere daha cömertçe davranıp bol atiyeler verilebileceği anlaşılmaktadır. Söz konusu hadislerden Allah Rasûlü’nün insanların en cömerdi olduğu ve bu yönünün esen bir rüzgâra benzediği, cömertliğin Ramazan ayında daha çok gösterilmesi

²⁵⁸ Alak, 96/3.

²⁵⁹ Çakan, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, VI, s. 282-283.

²⁶⁰ Tirmizî, “Edeb”, 41 (Rivayet No: 2799).

²⁶¹ Buhârî, “Bed’ül-Vahy”, 1 (Rivayet No 6).

²⁶² Ahmed b. Hanbel, I, 326 (Rivayet No: 3012).

²⁶³ Müslim, “Fedâil”, 56 (Rivayet No: 6018)

²⁶⁴ Buhârî, “Bed’ül-Vahy”, 1 (Rivayet No: 6); Müslim, “Fedail”, 50 (Rivayet No: 6009);

gerektiği, sâlih kimselerle karşılaştığı vakit ve onlardan ayrılırken daha fazla cömertlik göstermek gerektiği, ayrıca bir kimsenin kalbini kazanmak için onun isteğini cömertçe karşılamak gerektiği vurgulanmıştır.²⁶⁵

Cömertlik karşılıksız ikram etmektir. Verilen şeyden karşılık beklenirse o, cömertlikten ziyade, ticaret olur. Yani yapılan iyiliğin isteyerek ve seve seve yapılması gerekmektedir. Daha önce sadaka konusunda da belirtildiği gibi kişi cömertlik gösterdiğinde asla malının azalacağını, heba olacağını düşünmemelidir. Bilakis kişi malının şükürünü eda ettiği için onun artacağını unutmamalıdır. Nitekim Allah Teâlâ bu konuda “Eğer şükrederseniz, nimetimi artırırım”²⁶⁶ demiştir. Böylece kişi, mal mülk biriktirme hırsı gibi süfli duygulardan beraat etmiş olacaktır.

Yine bir başka hadisinde, Hz. Peygamber (s.a) : “Yalnızca iki kişiye gıpta edilir: Allah tarafından kendisine mal verilip de malını hak yolunda harcayan kimseye, yine kendisine ilim verilip de onunla hükmeden ve onu başkalarına öğreten kimseye.”²⁶⁷ şeklinde buyurarak malını ve ilmini cömertçe kullanan kimselerin insanlar nazarında değer ve itibarının artacağını vurgulamıştır.

Cömertliği tavsiye edip, onu bir erdem olarak takdim eden Yüce Allah cömertliğin sınırlarını da belirlemiş, onun savurganlık şeklinde tezahür edilmemesini istemiş, mutedil insanların övgüye lâyık tutumlarını şöyle ifade etmiştir:²⁶⁸ “Onlar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler. Bu ikisi arasında orta bir yol tutarlar.”²⁶⁹ İslâm ahlâkçıları da bu konuya özel bir önem vermişlerdir. Ahlâk kitaplarında geleneksel uygulama sürdürülerek diğer erdemler gibi cömertlik de israf ve cimrilik diye adlandırılan iki aşırılığın (rezîlet) ortası sayılmıştır.²⁷⁰ Gazzâlî bu durumu şu şekilde özetlemiştir: “Allah’ın verdiği serveti, yaratılış gayesi için harcamaktan kaçınarak elde tutmak cimrilik, yaratılış gayesinin dışında kullanmak ise israftır. Bu ikisinin ortası ise cömertliktir. Nitekim cömertlik, yaratılış gayesine uygun olarak harcama yapmaktır.”²⁷¹ Bu doğrultuda Allah Rasûlü, malının tamamını tasadduk etmek isteyen Sa’d’ın bu isteğini geri çevirmiş ve kişinin cömert davranmaya ilk önce aile efradından

²⁶⁵ Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, V, s. 649-654.

²⁶⁶ İbrahim, 14/7.

²⁶⁷ Buhârî, İlim, 15 (Rivayet No: 73).

²⁶⁸ *Hadislerle İslam*, III, s. 253.

²⁶⁹ Furkân, 25/67.

²⁷⁰ Çağrı, Mustafa, “Cömertlik”, *DİA*, VIII, s. 72.

²⁷¹ Gazzâlî, *İhyâ*, III, s. 574.

başlamasını tavsiye etmiştir. Çünkü dinimiz, kişinin mirasçılarını başkalarına muhtaç bırakmaya rıza göstermemiştir.²⁷²

Ayrıca kişi cömertliğini şan, şeref ve makam sahibi olmak gibi süfli duygularla izhar etmemelidir. Nitekim bu hususta Hz. Peygamber'in (s.a), gösteriş için yapılan deve kesme yarışında boğazlanan hayvanların etlerinin yenilmesini yasaklaması²⁷³ oldukça dikkat çekicidir.

Cahiliye devrinde Araplar, sadece kendilerine cömert denilmesi için deve kesmede yarışa girerler ve yarışı kazanıncaya kadar kesmeye devam ederlerdi. Bu yarışta en çok deve kesmiş olan kişiyi de “en cömert kişi” olarak ilan ederlerdi. İslâmiyet zuhur edince, Allah Rasûlü (s.a), meşru bir gaye uğruna olmayan sadece gösteriş için kesilen bu develerin etlerini, üzerine Allah ismi anılmadan kesilen hayvanların etine benzeterek onları yemeyi yasakladı.²⁷⁴ Dolayısıyla Cahiliye Araplarının sergilemiş olduğu bu yaklaşımda, efelik ya da kahramanlık taslamak için yapılan hareket, şeytani bir tutkudan başka bir şey değildir. Önemli olan cömertliğin kendisi değil, altında yatan sâiktir. Kendini beğenmişlik ve gururdan kaynaklanan bütün cömertçe davranışlar, tamamıyla değerden yoksundur.²⁷⁵ Her ne kadar Arapların sergilemiş olduğu bu tutum zahiren cömertlik gibi görünse de Allah rızası gözetilmeyip gösteriş yapıldığı için Allah katında bir karşılığı olmayacaktır. Dolayısıyla cömertliğin az ya da çok bir sınırı yoktur. Herkesin yarım hurma da olsa²⁷⁶ ikram edebilecek bir şeyleri vardır. Bunu bulamayan kişinin, gönlünde başkalarına ikram hissi taşıması dahi cömertliktir.²⁷⁷ Yeter ki gösterilen cömertliğin içerisine riya tohumları ekilmesin. Çünkü cömertlik, gönülden vermektir ve mükâfatını yalnızca Allah'tan beklemektir.

Yukarıda anlatılanlardan hareketle cömertliğin İslâm'da övülen bir erdem olduğu vurgulanmıştır. Ancak cömertlik erdeminin aksi olan cimrilik ise yerilmiş huylardan olup İslâm ahlâkçuları tarafından da reziletler arasında gösterilmiştir.

Cimrilik kelimesi, “adi, alçak, soysuz” anlamındaki Farsça cimri kelimesinden Türkçeleştirilmiş olup genellikle “pintilik, hasislik” manasında kullanılır. İslâm Ahlâk literatüründe aynı kavramlar “şuhh ve buhl” kelimeleriyle ifade edilir. Ancak dilciler bu iki terim arasındaki anlam farkı üzerinde durmuşlardır. Buna göre “şuhh”, öncelikle kişiyi mal

²⁷² Buhâri, “Vesâyâ”, 2 (Rivayet No: 2742).

²⁷³ Ebû Dâvûd, “Dahâyâ”, 13-14 (Rivayet No: 2820).

²⁷⁴ Çakan, *Sünen-i Ebû Davud Terceme ve Şerhi*, X, s. 515.

²⁷⁵ İzutsu, *Kur'an'da Dînî ve Ahlâkî Kavramlar*, s. 143.

²⁷⁶ Müslim, “Zekât”, 68 (Rivayet No: 2350).

²⁷⁷ Tirmizî, “Zühd”, 17 (Rivayet No: 2325).

mülk edinme hırsına sevk eden, harcamalarda bulunmaktan ve yardım etmekten alıkoyan bencil bir duygu, “buhl” ise bu duygunun etkisiyle iyilik ve cömertlik yapmaktan kaçınmaktır.²⁷⁸ İsfahânî, “buhl” kelimesini, kazanç olarak elde edilmiş şeylerin elde tutulması, verilmemesi, cömertliğin zıddı; “şuhh” kelimesini ise hırsla, şiddetli bir arzuyla, açgözlülükle birlikte cimrilik etmek, âdet haline dönüşmüş cimrilik şeklinde açıklamıştır.²⁷⁹

Bu doğrultuda cimrilik, âyet ve hadislerde ister buhl anlamında kullanılsın isterse şuhh anlamında kullanılsın her iki durumda da yerilen hasletler arasında zikredilmiştir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de “...kim nefsinin cimriliğinden korunursa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”²⁸⁰ buyurularak insanoğlunun tabiatındaki cimrilik duygusuna işaret edilmiştir. Müfessirler âyetin bu kısmını “Allah’ın yasakladıklarından uzak durma, haram yememe, buyruklarını yerine getirme ve helalden yararlanma konusunda nefesine yenilmeyen, kişisel ihtiraslarına karşı direnebilen” şeklinde yorumlamışlardır. Fahreddin er-Râzî ise, (ö. 606/1210) “cimriliğe sebep olan ruh halleri” olarak izah etmiştir. Böylece ilgili âyeti “kim cimrilik duygusundan korunursa” şeklinde tercüme etmek mümkündür.²⁸¹ Yukarıda kaydedilen yorumlardan hareketle kişi kendisinin duygu durumlarına dikkat etmeli ve hangi duygunun kişiyi cimriliğe sevk edeceği hususunda teyakkuz halinde olmalıdır.

Yine “Artık kim (elinde bulunandan) verir, Allah’a karşı gelmekten sakınır ve en güzel sözü (Kelime-i Tevhidi) tasdik ederse, biz onu en kolay olana kolayca iletiriz. Fakat kim cimrilik eder, kendini Allah’a muhtaç görmez ve en güzel sözü yalanlarsa, biz de onu en zor olana kolayca iletiriz.”²⁸² âyetlerini İkrime’nin bildirdiğine göre İbn Abbâs, “Malından verip dağıtan, Rabbi’nden korkan ve yaptığı bağışların yerine Allah’ın başkasını vereceğine inanan kişiye hayırlı olan şeyleri kolaylaştırırız. Ancak cimri davranıp kendini Allah’a muhtaç hissetmeyen ve yapacağı bağışların yerine başkasının verileceğine inanmayan kişiye de kötü olan şeyleri kolaylaştırırız.” şeklinde izah etmiştir.

Yukarıda kaydedilenler ile ilgili Beyhakî, “Verdiğinden dolayı sevap kazanan veya övülen herkes cömert sayılır. Cimrilik sebebiyle kötülenmeyi veya cezayı hak eden ise cimri sayılır.”²⁸³ şeklinde değerlendirmelerde bulunmuştur.

²⁷⁸ Çağrı, Mustafa, “Cimrilik”, *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları), 1993, VIII, s. 4.

²⁷⁹ Râgıb el-İsfahânî, *Müfredatü elfâzi’l Kur’ân*, s. 182, 780.

²⁸⁰ Haşr, 59/9.

²⁸¹ *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, V, s. 294.

²⁸² Leyl, 92/5-10.

²⁸³ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *Şuabü’l-Îmân*, Ocak Yayınları, İstanbul, 2015, X, s. 254 (Rivayet No: 10332).

Hız. Peygamber'in (s.a) cömert ile cimrinin durumunu açıkladığı şu hadis de oldukça dikkat çekicidir: *“Cimri ile Allah yolunda harcama yapan kimsenin hâli, üzerlerinde demirden birer zırh bulunan iki adamın hâline benzer. Cömert olan, bir hayırda bulunmaya niyet ettiğinde üzerindeki zırh öyle genişler ki (önceki dar halinden kalma) izler bile silinir gider. Cimri bir hayırda bulunmak istediğinde ise üzerindeki zırh büzüşür, elleri köprücük kemiklerine yapışacak gibi sıkışır ve zırhın her halkası yanındaki halkayı sıkıştırır.”*²⁸⁴ İlgili hadiste zırhın, sahibinin izini örtmesi temsili bir durum olarak izah edilmiş olup bununla sadakanın malı artıracacağı, cimriliğin ise azaltacağı vurgulanmıştır. Bunun yanında hadiste ifade edilen “izini örter” cümlesinin “günahlarını yok eder” manasına da geldiği belirtilmiştir. Ayrıca cimrinin giydiği zırhın halkalarının büzülmesi ve her halkanın yerini almasını da kıyamet gününde bu zırhla dağlanacağı şeklinde yorumlarda yapılmıştır.²⁸⁵

Yukarıda zikri geçen yorumlardan başka, cömertle cimri hakkındaki bu temsilin hikmeti Allah Teâlâ Hazretlerinin cömerti verdiği sadaka sebebiyle hem dünyada hem de ahirette affedeceği, verdiği sadakaların bir zırh gibi kusurlarını örteceği; cimrinin ise dar bir cübbe giyerek avret mahalli açıkta kalmış gibi dünyada da ahirette de kusurlarının açıkta kalacağı şeklinde mütalaalar da yapılmıştır.²⁸⁶

Söz konusu hadiste cömert ile cimrinin dünyevi ve uhrevi halleri veciz bir üslupla ifade edilmiştir. Yapılan bu izahlardan da hareketle cömertlik ve cimrilik hasletlerinin kişinin iç âlemini de etkilediğini söylemek mümkündür. Nitekim cömert kimse yaptığı yardım ve iyilik karşılığında gönlünde bir rahatlık ve mutluluk hissedecektir. Ancak cimri, kalbinin katılığı ve bencilliği yüzünden gönlünde bu huzur ve güven hissini bulamayacaktır. Çünkü Allah Rasûlü'nün (s.a) de buyurduğu gibi *“...bir insanın kalbinde cimrilik ve iman asla bir arada bulunmamaktadır.”*²⁸⁷

Cömert kimse Allah'a onun yarattıklarına ve cennete yakın olurken, cimri kimse hem Allah'ın sevgisinden, hem yarattıklarının sevgisinden hem de cennet nimetlerinden mahrum kalacaktır. Hz. Peygamber'in (s.a) şu tasviri bu konuda bizlere rehberlik etmektedir: *“Sehâvet sahibi (cömert kimse), Allah'a yakın, cennete yakın, insanlara yakın ama cehennemden uzaktır.*

²⁸⁴ Buhârî, “el-Cihâd ve's-Sîre”, 93 (Rivayet No: 2917); Müslim, “Zekât”, 23 (Rivayet No: 1021).

²⁸⁵ Nevevî, *el-Minhâc*, VII, 109.

²⁸⁶ Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, III, s. 297-298.

²⁸⁷ Nesâî, “Cihâd”, 8 (Rivayet No: 3112).

*Cimri ise Allah'tan uzak, cennetten uzak, insanlardan uzak ama cehenneme yakındır. Cömert cahil, Yüce Allah katında cimri âbiddeden daha sevimlidir.*²⁸⁸

Aynî, hadiste geçen “sehâvet” kelimesini “Uygun olanı uygun olana vermek, kendi kazancından, herhangi bir karşılık almadan harcamaktır. Bu, güzel ahlaklardan biridir, hatta en başta gelenlerden biridir. Buhl (cimrilik) bunun zıddıdır.” şeklinde açıklama yapmıştır. Nitekim burada ifade edilen cömert kişinin, Allah’a yakın olması da, mesafe yönüyle bir yakınlık olmayıp Allah’ın rahmetine ve sevabına olan yakınlık, insanlara yakın olması ise onların muhabbet ve sevgisinden kaynaklı manevi bir yakınlık şeklinde ifade edilmiştir. Söz konusu hadisin akışından malını Allah rızası için bol bol layık olan yerlerde sarf edenlerin cennete yakın olacağı, mallarını infak etmeyip her türlü hayra mani olan cimrilerin de cehenneme yakın olacağı anlaşılmaktadır.²⁸⁹

Buraya kadar cimriliği, çoğunlukla başkalarına maddi bir şey vermeme anlamında ele aldık. Ancak tespit ettiğimiz kadarıyla cimrilik yapmak, maddî yönden olduğu kadar manevî yönden de olmaktadır.

Maddî cimrilik deyince akla zekât vermemek, sadaka vermemek, yoksula yedirmemek, emanet olarak bir eşya vermemek gibi durumlar gelmektedir. Bununla birlikte manevi cimrilik, cimriliğin maddî tezahürünün yanında, manevi yönünün de bulunduğunu ifade etmektedir. Bu doğrultuda Hz. Peygamber’e (s.a) salavât okumamak ve bildiğini öğretmemek manevi cimrilik kapsamında değerlendirilebilir.²⁹⁰

Cömertlik ve cimrilik hakkında bütün bu mütalalardan hareketle cömertliğin övülen, cimriliğin ise yerilen hasletlerden olduğu âyet ve hadisler çerçevesinde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Cömertlik erdemine sahip olan kişinin Allah katında âli makamlara ulaşacağı ancak aynı durumun cimri için geçerli olmayacağı onun süfli duyguları sebebiyle manevi yönden bir kazancının olmayacağı vurgulanmıştır. Yine Câhiliye Araplarında olduğu gibi şan ve şeref kazanma hırsıyla yapılan cömertliğin değerden yoksun olacağı belirtilmiştir. Cömertlik ve cimrilik sadece maddi şeylere has bir durum değildir. Dolayısıyla kuvvetli birinin zayıfa yardımcı olması manevî cömertlik, Hz. Peygamber’e salavât getirmemek ise manevi cimrilik kapsamında değerlendirilebilir. Özetle Müslüman, her şeyin gerçek mâlikinin Yüce Allah olduğu bilinciyle yaşayıp cömertlik gibi güzel erdemleri şiar edinerek ona yaklaşmaya çalışmalı

²⁸⁸ Tirmizî, “Bir”, 40 (Rivayet No: 1961).

²⁸⁹ Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Ankara, Akçağ Yayınları, 1995, VIII, s. 5.

²⁹⁰ Dölek, “Sünnet Işığında Cimrilik Hastalığı ve Tedâvî Yolları”, s. 99-102.

ve yine kendisini Allah'tan uzaklaştıran ve kötü hasletlerden biri olan cimrilikten de kaçınmalıdır.

4.3. DİLENCİLİK

Dilenmek kelimesi, Arapçada “s-e-l” kökünden “suâl, tese’ül ve mes’ele” şeklinde gelmekte olup ilgili kelimeler “sorma, isteme, dilenme” anlamlarına gelir.²⁹¹ Râgıb el-İsfahânî *el-Müfredat*’ında yukarıda belirtilen anlamları karşılama yönüyle “se-ve-le” veya “sü’lün” kelimelerini kullanmıştır. Bu doğrultuda ilgili kelimeler, nefsin hırsıyla, şiddetli bir arzuyla, açgözlülükle istediği veya arzuladığı ihtiyaç, ihtiyaç duyulan şey manalarına gelmektedir.²⁹² Aslında İsfahânî’nin eserinde zikrettiği bu anlamların Birinci Bölümde kaydedilen Hakîm b. Hizâm rivayetlerinde çok önemli bir karşılığı bulunmaktadır.

Nitekim Hakîm b. Hizâm’ın ganimet mallarından ısrarla birkaç kez istemesi üzerine Rasûlullah (s.a) “*Ey Hakîm! Bu (dünya) malı çekicidir, tatlıdır. Ancak kim tokgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilir. Kim de onu açgözlülükle alırsa, o (malda) ona hayır ve bereket verilmez. (Böyle kimse) tıpkı yiyip de doymayan kimse gibi olur! Veren el, alan elden üstündür.*”²⁹³ şeklinde nasihat etmiştir. Buradan hareketle Hakîm’in elindekiyle yetinmediği nefsinin hırsına yenik düşüp daha fazlasını şiddetli bir arzıyla istediği anlaşılmaktadır.

Dilenmek ve dilencililiği ifade etmek için yukarıda kaydedilen yaygın kullanımlardan başka kelimeler de vardır. Bunlara örnek olarak III. yüzyıldan itibaren “küdye ve tekdie” kelimelerine rastlanılan ve dilenci karşılığındaki “mükeddi” kelimesi ile Farsçada dilenci anlamına gelen “gedâ” kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. Farsça asıllı olduğu bilinen Klasik Arapçanın daha sonraki dönemlerinde kullanılan “etrafta dolanmak, dilenmek” anlamında “derveze” fiili, dilenci karşılığında ise “mütederviz” kelimesi yer yer kullanılmıştır. Ayrıca İslâm Ortaçağında dilenci, dolandırıcı, şarlatan ve hilebazların topluca kastedildiği “benû sâsân” tabirine de rastlanmaktadır. Kur’ân-ı Kerîm’de, diğer anlamları dışında özellikle dilencilikle ilgili olarak üç âyette “isteyen, dilenen” anlamında “sâil”, bir âyette bunun çoğulu “sâilîn” geçmektedir. Ayrıca bir âyette de fiil kalıbı (lâ yes’elün- dilenmezler) şeklinde kullanılmıştır.²⁹⁴

²⁹¹ Toksarı, Ali, “Dilencilik”, *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları), 1994, VII, s. 298.

²⁹² Râgıb el-İsfahânî, *Müfredatü elfâzi’l Kur’ân*, s. 764.

²⁹³ Buhârî, “Zekât”, 50 (Rivayet No: 1472).

²⁹⁴ Toksarı, Ali, “Dilencilik”, VIII, s. 298-299.

Burada “dilenmek ve dilencilik” kelimelerine karşılık gelen ifadelerin, cömertlik ve cimrilik anlamında kullanılan kelimelere nispeten sayıca daha çok olduğu söylenebilir.

Dilenmenin veya başkalarına el avuç açmanın gerek Kur’ân-ı Kerîm’de gerekse hadislerde insan onurunu zedeleyen bir davranış biçimi olduğu önemle vurgulanmıştır. Ancak bazı şartlar kişiyi dilencilığe sevk etmektedir. Bu şartlar bazen keyfi bazen de mücbir sebepler olabilmektedir. Örneğin bir kimse çok fakir bir durumda yahut ağır bir borç altında ise bu kimsenin dilenmesi kaçınılmaz olabilir. Böyle bir kimseyi dinimiz kınamamakta hatta bu konuda serbest bırakmaktadır. Nitekim Allah Rasûlü’nün söylemlerinden de anlaşıldığı üzere “...Yalnızca üç kişi dilenebilir: Aşırı fakirlik çeken, ağır bir borç altında bulunan ve kan bedelinin altında ezilen.”²⁹⁵ Ancak içinde bulunduğu imkânlardan memnun olmayıp daha fazlasını arzu eden kimseler ise kolaylıkla servete ulaşmak için başkalarının mal, mülk ve parasına göz dikerek onlardan faydalanmak isterler. Böylece hedeflerine ulaşmak için dilencilığı bir yöntem olarak kullanmaktan da kaçınmazlar. Bu doğrultuda Kur’ân ve Sünnetin dilencilige bakış açısını dile getirmekte fayda görülmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de daha önce insanlardan bir şeyler istemek ve dilencilikle ilgili birkaç yerde âyetlerin geçtiği belirtilmişti. Bu âyetler daha yakından incelenecek olursa iki âyette ihtiyacından dolayı isteyen yoksul kimselerin, zenginlerin mallarında belli bir hakkı olduğunu bildirmektedir. Bunlar “Mallarında (yardım) isteyen iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır.”²⁹⁶ “Onlar, mallarında; isteyenler ve (isteyemeyip) mahrum kalanlar için belli bir hak bulunan kimselerdir.”²⁹⁷ âyetleridir. İlgili âyetlerin anlam yönüyle benzer olduğu görülmektedir. Burada “yardım isteyen” diye çevrilen “sâil” ve “mahrûm” kelimelerinin anlamı hakkında değişik yorumlar yapılmıştır. Yaygın olan yoruma göre “sâil” ihtiyacını belli eden hatta yardım talebinde bulunan, “mahrûm” ise ihtiyaç içinde olduğu halde istemekten çekinen ve iffetinden dolayı halini belli edemeyen kimselerdir.²⁹⁸ Yine Bakara sûresi 273. âyette belirtildiği üzere gerçek ihtiyaç sahipleri insanlardan arsızca bir şeyler istemezler. Bu kimseler iffetlerinden ötürü dilenmedikleri için görenler onları zengin zanneder. Ancak böyle kimseleri yüzlerinden tanıyabilirsin. Hulasa âyetlerin perspektifinden bakıldığında hakiki fakir kimselerin ruh halleri ifade edilmiştir. Bu tarz kimseler, insanlardan ısrarla bir şeyler istememekle dilenmenin ve istemenin insanlık onuruna yakışmayan vasfından uzaklaşarak

²⁹⁵ Ebû Dâvûd, “Zekât” 26 (Rivayet No: 1641).

²⁹⁶ Zâriyât, 51/19.

²⁹⁷ Meâric, 70/25.

²⁹⁸ Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri, V, s. 125.

göstermiş oldukları bu ahlâkî tavırla haysiyetlerini korumayı amaç edinmişlerdir. Ayrıca âyetlerden birinde de Hz. Peygamber'e (s.a) "*İsteyeni azarlama*"²⁹⁹ şeklinde hitap edilmiştir. Böylece istemek mecburiyetinde kalanlara karşı nasıl davranılması gerektiği hatırlatılmıştır.

Kur'ân'da olduğu gibi hadislerde de şerefini koruyan yoksullarla fakirliği istismar eden ve dilenmeyi bir kazanç yolu sayanlar arasındaki ahlâkî farka dikkat çekilmiştir. Bu hadislerin birinde, Allah Rasûlü (s.a) "*Miskin (yoksul), bir iki hurma veya bir iki lokma verilip gönderilen kimse değildir. Asıl yoksul, (ihtiyaç sahibi olsa da insanlardan bir şey istemeyen) iffetli kimsedir.*"³⁰⁰ şeklinde buyurmuş ve ardından da "...Çünkü onlar yüzüzlük ederek istemezler..."³⁰¹ âyetini hatırlatmıştır. Hadiste asıl vurgulanmak istenen hakiki fakirin kim olduğudur. Böylece gerçek fakirin kapı kapı dolaşıp dilenen değil de halini belli etmediği için kimseden en ufak bir yardım görmeyen, yiyecek bulamayan afif ve nezih kimseler olduğu kastedilmiştir. Aslında Rasûlullah, bu beyanıyla insanlara el avuç açan dilencilerin fakir sayılmayacağını değil de onların tam anlamıyla fakir olmadıklarını belirtmektedir.³⁰²

Allah Rasûlü'nün (s.a), yeni Müslüman olan bazı kimselerden Allah'ın birliğine inanıp O'na ibadet etmeleri ve namaz kılmaları yanında dilencilik yapmayacaklarına dair söz alması onun dilencilik karşısındaki tavrını net bir biçimde ifade etmektedir. Nitekim olayı anlatan ilgili hadis şu şekildedir: Avf b. Mâlik, yedi, sekiz ya da dokuz arkadaş Rasûlullah'ın (s.a) yanındaydık. (Bize) "*Allah'ın Rasûlüne biat etmez misiniz?*" diye buyurdular. "Bizler sana çoktan biat ettik ey Allah'ın Rasûlü!" dedik. Sonra yine "*Bana biat etmez misiniz?*" dedi. Bunun üzerine ellerimizi açarak "Biz sana biat ettik ey Allah'ın Rasûlü! (Başka) neye biat edeceğiz" diye sorduk. Daha sonra o, "*Allah'a ibadet edeceğinize, O'na hiçbir şeyi ortak koşmayacağınıza, beş vakit namazı kılacağınıza, (başınızdaki Müslüman yöneticilerinize) itaat edeceğinize,* sonra bir kelimeyi gizli söyledi ve *insanlardan hiçbir şey istememeniz üzerine biat edeceksiniz*" buyurdular. Devamında Avf b. Mâlik, "Vallahi ben bu arkadaşlardan bazılarını gördüm. Birinin kamçısı yere düşse hiçbir kimseden "*Şunu bana veriver.*" diye istemezdi."³⁰³ Rivayette Allah Rasûlü'nün yanında bulunanlardan dilencilik yapmamaları hususunda söz istemesi kastedilmiştir. Ancak onlar bunu genel manada yorumlamışlar ve yere düşen bir kamçıyı yerden almak için bile kimseden yardım istememiştir. Bu doğrultuda hadis en değersiz

²⁹⁹ Duhâ, 93/10.

³⁰⁰ Müslim, "Zekât", 102 (Rivayet No:1039).

³⁰¹ Bakara, 2/273.

³⁰² Nevevî, *el-Minhâc*, VII, 129; Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, III, s. 333.

³⁰³ İbn Mâce, "Cihâd", 41 (Rivayet No: 2867).

bir şeyi bile istememek veya tenezzül etmemek konusunda insanları nezih davranmaya teşvik etmektedir.³⁰⁴

Yine bir defasında Allah Rasûlü dilenmenin çirkinliğini şu sözlerle tasvir etmiştir: *“İnsanlardan dilenip duran kişi, sonunda kıyamet gününde (Allah’ın huzuruna) yüzünde bir parça bile et kalmamış vaziyette gelir.”*³⁰⁵ Hadise yönelik şu yorumlar yapılmıştır: Bir insanın yüzünde et kalmamak ifadesini dilencinin Allah’ın huzuruna mevki ve itibarı yok olmuş bir vaziyette gelmesi yahut yüzünün azap görüp etlerinin döküleceği şeklinde ifade edenler olmuştur. Bazı kimseler ise bu hadisin manasını kıyamet gününde dilencinin yüzünde güzellikten eser kalmayacak şeklinde beyan etmiştir. Nevevî ise bu çirkin halin zaruret olmaksızın dilenenlere mahsus olduğunu ifade etmektedir. Görüldüğü üzere ömrünü dilenmekle geçiren kimseler Hz. Peygamber (s.a) tarafından ağır bir üslupla yerilmiş ve böylelerinin kıyamet gününde nasıl acıklı bir duruma düşecekleri anlatılmıştır.³⁰⁶

Dinimiz, dilenmek veya insanlardan bir şeyler istemek yerine çalışıp çabalamaya, helalinden kazanmaya teşvik etmektedir. Bu duruma işaret eden birçok âyet ve hadis vardır. Nitekim örnek verecek olursak bir âyette *“İnsan için ancak çalıştığı vardır”*³⁰⁷ buyurulmaktadır. Böylece dinimiz helalden kazandıran her mesleği kutsal görmüştür. Bu hususta hemen hemen bütün peygamberlerin bazı meslekleri yaptığı bilinmektedir. Mesela Hz. İdris (a.s) terzilik, Hz. Nuh (a.s) ise marangozluk mesleğini icra etmiştir.

Allah Rasûlü (s.a) en hayırlı kazancın kişinin kendi elinin emeği ile kazandığı olduğunu ifade etmiştir. Nitekim o (s.a) bir hadisinde *“Âdemoğlundan hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir rızık yememiştir. Allah’ın nebisi Hz. Dâvud da elinin emeğini yedi.”*³⁰⁸ buyurmuştur. Hz. Dâvud, (a.s) mülkü geniş, otoritesi yüksek, malî ve iktisâdi imkânları bol bir peygamberdi. Fakat o, bu imkânlarla rağmen kendi el emeğiyle geçinmeyi tercih etmişti. İşte Rasûlullah, kendisi gibi bir peygamber olan Dâvud’un (a.s) bu meziyetini, ümmetine örnek göstermek suretiyle, onları Dâvud Peygamber gibi elinin emeğiyle geçinmeye özendirmek istemiş, imkânı geniş olan kişilerin bile mümkün olduğunca kendi kazançlarıyla geçinmelerinin güzelliğine dikkat çekmiştir. Her konuda olduğu gibi çalışma ve helal kazanç hususunda da peygamberler insanlara yaşantılarıyla örnek olmuştur. Rasûlullah (s.a) da aynı şekilde hareket etmiş, aynı

³⁰⁴ Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbn Mâce Tercüme ve Şerhi*, İstanbul, Kahraman Yayınları, 2012, VIII, s. 18.

³⁰⁵ Buhârî, “Zekât”, 52 (Rivayet No: 1474); Müslim, “Zekât”, 103 (Rivayet No: 1040).

³⁰⁶ Nevevî, *el-Minhâc*, VII, s. 130; Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, III, s. 335.

³⁰⁷ Necm, 53/39.

³⁰⁸ Buhârî, “Büyû”, 15 (Rivayet No: 2072); İbn Mâce, “Ticârât”, 1 (Rivayet No: 2137).

zamanda sahâbeyi bu yönde yetiştirmiştir. Onların tembellik yapmasını yasaklamış, başkasından bir şeyler istemek gibi durumlardan onları şiddetle sakındırmıştır.³⁰⁹

Bu hususta şu sözleri beyan etmiştir: “*Yemin ederim ki; sizden birinizin sabahleyin erkenden gidip sırtına odun toplaması, bununla (elde ettiği kazancından) sadaka vermesi ve (böylelikle diğer) insanlara muhtaç olmaması, (başka) bir kimseden bir şeyler istemesinden daha hayırlıdır. (Zira gittiği kimse) ona (istediği) şeyi ya verir, ya vermez...*”³¹⁰ Görüldüğü üzere zikredilen hadiste Allah Rasûlü (s.a), dilenmeyi değil gücü kuvveti yerinde olan bir kimsenin mutlaka helalinden kazanması gerektiğini özellikle tavsiye etmektedir. Böyle bir kimseye güzel bir şekilde öğüt vererek sırtında odun taşıyarak yahut hamallık ederek geçim sağlamanın ayıp bir iş olmadığını vurgulamıştır. Sonuçta dilencilik bir kazanç temin etse de etmese de çirkin bir iştir. Çünkü dilenen bir kimseye bir şeyler verildiğinde bu o kişiyi minnet ve dilenme zilleti altında bırakır, verilmediği takdirde ise hüsrana uğramış olur. Hulasa Hz. Peygamber’in (s.a) buyruğunda belirtildiği gibi “(bir şeyler) verilse de verilmese de...” dilenen kişi zillet altında kalmış olacaktır.³¹¹

Yukarıda kaydedilen âyet ve hadislerde dilenmenin veya istemenin insan onuruna yakışmayan çirkin bir davranış olduğu belirtilmiştir. Ancak buna rağmen zaruret hali olsun yahut olmasın dinimiz isteyeniyi azarlamamamız gerektiğini bizlere tavsiye etmektedir. Bu husus âyet ve hadislerle sabittir. Nitekim hakiki yoksul kimselerin, zenginlerin malları üzerinde belli bir hakkı olduğu bilinmektedir. Yine Allah Rasûlü’nün (s.a) dilenmesi mubah olan kimseleri üç zümreye ayırdığı unutulmamalıdır. Bu şekilde isteyeniyi geri çevirmeme veya onun ihtiyacını uygun bir şekilde giderme düsturunu Rasûlullah’ın (s.a) örnek davranışlarında görmek mümkündür.

Anadolu halk geleneğinde de kapıya gelen dilencinin boş çevrilmesi hoş karşılanmamıştır. Herhalde bunda Rasûlullah’ın (s.a) “*Dilenci, atın üzerinde (sizden bir şey istemek için) gelse bile yardım ediniz*”³¹² hadisi etkili olmalıdır. Bu kişinin binekle gelmesi dışarıdan gözlemlendiğinde zengin olduğunu akla getirebilir. Ancak o kimsenin hakkında hüsn-i zan ederek muhtaç olduğu düşünülüp imkân nispetinde yardım edilmelidir. Çünkü o, görünürde varlıklı zannedilebilecek durumuna rağmen isteme zilletine katlanarak bir anlamda kendisini küçük düşürmüş ve muhtaç olduğunu ispat etmek için yalana başvurmamış ve kendisini

³⁰⁹Arslan, Ali, “Helal Kazanç, El Emeği ile Kazanılan En Hayırlıdır”, *Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları*, Zonguldak, 2016, S: 15, s. 3.

³¹⁰Müslim, “Zekât”, 106 (Rivayet No: 1042).

³¹¹Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, III, s. 336.

³¹²Ebû Dâvud, “Zekât”, 33 (Rivayet No: 1665)

acındırmamıştır. Belki bindiği atı ödünç almıştır veya çalışıp kazanmaya imkânı olmayan ailesine yardım etmek ve onların işlerini görmek için bu attan faydalanıyor olabilir. Belki de zekât gibi mali yardım alması gereken borçlu ya da aslında zengin ama yolculukta olması sebebiyle üzerindeki parayı tüketmiş veya kaybetmiş o an için muhtaç haldeki bir yolcu olabilir.³¹³

Burada zikri geçen atın üzerinde bile olsa gelen kişiye yardım edin rivayetini bazı âlimler ise, sadaka verilmesi yönünde değerlendirmiştir. Ayrıca vermeye teşvik eden diğer rivayetleri de bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Bu noktada, Allah Rasûlü'nün (s.a) isteyene istediğini verme tavsiyesini dilencilige teşvik sadedinde düşünmemek gerekir. Bu durum onun insanları kıramama ve devlet başkanı olarak Peygamber konumundan kaynaklanan bir durum olarak düşünülmesi makul olacaktır. Çünkü Rasûlullah'ın hayatı incelendiğinde genellikle kendisinden bir şey isteyen reddetmediği aşikârdır.³¹⁴ Bütün bu ihtimaller dâhilinde Anadolu halkı kapıya gelip elini açarak bir şeyler isteyen kimseleri geri çevirmekten mümkün olduğunca kaçınmıştır.

Dilencinin elinin boş çevrilmemesine yönelik bazı rivayetler de mevcuttur. Mesela Hz. Peygamber'e nispet edilen bir rivayette şöyle geçmektedir: “Eğer miskinler (gerçekten ihtiyaçları olduğu konusunda) doğru söylüyor olsalardı onları geri çeviren felah bulmazdı.”³¹⁵ Yine kimi insanlar, “Allah'ın mümine hediyesi, kapısındaki dilencidir”³¹⁶ rivayetinden etkilenerken kapıya gelen dilenciye Yaratıcının kendisine gönderdiği bir hediye olarak görüp onun boş çevrilmemesi gerektiğini düşünmektedir.

Ayrıca dilenciler, sözlerine dinsel içerikler kazandırarak insanlardan bir şeyler istemeyi alışkanlık haline getirmişlerdir. “Allah rızası için” ifadesi söylemin en yaygın biçimini oluşturmaktadır.³¹⁷ Allah rızası için istenildiğinde bunun geri çevrilmemesi gerektiğini vurgulayan Hızır (a.s) kıssası da halk nazarında önemli bir yer kazanmıştır. Buna göre halk kültüründe kapıya gelenin dilenci kılığındaki Hızır olabileceği ihtimali her zaman göz önünde bulundurulmuş ve elinin boş çevrilmemesi gerektiği kuşaktan kuşağa aktarılmıştır.³¹⁸

³¹³ Ahatlı, Erdinç, *Kültürümüzde Hadis*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2020, s. 113.

³¹⁴ Öztoprak, Mustafa, “Dilencilik Konusunda Hadislerin Kaynak Değeri ve Rivâyet ve Dirâyet Bütünlüğü Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Uludağ Üniversitesi İFD*, 2013, XXII, sayı: 2, s.107.

³¹⁵ Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, VIII, 295.

³¹⁶ İbn Abdülber, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî, *et-Temhid*, V, 296-297.

³¹⁷ Vatandaş, Celalettin, “Dilenciler ve Dilencilik”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, IV, sayı: 1, s. 177.

³¹⁸ Ahatlı, *Kültürümüzde Hadis*, s. 118-119.

Ayrıca tasavvuf ehlinin yazdığı eserlerde de dilencileri geri çevirmeme hususuna önem verilmiştir. Halktan bazı kimselerin nefsi arındırmak maksadıyla okudukları Abdülkâdir Geylânî'nin *el-Fethu'r-Rabbânî* isimli eserinde konuya dair şu bilgiler zikredilmiştir: “Ey ailesini geçindirmekle sınıanan! Kazancın ailene, kalbinde Allah'ın lütfuna yönelsin. Kimilerinin helali kazancından gelir, kimilerinin duasından, kimilerinin hiç istemeden başkalarından, kimilerinin ise insanlardan dilenmeleri suretiyle gelir.”³¹⁹

Böylece özellikle bu eseri okuyan insanlar veya tasavvuf ehli kapıya gelen kimseyi aslında Allah'ın kendisini sınamak için gönderdiğini düşünüp onları boş göndermeyi hoş görmemiştir.

Her ne kadar dilenmenin mubah olduğuna işaret eden ve isteyeniyi geri çevirmemeye dair kaydedilen bütün bu ikazlara rağmen diğer taraftan dinimiz hakikaten ihtiyacı olmadan dilenenleri zemmederek bu işin çirkin bir iş olduğunu açıkça ifade etmektedir. Bu hususun Kur'ân ve Sünnetle sabit olduğu yukarıda aktarılan bilgilerle belirtilmiştir.

Sonuç olarak dilencilik kapsamında âyet ve hadisler incelendiğinde bu hususta İslâm dini zaruri bir hal olmadığı müddetçe dilenmeye izin vermediği görülmüştür. Kur'ân-ı Kerîm'de dilencilerle ilgili âyetlerde onlara sadaka verilmesi yönünde bir ifade zikredilmemiştir. Ancak isteyeniyi azarlamamak gerektiği ifade edilmiştir. Asıl ihtiyaç sahibi kişilerin, iffetlerinden dolayı kimseden bir şey isteyemedikleri bu yüzden dışarıdan bakıldığında zengin gibi göründükleri böylece onları simalarından tanıyıp onurları incitilmeden ihtiyaçlarının karşılanması gerektiği vurgulanmıştır. Allah Rasûlü'nden gelen dilenciligi zemmeden rivayetlerin, isteyeniyi geri çevrilmemesi gerektiğini ifade eden rivayetlerden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Böylece dilenmeyi reddeden rivayetlerin çokluğundan Hz. Peygamber'in Müslümanların dilenmemesini arzuladığı anlaşılmaktadır. Yine âyet ve hadislerde kişinin dilenmesi yerine hangi iş olursa olsun kazancını alın teriyle kendi el emeğiyle kazanması gerektiği önemle vurgulanmıştır. Bu hususta peygamberler de bizlere önderlik etmiştir. Dilenmenin yahut istemenin kişiyi hem sosyal hem de psikolojik yönden zillet altında bıraktığı belirtilmiştir. Ayrıca dilenen kimselerin ahirette acınacak bir duruma düşecekleri, bu sebeple ihtiyacı olmadığı halde dilenmeyi meslek haline getirip iyi niyetli insanların da bu konuda araç olarak kullanılması hoş görülmemiştir. Nitekim Allah Rasûlü'nün “*Her kim servetini artırmak için dilenirse, istediği az ya da çok olsun, gerçekte kor ateş dilenir*”³²⁰

³¹⁹ Geylânî, Abdülkâdir, *el-Fethu'r-Rabbânî*, çev. Osman Güman, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2010, s. 372.

³²⁰ Müslim, “Zekât”, 105 (Rivayet No: 1041).

şeklindeki sert uyarılarına itibar edip dilenmekten yahut istemekten mümkün olduğunca kaçınılmalıdır. Çünkü yüzsüzlük edip dilenmeyi alışkanlık haline getiren bu tip insanlar mal, mülk, para yerine ahirette elem verici bir azap kazanmış olacaktır. Bununla birlikte İslam Dini, ihtiyacını arz edip kapıya gelen kimselerin usulüne uygun bir şekilde karşılanıp azarlanmaması gerektiği hususuna da dikkat çekmiştir.

Hulasa dilenciliğin önlenmesi, ancak Allah'ın lütfettiği nimetlerde fakirlerin de hakkı olduğunu düşünüp onları dilenmeye mecbur hale getirmeden ihtiyaçlarını gidermesi gereken zenginle, yine iffet duygusuyla dilenmeyerek onurunu ve şerefini zillet altına bırakmayan fakirin el ele vermesi sayesinde mümkün olabilecektir.³²¹

Çalışmanın İkinci Bölümü tamamlanmıştır.

³²¹ *Hadislerle İslam*, V, s. 66.

SONUÇ

Bu çalışma, “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin sened, metin ve içerik yönünden değerlendirmesi amacıyla yapılmış olup iki ana bölümden oluşmaktadır. Birinci Bölüm’de ilgili hadisin tarama havuzumuzdaki kaynaklarda yer alan mükerrerler dâhil 78 rivayetin sened ve metinleri tespit edilerek metin tahlilleri yapılmıştır. Sıhhat yönüyle amel edilebilir olduğu kanaatine varılan rivayetlerle hazırlanan bu çalışmada ayrıca sahâbî râviler esas alınarak isnad şemaları hazırlanmıştır. İkinci Bölüm’de ise el sözcüğünün âyet ve hadislerdeki kullanımı ile Arap dilinde sahip olduğu anlam zenginliğine ana hatlarıyla değinilmeye çalışılmıştır. Hadisimizin anlaşılmasında anahtar sözcük haline gelen “*الْيَدُ الْعُلْيَا*” ve “*الْيَدِ السُّفْلَى*” ifadelerinin anlamı üzerinde durulmuştur. Ayrıca ilgili rivayetin muhteva yönüyle sadaka vermek, cömertlik, cimrilik ve dilencilik gibi yan kavramlarla ilişkisi saptanarak konunun genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

İlgili hadise ait 78 aktarımın sahâbî râviler vefat tarihlerine göre dağılımı şöylece kaydedilebilir:

Abdullah b. Mes‘ûd 1, Hakîm b. Hizâm 25, Ebû Hüreyre 22, Târik b. Abdullah el-Muhâribî 1, Abdullah b. Ömer 12, Ebû Saîd el-Hudrî 1, Câbir b. Abdullah 2, Atıyye b. Amr es-Sa‘dî 3, Ebû Ümâme 3, Mâlik b. Nadle 3, Ebû Rimse 2, Sa‘lebe b. Zehdem 3.

Oluşan bu listeye bakılırsa; Hakîm b. Hizâm gibi mukillûndan bir sahâbînin, müksirûn râvilerden olan Ebû Hüreyre ve İbn Ömer gibi isimleri rivayet sayısı bakımından geride bıraktığı göze çarpmaktadır. Karşılaşılan bu tablo bir dereceye kadar ilgili hadisin vürûdunda Hakîm’in öncü rolü ile açıklanabilir. Benzer şekilde söz konusu hadisin, kaynaklardaki toplam rivayet sayıları birkaç rivayetle sınırlı kalan veya çift hanelere ancak yetişen Târik el-Muhâribî, Atıyye es-Sâ‘dî, Mâlik b. Nadle, Ebû Rimse ve Sa‘lebe b. Zehdem isimli sahâbîlerden aktarılmasını da dikkate değer bulmaktayız.

Burada ulaşılan sayıların tarama havuzumuzun ve ölçütlerimizin dışında kalan kaynaklar da hesaba katıldığı takdirde artacağı rahatlıkla söylenebilir.

Bir hadisin mütevatir olması için her bir tabakasından en az 10 râvisinin olması gerektiği yönündeki yaygın kanaat hatırlanacak olursa; “*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin sahâbe tabakasındaki 12 râvisiyle bu şartı tek tabaka üzerinden de olsa sağladığı belirlenmiştir. Şu durumda Türk halkı arasında oldukça şöhret kazanan ve yer yer atasözü olarak da kullanılan bu rivayetin, hadis tekniği açısından bir yönüyle tevatür kavramıyla da ilişkisi kurulabilir.

İncelenen metinlerde merkezi bir konum işgal eden “el” motifinin büyük çoğunlukla (a). 2 el, nadiren de (b).1 el ve (c). 3 el şeklinde gruplara ayrılması mümkündür.

1 elin geçtiği çok az sayıdaki metin, “*Veren el üstündür*” ifadesinden oluşmaktadır.

“*Veren el, alan elden üstündür*” şeklinde ikili mukayese içeren metinler nadiren de olsa sadece bu cümleden oluşmaktadır. Ayrıca “*En hayırlı sadaka ihtiyaç fazlası maldan verilir. Veren el, alan elden üstündür. (Sadaka vermeye) geçimini üstlendiğin kimselerden başla!*” rivayeti gibi “veren el” ve “alan el” ifadelerin metnin ilk, orta veya son cümlesi olduğu aktarımlar mevcuttur. İkili mukayesenin yapıldığı bu grupta bazı Hakîm rivayetlerinin daha uzun olduğu belirlenmiştir. Ayrıca bu gruptaki metinlerde Hakîm rivayetleri muhataba yönelik bir nasihat ve uyarı içermekte iken kavli aktarımlarda ise salt anlamda “veren, alandan üstünlüğü” yargısını içermektedir.

Abdullah b. Mes‘ûd ve Mâlik b. Nadle rivayetlerinde el motifinin üçlü bir yapı halinde kullanıldığı saptanmıştır. Şöyle ki; bu gruptaki “*Eller (üç türdür): (İlki) Allah’ın yüce eli, onun ardından infak edenin eli, en aşağıda ise insanlardan bir şeyler isteyen kimsenin elidir...*” şeklinde gelen rivayette iki elin mukayesesi yerine üç elin derecelendirilmesinden bahsedilmiştir.

Tez başlığında her ne kadar “*Veren el, alan elden üstündür*” ifadesi kullanılsa da araştırma safhasında belirlenen söz konusu metin gruplarının birbiriyle irtibatlı oldukları ve aynı/benzer mesajları taşıdıkları değerlendirilerek çalışma kapsamına alınması uygun görülmüştür.

İncelenen 78 rivayetin kaynağına göre sınıflandırılması durumunda 4’ünün kudsî, 71’inin merfu, 3’ünün ise mevkuף bir senede sahip olduğu belirlenmiştir. Ebû Hüreyre rivayetleri arasında tek örneği (37/EH11) bulunan kudsî formun, Ebû Ümâme’den gelen 3 rivayetle desteklendiği görülmüştür.

Buraya kadar kaydedilen tespitler, hadisin farklı metin ve sened yapılarına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

İncelenen bazı metinlerde “*Veren el, alan elden üstündür*” cümlesinin akabinde “*الْيَدُ الْعُلْيَا الْمُعْطِيَّةُ، وَالْيَدُ السُّفْلَى يَدُ السَّائِلِ*” şeklindeki açıklama cümlelerinin varlığı dikkati çekmektedir. İlgili metinlerdeki “*الْيَدُ الْعُلْيَا*” ve “*الْيَدُ السُّفْلَى*” ifadelerini açıklayan bu tanım cümlelerinin kimi zaman sahâbî râviden, bazen de diğer râviler tarafından eklendiği anlaşılmaktadır. Hz. Peygamber (s.a) gibi muhatabın durumunu dikkate alan, veciz konuşan bir kişinin “*الْيَدُ الْعُلْيَا*” ve

“الْيَدِ السُّفْلَى” şeklindeki sanatlı ifadelerine karşılık aynı cümle içerisinde böyle bir açıklama yapacağını düşünmemekteyiz. Dolayısıyla ilgili metinlerdeki tarif açıklamalarının garîbü’l-hadis izahları olduğu, yani hadise idrâc edildiği kanaatine ulaşmış durumdayız. Nitekim Hakîm rivayetlerinin, incelenen metinler arasında en çok söz sanatı içeren metinler olmasına rağmen “الْيَدِ الْعُلْيَا” ve “الْيَدِ السُّفْلَى” anlamı için herhangi bir açıklama kaydetmemesi de bu kanaatimizi teyit etmektedir.

İncelenen metinler, 2 veya 3 sebab-i vürûd bilgisine ulaşmaya imkân tanımaktadır:

Birincisi; o sıralar İslam’a henüz girdiği anlaşılan Hakîm’in, Huneyn Gazvesinde (8/630) elde edilen ganimet mallarının taksimi sırasında art arda bir şeyler istemesi üzerine Hz. Peygamber’in (s.a) tavsiye ve uyarılarına muhatap olması,

İkincisi; Rasûlullah’ın bir defasında minber üzerindeyken sadakadan, dilenmeyip iffetli davranmaktan ve dilencilikten bahsederken “*Veren el, alan elden üstündür. Üstteki el veren eldir, alttaki el ise dilenen eldir.*” ifadelerine yer vermesi,

Üçüncüsü; muhtemelen Yerbû’oğullarından topluluklar arasında kan davası ve diyet bedeli meselesi bulunması dolayısıyla Hz. Peygamber’in topluluk huzurunda ve bu bağlama göre de bedelin ödenmesi hususunda yardımlaşılması bağlamında tavsiyede bulunması.

İlk bilginin vürûd mekânı Mekke yakınları iken son ikisinin gerçekleşme yeri ise Medine’de Mescid-i Nebevî’dir. İkinci grupta vaaz ve irşad, üçüncü grupta ise sosyal dayanışma vurgusu ön plana çıktığı için ayrı sebab-i vürûd bilgileri olarak değerlendirilmiştir.

Rivayetlerin mezkûr bağlam grupları ve dönemin şartları göz önünde bulundurulduğu takdirde Hz. Peygamber (s.a), bu özlü ifadeyi o dönemdeki olumsuz ekonomik şartlardan ötürü insanların bir şeyler istemek yahut dilenmek gibi yollara tevessül etmeleri ihtimalini düşünerek onları iffetli davranmaya ve sosyal yardımlaşmaya teşvik etmek niyetiyle söylemesi mümkündür. Bu doğrultuda Allah Rasûlü’nün (s.a) o dönemdeki toplumu yaşam tarzı yönüyle bir değişim ve dönüşüm sürecinden geçirdiği söylenebilir.

Dikkat çeken noktalardan biri de, sayıca epey bir yekûn tutan Hakîm b. Hizâm ve İbn Ömer rivayetleri arasında göze çarpan tavır benzerliğidir. Bu iki sahâbîye ait rivayetlerdeki anlam örgüsü dikkate alındığında her iki râvinin insanlardan bir şeyler istememe hususunda rivayetten aldıkları dersi hayatlarına yansıttıklarını görmek mümkündür. Bu yönüyle söz konusu hadis, sahâbîlerin sünnete bağlılıkta gösterdikleri hassasiyeti de örneklendirmektedir. Ayrıca İbn Ömer’in yıllar sonra Abdülazîz b. Mervân’a gönderdiği mektupta dile getirdiği “Ben

üstteki elin veren el, alttaki elin ise isteyen el olduğunu sanıyorum”, “Bu yüzden ne senden bir şey isterim ne de Allah’ın senin (vesilenle) bana göndereceği bir rızkı geri çeviririm” cümleleri, incelediğimiz hadisi anlam yönüyle desteklemektedir diyebiliriz.

“*Veren el, alan elden üstündür*” hadisinin içerik değerlendirmesine konu edilen İkinci Bölüm’de öncelikle “el” sözcüğünün âyet, hadis ve Arap dili metinlerindeki kullanımları üzerinde konumuzu ilgilendirdiği derecede durulmaya çalışılmıştır. Bilhassa “*Şimdi de elini koynuna sok; kusursuz, bembeyaz çıkacaktır.*”, “*Allah’ın eli onların elinin üstündedir*” âyetleri tarzında “el” sözcüğünün hakikî ve mecaz anlamlarının kullanıldığı bazı örnekler üzerinde durulmuş; yine “el” sözcüğünün hadis metinlerindeki kullanımlarına kısaca değinilmiştir. Arap edebiyatı ve deyimlerinde de “el” motifine mecazi anlamlar yüklenerek zengin bir kültür unsuru haline getirildiği, bu yönüyle Arapların birçok duyguyu el motifiyle yansıttıkları çalışmada kaydedilen deyim ve mesellerden açıkça anlaşılmıştır.

Hadisin anlaşılmasında kilit rol üstlenen “*الْيَدُ الْعُلْيَا*” ifadesinin, “az veya çok ihtiyacından fazla bir miktar mala sahip olup bunu veren kimse” anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Buna karşılık “*الْيَدِ السُّفْلَى*” öbeğinin, “iffetsiz bir şekilde alan/dilenen kimse” değil; “ihtiyacı dolayısıyla istemek ya da almak zorunda kalan iffetli kimse” manasında kullanıldığını düşünmekteyiz. Zira dilenciligi ele alan âyet ve yeren hadisler üzerinden dilenen kimselerin ahirette karşılaşacağı şeyler hesaba katıldığında veren elin yüksek olduğu zaten apaçık ortadadır. Şu durumda belli imkânlarla sahip olup bunu infak edenler ile benzer imkânlarla ulaşamayıp istemek durumunda kalan kimselerin kıyaslanması daha uygun görünmektedir. Diğer bir ifadeyle, üstünlüğü açıkça bilinen “veren kimse” ile alçakta oluşu aşikâr olan “iffetsizce dilenen kimse”nin mukayesesi, kanaatimizce pek uygun düşmemektedir. Kısacası verme pozisyonunda olmak, alma mecburiyetinde kalmaktan daha üstündür. Dolayısıyla hadis, Müslümanları her hâlükârda veren el konumunda olmaya teşvik etmektedir.

Hadisteki “*الْيَدِ السُّفْلَى*” öbeğine “isteyen/dilenen kimse” yerine “muhtaç durumda kalması dolayısıyla istemek veya almak mecburiyetinde kalan onurlu kimse” anlamının verilmesi; Bakara sûresinin 273. âyetinde de belirtildiği üzere, gerçek ihtiyaç sahiplerinin başkalarından arsızca bir şeyler istemedikleri, iffetlerinden ötürü dilenmedikleri, dışarıdan bakan kimselerin onları varlıklı sandıkları gerçeği ile uyumluluk taşımaktadır.

Kaydedilen yorumlar şayet isabetli ise; “veren el” ve “alan el”e ilaveten üçüncü bir el olarak “Allah’ın yüce eli”nin bütün ellerin üstünde olduğunu ifade eden az sayıdaki rivayette beliren temel mesaj, zaten bilinip inanılan tevhit ve kibriyâ vurgusu değil; bunun da ötesinde

insanın vermeye alışması, bu erdemi içselleştirmesi, dilenmekten kaçınması ve en nihayetinde daima vermek suretiyle Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmasıdır.

Hiz. Peygamber'e (s.a) nispet edilen rivayetlerde "el" sözcüğünün yer yer hakikî manasından sıyrılarak farklı anlamlara büründüğü, hatta bunların halk arasında darb-ı mesel haliyle kullanıldığı bilinmektedir. Buradan hareketle araştırmamız neticesinde "*Veren el, alan elden üstündür*" hadisinin, Allah Rasûlü'nün (s.a) cevâmî'u'l-keîm vasfını en güzel surette örneklendiren metinlerden biri olduğu yargısına ulaşmak imkân dâhilindedir.

"*Veren el, alan elden üstündür*" rivayetinin muhtevası düşünüldüğünde hadiste sadaka vermeye yönelik bir teşvikin var olduğu aşikârdır. Şu durumda "veren el" öbeğinin, bağlam gereği ön plana çıkan maddi yardım anlamı; sadaka kavramının hadislerde çok geniş bir muhtevaya sahip olmasından hareketle başkalarına karşı yapılan her türlü maddi ve manevi iyiliği kuşatacak şekilde genişletilebilir.

"Veren el" ve "alan el" öbeklerinin daha derin anlaşılması maksadıyla birbiriyle zıt yönlü olan cömertlik hasleti ve cimrilik huyu ile ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır. İnsanı yücelten cömertlik erdemine karşılık onu zillete düşüren cimrilik hastalığına dikkat çekilmiştir. Ayrıca Câhiliye devrinde hassaten şan ve şeref göstermek maksadıyla sergilenen cömertliğe karşılık incelediğimiz hadiste ve ilgili diğer naslarda verme erdeminin sadece Allah rızası için yapılması hedef gösterilmiştir. Her ne kadar "اليد السُّفلى" ifadesinin "iffetsizce isteyen/dilenen kimse" anlamına geldiğini düşünmesek de hadisin dilencilik kavramı ile de irtibatı kurulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışma, "*Veren el, alan elden üstündür*" hadisinin muhtevasına daha yakın görülen tasadduk, cömertlik, cimrilik ve dilencilik konularıyla irtibatının kurulmasıyla sınırlandırılmıştır. Hadis, içerik yönüyle elbette başka konularla da ele alınabilir. Örneğin bu konuların başında hediyeleşme alışkanlığı gelmektedir. Hadisten kuvvetli biçimde alınan veren konumunda olma, isteme durumuna düşmeme vurgusunun mutlaklığının dengelenmesi için mesela Hiz. Peygamber'in hediye almasına ve hediyeleşmeyi teşvik etmesine dair rivayetlerin birlikte mütalaa edilmesi uygun olacaktır. Keza hadisten alınan iki taraflı mesajın, Rasûlullah'ın hediye kabul etmesine karşılık –her ne kadar hasâis de olsa- asla sadaka almaması gibi inceliklerle bir arada düşünülmesi yorum zenginliğine kapı aralayacaktır.³²² Şu durumda "*Veren el, alan elden üstündür*" hadisinin klasik hadis literatüründeki zekât ve tasadduk

³²² Değerli katkıları ile bu paragraftaki incelikleri düşünmeye sevk eden savunma jürisi hocalarıma müteşekkirim.

ağırlıklı konumlandırılışının ötesinde günümüz dünyasında daha geniş ölçekte yorumlanmaya müsait bir mahiyete sahip olduğunu belirtmekte yarar vardır.

KAYNAKÇA

ABDULLAH B. EL-MÜBÂREK, Ebû Abdirrahmân el-Mervezî (ö. 181/797), *Kitabü'z-Zühd ve'r-Rekâik*, I, thk. Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrût, ty.

ABDÜRREZZÂK, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, (ö. 211/826-827), *el-Musannef*, I-XI, thk. Habîbü'r-Rahmân el-A'zamî, 2. bs., Beyrut, 1403.

AHATLI, Erdinç, *Kültürümüzde Hadis*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, I, bs., İstanbul, 2020.

AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî (241/855), *el-Müsned*, I-XLV, thk. Şuayb el-Arnaûd, Âdil Mürşid vdğr., Müessesetü'r-Risâle, 1. bs., Beyrut, 1421/2001.

ALÎ EL-KÂRÎ, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Ali b. Sultân el-Herevî, *Mirkâtü'l-Mefâtih Şerhu Mişkâti'l-Mesâbih* (ö. 1014/1605), IX, Dâru'l-Fikir, 1. bs., Beyrût, 1422/2002.

ARSLAN, Ali, “Helal Kazanç, El Emeği İle Kazanılan En Hayırlıdır”, ed. Hasan Meydan vdğr., *Bülent Ecevit Üniversitesi Yayınları*, Zonguldak, 2016. S: 15, s. 1-7.

AYNÎ, Ebû Muhammed Bedruddîn Mahmûd b. Ahmed (ö. 855/1451), *Umdetü'l-Kâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, I-XXV, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrût, ty.

AZİMÂBÂDÎ, Ebü't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hak b. Emîr Alî (ö. 1329/1911), *Avnü'l-Ma'bûd*, XIV, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. bs., Beyrût, 1415.

BEGAVÎ, Ebü'l-Kâsım Abdullâh b. Muhammed (ö. 317/929), *Mu'cemu's-Sahâbe*, V, thk. Muhammedü'l-Emîn b. Muhammed el-Ceknî, Mektebetü'l-Dâri'l-Beyân, 1. bs., Kuveyt, 1421/2000.

BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn (ö. 458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. bs., Beyrût, 1424/2003.

_____, *Şuabü'l-İmân*, Ocak Yayınları, I-X, İstanbul, 2015.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (ö. 256/870), *el-Câmi'u's-Sahîh*, I-VI, thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ, Dâru İbn Kesîr, 3. bs., Beyrut, 1407/1987.

_____, *et-Târîhu'l-Kebîr*, VIII, Dâiretü'l-Meârifî'l-Usmânîye, Haydarâbâd, ty.

CANAN, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, I-XVIII, Ankara, 1995.

ÇAĞRICI, Mustafa, “Cimrilik”, *DİA*, VIII, İstanbul, 1993.

_____, “Cömertlik”, *DİA*, VIII, İstanbul, 1993.

ÇAKAN, İsmail Lütfi, *Sünen-i Ebû Davud Terceme ve Şerhi*, Şamil Yayınları, İstanbul, I-XVI, 1987

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdillâh b. Abdirahman (ö. 255/869), I-IV, thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî, Daru'l-Muğnâ li'n-Neşr, 1. bs., Suudi Arabistan, 1412/2000.

DAVUDOĞLU, Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, I-VI, Sönmez Neşriyat, 1968.

DEMİR, İsmail, “Câhiliyet ve İslâm'ın İlk Dönemlerinde Yaşamış Bazı Cömertler”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2002, S: 18, s. 208-222.

DOĞRUYOL, Hasan, “Cerrahlık”, *DİA*, VII, İstanbul, 1993.

DÖLEK, Adem, *Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, Kasım 2006.

_____, “Sünnet Işığında Cimrilik Hastalığı ve Tedâvî Yolları”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2004, IV, S: 3, s. 95-128.

DUMAN, Ali, “Sadaka”, *DİA*, XXXV, İstanbul, 2008.

EBÛ DÂVÛD, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî (ö. 275/889), *es-Sünen*, I-IV, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, t.y.

EBÛ NUAYM EL-İSFAHÂNÎ (ö. 430/1038), *Ma'rifetü's-Sahâbe*, VII, thk. Âdil b. Yûsuf el-Azâzî, Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, 1. bs., Riyâd, 1419/1998.

EKİZER, Duran, *Sahîhayn'da Mecaz*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2021.

ELMALILI, M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, haz. Yunus Yazıcı, 2014.

ERDOĞAN, Mehmet, “İslâm'ın Köprüsü Zekât ve Sadakanın Sosyal Paylaşım Açısından Önemi”, *Din ve Hayat Dergisi*, Şubat 2013. s. 48-51.

ERKAL, Mehmet, “Zekât”, *DİA*, XLIV, İstanbul, 2013.

GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et-Tûsî (505/1111), *İhyaü ulûmi'd-dîn*, çev. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınları, I-III, İstanbul, 1975.

GEYLÂNÎ, Abdülkâdir (ö. 561/1165-1166), *el-Fethu'r-Rabbânî*, çev. Osman Güman, Gelenek Yayınları, I-XI. bs., İstanbul, 2010.

GÖKÇE, Aziz, “İbn Ebî Hayseme'nin Târîhi'nde Sahâbî Olarak Gözüken Bazı Kişiler”, *Usûl: İslam Araştırmaları*, 2014, sayı: 21, s. 103-128.

Hadislerle İslam, I-VII, 4.bs., İstanbul, 2017.

HATİPOĞLU, Haydar, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, I-X, Kahraman Yayınları, İstanbul, 2012.

HATTÂBÎ, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed (ö. 388/988), *Garîbü'l-Hadîs*, III, thk. Abdülkerîm İbrâhîm el-Azbâvî, Dâru'l-Fikr, 1402/1982.

_____, *Meâlimü's-Sünen*, I-V, el-Matba'atü'l-İlmiyye, 1. bs., Halep, 1351/1932.

HEMMÂM B. MÜNEBBİH (ö. 132/750), *es-Sahîfetü's-Sahîha*, I, thk. Alî Hüseyin Alî Abdülhamîd, el-Mektebü'l-İslâmiyye, 1. bs., Beyrût, 1407/1987.

HUMEYDÎ, Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr (ö. 219/834), *el-Müsned*, I-II, Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, Dâru's-Sekâ, 2. bs., Dimeşk, 1996.

IZUTSU, Toshihiko, (ö. 1994), *Kur'an'da Dinî Ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yayınları, I-VII. bs., İstanbul, 2019.

İBN ABDÜLBER, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî (ö. 463/1071), *el-İstîâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, IV, thk. Alî Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Cîl, 1. bs., Beyrût, 1412/1992.

_____, *et-Temhîd*, XXIV, thk. Mustafa b. Ahmed el-Ulvî, eş-Şuûnu'l-İslâmî, Fas, 1387.

İBN EBÎ ŞEYBE, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed b. Ebî Şeybe el-Absî (ö. 235/849) *el-Musannef*, I-VII, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, Mektebetü'r-Rüşd, 1. bs., Riyâd, 1409.

İBN HACER EL-ASKALÂNÎ, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî (ö. 852/1449), *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, XIII, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1379.

_____, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, VIII, thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Alî Muhammed Muavviz, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., Beyrût, 1415.

İBN HİBBÂN, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Büstî (ö. 354/965), *Meşâhîru Ulemâi'l-Emsâr ve 'Alâmi Fukahâi'l-Aktâr*, I, thk. Merzûk Alî İbrâhîm, Dâru'l-Vefâ li't-Tibâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1. bs., 1411/1991.

İBN KÂNÎ', Ebü'l-Hüseyn Abdülbâkî b. Kâni' el-Bağdâdî (ö. 351/962), *Mu'cemü's-Sahâbe*, III, thk. Salâh b. Sâlim, Mektebetü'l-Gurabâi'l-Eseriyye, 1. bs., Medîne-i Münevvere, 1418.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni, (ö. 273/887), *Sünenü İbn Mâce*, I-II, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki, Dâru'l-İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, y.y., t.y.

İBN MENDE, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk el-Abdî (ö. 395/1005), *Ma'rifetü's-Sahâbe*, I, thk. Âmir Hasan Sabrî, Matbûâtü Câmiati'l-İmârâti'l-Arabiyyeti'l-Müttahide, 1. bs., 1426/2005.

İBN RÂHÛYE, Ebû Ya'kûb İshâk b. İbrâhîm el-Mervezî (ö. 238/853), *el-Müsned*, I, thk. Abdü'l-Gafûr b. Abdü'l-Hak el-Belûşî, el-Mektebetü'l-Emân, el-Medinetü'l-Münevvere, 1. bs., 1412/1991.

İBN VEHB, Ebû Muhammed Abdullâh b. Vehb el-Fihri (ö. 197/813), *el-Câmi' fi'l-Hadis*, I, thk. Mustafa Hasan Hüseyin, Dâru İbni'l-Cevzî, 1. bs., 1416/1995.

İBNÜ'L-ESÎR, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî (ö. 630/1233), *Üsdü'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, VIII, thk. Alî Muhammed Muavviz ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. bs., 1415/1994.

KANDEMİR, M. Yaşar, "Cevâmi'u'l-Kelîm", *DİA*, VII, İstanbul, 1993.

KARATAŞ, Mustafa, "Mukillûn ve Hadis Sayıları" *Diyanet İlmi Dergi*, 2001, XXXVII, S. 2, s. 109-128.

KAZAN, Ramazan, *Hız. Peygamber'in Vecizeleri ve Edebi Özellikleri*, Nobel Akademi Yayınları, 3. bs., 2015.

Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, haz. Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıçı vdğr., DİB Yay. I-V, 6. bs., Ankara, 2017.

KÜÇÜKAŞCI, Mustafa Sabri, "Sa'lebe (Benî Sa'lebe)", *DİA*, XXXVI, İstanbul, 2009.

MA'MER B. RÂŞİD (ö. 153/770), *el-Câmi'*, I-II, thk. Habîbü'r-Rahmân el-Â'zamî, el-Meclisü'l-İlmiyye bi Bâkistân, 2. bs., Beyrût, 1403.

MÂLİK B. ENES (ö. 179/195), *el-Muvatta*, I-VIII, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Müessesetü Zâyid b. Sultân Âlnehyan, 1. bs. 2004.

MEYDÂNÎ, Ebü'l-Fazl Ahmed b. Muhammed en-Nisâbûrî (ö. 518/1124), *Mecmau'l-Emsâl*, II, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1961-1962.

MİZZÎ, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân (ö. 742/1341), *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XXXV, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, 1. bs., Beyrût, 1400/1980.

MOĞULTAY B. KILIÇ, Ebû Abdillâh Alâüddîn Moğultay b. Kılıç el-Bekcerî (ö. 762/1361), *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, XII, thk. Ebû Abdurrahman Âdil b. Muhammed ve Ebû Muhammed Usâme b. İbrâhîm, el-Fârûk el-Hadîse li't-Tibâati ve'n-Neşr, 1. bs., 1422/2001.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *el-Câmi'u's-Sahîh*, I-V, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1956.

MÜTERCİM ÂSİM EFENDİ (ö. 1235/1819), *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, çev. Mustafa Koç, Eyüp Tanrıverdi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, I-VI, İstanbul, 2013.

NESÂÎ, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (ö. 303/915), *es-Sünen (el-Müctebâ)*, I-IX, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Mektebetü'l-Matbûati'l-İslamiyye, 2. bs., Halep, 1406/1986.

NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (ö. 676/1277), *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, I-XVII, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. bs., Beyrût, 1392.

_____, *Ravzatü't-Tâlibîn ve Umdetü'l-Müftîn*, I-XII, thk. Züheyr eş-Şâviş, el-Mektebü'l-İslâmiyye, 2. bs., Beyrût, 1412/1991.

ÖZMEN, M. Şevki, “Sadakadan Nasıl Faydalanmalı?”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, IV, S: 9, s.144-146.

ÖZTOPRAK, Mustafa, “Dilencilik Konusundaki Hadislerin Kaynak Değeri ve Rivâyet-Dirâyet Bütünlüğü Çerçevesinde Değerlendirilmesi”, *Uludağ Üniversitesi İFD*, 2013, XXII, S: 2, s. 83-109.

ÖZTÜRK, Mustafa, “Sadaka Kavramının Kur'an'daki Anlam Çerçevesi-Semantik Bir Tahlil Denemesi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İFD*, 2001, XII, S: 12-13, s. 457-487.

RÂGİB EL-İSFAHÂNÎ, *el-Müfredât - Kur'an Kavramları Sözlüğü*, çev. Yusuf Türker, Pınar Yayınları, I-VI, İstanbul, 2021.

SİNANOĞLU, Mustafa, “Nübüvvet Mührü”, *DİA*, XXXIII, İstanbul, 2007.

TABERÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Sa'd b. Abdullah el-Humeyyid - Hâlid b. Abdurrahmân el-Cüreysî, 1. bs. Riyad, 2006.

TAŞDELEN, Hasan, “Arap Deyim ve Atasözlerinde ‘El’ Motifi”, *Uludağ Üniversitesi İFD*, 2009, XVIII, S: 2, s. 209-250.

TİBÎ, Şerefüddîn Hüseyin b. Abdillâh (ö. 743/1343), *Şerhu'l-Miškât (el-Kâşif an Hakâiki's-Sünen)*, XIII, thk. Abdülhamid Hindâvî, Mektebetü Nizâr el-Bâz, Riyad, 1997.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ (ö. 279/892), *es-Sünen - el-Câmi'u's-Sahîh*, I-V, thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Muhammed Fuâd Abdülbâki, Şeriketü Mektebeti ve Matbaati Mustafâ el-Bâbî el-Hâlebî, 2.bs., Mısır, 1395/1975.

TOKSARI, Ali, “Dilencilik”, *DİA*, VIII, İstanbul, 1994.

TOKUŞ, Mehmet, “Hadislerde Sadaka Kavramı”, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, Van, 2006.

VATANDAŞ, Celalettin, “Dilenciler ve Dilencilik”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2002, IV, S: 1, s.171-183.

VEKÎ' B. CERRÂH (ö. 197/812), *Nüshatü Vekî' 'ani'l-A'meş*, I, thk. Abdurrahman Abdülcebbâr el-Firyevâî, Dâru's-Selefiyye, 2. bs., Kuveyt, 1406.

YAVUZ, Yusuf Şevki, “Yed”, *DİA*, XLIII, İstanbul, 2013.

ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî (ö. 748/1348), *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm*, XV, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. bs., 2003.

ZEMAŞERÎ, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer (ö. 538/1144), *el-Fâik fî Garîbi'l-Hadis*, IV, thk. Alî Muhammed el-Becâvî, Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm, Dâru'l-Ma'rife, 2. bs., Lübnân, ty.